

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ: ЕКОНОМІКА, ФІНАНСИ, ПРАВО

Науковий журнал

Виходить 6 разів на рік

Заснований у січні 2010 р.

Журнал визнано МОН України

як фахове видання з юридичних наук

категорії «Б»

2020

№5(112)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор

МАЗАРАКІ Анатолій Антонович, д. е. н., професор, ректор КНТЕУ

Заступник головного редактора

ПРИТУЛЬСЬКА Наталія Володимирівна, д. т. н., професор,
перший проректор з науково-педагогічної роботи КНТЕУ

Відповідальний секретар

МЕЛЬНИЧЕНКО Світлана Володимирівна, д. е. н., професор,
проректор з наукової роботи КНТЕУ

Члени редакційної колегії (за галузями наук)

з економічних наук:

БЄЛОСТЄЧНИК Григорій, д. е. н., професор, ректор Молдавської економічної академії.

БЛАНК Ігор Олександрович, д. е. н., професор, професор кафедри економіки та фінансів підприємства КНТЕУ.

БОХАН Аліна Василівна, к. е. н., доцент кафедри світової економіки КНТЕУ.

ВОЛОСОВИЧ Світлана Василівна, д. е. н., професор, професор кафедри фінансів КНТЕУ.

ГАЙДУКЕВИЧ Агнешка, д. е. н., професор кафедри міжнародної торгівлі Краківського економічного університету (Польща).

ГОНЕТ Войцех, д. е. н., доцент Університету природничо-гуманітарних наук у Седльце (Польща).

ГОСПОДАРОВИЧ Анджей, д. е. н., професор Вроцлавського економічного університету (Польща).

ДОБЯ Мечислав, д. е. н., професор Краківського університету економіки (Польща).

ДУТІНЕЦЬ Ганна Володимирівна, д. е. н., доцент, завідувач кафедри світової економіки КНТЕУ.

КАЛЮЖНА Наталія Геннадівна, д. е. н., доцент кафедри світової економіки КНТЕУ.

КВАЧ Ярослав Петрович, д. е. н., професор, директор Одеського торговельно-економічного інституту КНТЕУ.

ЛАНЕ Наталія, д. е. н., професор Ризького технічного університету (Латвія).

МЕЛЬНИК Тетяна Миколаївна, д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародного менеджменту КНТЕУ.

САЙ Валерій Миколайович, к. е. н., доцент, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків КНТЕУ.

ФЕДУН Ігор Леонідович, д. е. н., професор кафедри світової економіки КНТЕУ.

ШЛОСАРЧИК Богуслав, д. е. н., професор Жешувського університету (Польща).

з юридичних наук:

ВАЩЕНКО Юлія В'ячеславівна, д. ю. н., доцент, професор кафедри адміністративного права,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна).

ГУРЖІЙ Тарас Олександрович, д. ю. н., професор, завідувач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права КНТЕУ.

ГУРЖІЙ Анна Валеріївна, к. ю. н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права КНТЕУ.

ДЕШКО Людмила Миколаївна, д. ю. н., доцент.

КАВКА Інга, д. ю. н., професор Інституту права, адміністрації та економіки

Краківського педагогічного університету (Польща).

КАЛЮЖНИЙ Ростислав Андрійович, д. ю. н., професор, заступник директора з наукової роботи

Юридичного інституту Національного авіаційного університету (Україна).

КОПИЛЕНКО Олександр Любимович, д. ю. н., професор, директор Інституту законодавства

Верховної Ради України (Україна).

КУЗЬМЕНКО Оксана Володимирівна, д. ю. н., професор, заступник директора інституту з наукової

роботи ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Україна).

ЛАНДЕ Роберт, професор права Балтиморського університету (США).

МАЗАРАКІ Наталія Анатоліївна, д. ю. н., доцент, завідувач кафедри міжнародного, цивільного та

комерційного права КНТЕУ.

МОНТЕЙРО ФЕРНАНДЕС Антоніо, д. ю. н., професор Нового університету Лісабону (Португалія).

ОЛШНИК Олег Вікторович, д. ю. н., к. е. н. с., професор кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу КНТЕУ.

ОНДРОВА Драгоміра, д. ю. н., завідувач кафедри державної політики і теорії державного управління,

факультет державного управління, Університет Павла Йозефа Шафарика у Кошиці (Словацьчина).

ОСИКА Сергій Григорович, к. ю. н., професор кафедри міжнародного менеджменту КНТЕУ.

ПРИМАК Володимир Дмитрович, д. ю. н., професор кафедри міжнародного, цивільного та

комерційного права КНТЕУ.

ПУСТОВІТ Юлія Юрївна, к. ю. н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного

права КНТЕУ.

СОБАКАРЬ Андрій Олександрович, д. ю. н., професор, завідувач кафедри адміністративного права, процесу

та адміністративної діяльності, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (Україна).

ХМЕЛКО Ірина, д. ф. н., доцент, Університет Теннессі в Чаттануга, штат Теннессі (США).

ЯКУШЕВИЧ Адам, д. ю. н., доцент Інституту права, адміністрування та менеджменту Університету

Казимира Великого в Бидгощі (Польща).

Засновник, редакція,
видавець і виготовлювач

**КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТОРГОВЕЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Завідувач редакції

І. В. Кривицька

Редактори: Е. Ю. Кириченко,

М. В. Дубко

Художньо-технічний редактор

І. В. Кривицька

Підписано до друку 19.10.2020.

Тираж 200 пр. Зам. 507.

Адреса редакції, видавця,

виготовлювача:

вул. Чигоріна, 57, м. Київ,

Україна, 01042

Телефон редакції: 529-50-24

E-mail: zt@knute.edu.ua

Свідоцтво

про державну реєстрацію

серія КВ № 22092-11992ПР

від 16.05.2016

Індекс журналу в Каталозі видань

України на 2020 рік – 09641

Надруковано на обладнанні КНТЕУ

Свідоцтво суб'єкта видавничої

справи серія ДК № 4620

від 03.10.2013

Видається за рекомендацією

Вченої ради КНТЕУ

(протокол засідання № 2

від 24.09.2020)

Статті проходять рецензування.

Передрук і переклади матеріалів,

опублікованих у журналі,

дозволяються лише зі згоди

автора та редакції

Журнал представлено в міжнародних і національних наукометричних базах: Індекс Копернікус (Index Copernicus); реферативній базі даних «Україніка наукова», а також у пошуковій системі Академії Google (Google Scholar)

© Київський національний торговельно-економічний університет, 2020

З М І С Т

ТЕОРІЯ ПРАВА

КОЖЕВНИКОВА В., КАБЕНОК Ю.	Зловживання суб'єктивним сімейним правом	5
---------------------------------------	---	---

СЕЛЕЗНЬОВА О.	Категорії прав і свобод людини в доктрині та законодавстві	16
----------------------	---	----

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ІВАЩЕНКО Д.	Трансфер технологій: міжнародно-правове регулювання	26
--------------------	--	----

ТРУБИНА М.	Інституційно-правовий механізм розгляду податкових спорів у США	34
-------------------	--	----

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

МЕЛЬНИЧУК О.	Правовий статус комунальних унітарних підприємств	47
---------------------	--	----

НЕСКОРОДЖЕНА Л.	Правове регулювання участі іноземців у наглядових радах державних підприємств	57
------------------------	---	----

МЕЛЬНИЧЕНКО Р.	Правовий механізм банкрутства державних підприємств в Україні	71
-----------------------	--	----

ШЕВЧЕНКО О., СЕНЧЕНКО Л.	Правові засади координації центральних органів виконавчої влади	84
-------------------------------------	--	----

МИКИТЕНКО Л.	Альтернативний спосіб вирішення спору за участю споживача: досвід для України	93
---------------------	--	----

C O N T E N T

THEORY OF LAW

KOZHEVNIKOVA V., KABENOK J.	Abuse of subjective family law	5
--	--------------------------------	---

SELEZNOVA O.	Categories of human rights and freedoms in doctrine and legislation	15
---------------------	--	----

INTERNATIONAL LAW

IVASHCHENKO D.	Technology transfer: international legal regulation	26
-----------------------	--	----

TRUBINA M.	Institutional and legal mechanism for resolving tax disputes in the United States of America	34
-------------------	--	----

CIVIL LAW

MELNYCHUK O.	Legal status of communal unitary enterprises	47
---------------------	--	----

NESKORODZHENA L.	Legal regulation of the participation of foreigners in the supervisory boards of state enterprises	57
-------------------------	--	----

MELNYCHENKO R	Legal mechanism of bankruptcy of state-owned enterprises in Ukraine	71
----------------------	--	----

SHEVCHENKO O., SENCHEENKO L.	Legal bases of coordination of central executive authorities	84
---	---	----

MYKYTENKO L.	An alternative way of resolving dispute with consumer participation: experience for Ukraine	93
---------------------	--	----

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ ПРАВА

КОЖЕВНИКОВА В., КАБЕНОК Ю.	Злоупотребление субъективным семейным правом	5
СЕЛЕЗНЕВА О.	Категории прав и свобод человека в доктрине и законодательстве	16

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

ИВАЩЕНКО Д.	Трансфер технологий: международно-правовое регулирование	35
ТРУБИНА М.	Институционно-правовой механизм рассмотрения налоговых споров в США	34

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

МЕЛЬНИЧУК О.	Правовой статус коммунальных унитарных предприятий	47
НЕСКОРОДЖЕНА Л.	Правовое регулирование участия иностранцев в наблюдательных советах государственных предприятий	57
МЕЛЬНИЧЕНКО Р.	Правовой механизм банкротства государственных предприятий в Украине	71
ШЕВЧЕНКО Е., СЕНЧЕНКО Л.	Правовые основы координации центральных органов исполнительной власти	84
МИКИТЕНКО Л.	Альтернативный способ разрешения спора при участии потребителя: опыт для Украины	93

ТЕОРІЯ ПРАВА

УДК 346.7 | DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(112\) 01](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(112) 01)

КОЖЕВНИКОВА Вікторія

E-mail: bojko.v1909@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0410-6756

д. ю. н., професор кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

КАБЕНОК Юлія

E-mail: y.kabenok@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0001-9342-3835

к. ю. н., доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ЗЛОВЖИВАННЯ СУБ'ЄКТИВНИМ СІМЕЙНИМ ПРАВОМ

Досліджено доктринальні підходи до розуміння сутності поняття «суб'єктивне сімейне право». Визначено законодавчі особливості, правова природа регулювання інституту зловживання суб'єктивним сімейним правом. Розкрито специфіку правомірного та неправомірного застосування суб'єктивного сімейного права в контексті проблеми зловживання батьківськими правами.

Ключові слова: суб'єктивне право, здійснення права, сімейні відносини, правомочність, батьківські права, дитина, зловживання.

Кожевникова В., Кабенюк Ю. Злоупотребление субъективным семейным правом. Исследованы доктринальные подходы к сущности понятия «субъективное семейное право». Определены законодательные особенности, правовая природа регулирования института злоупотребления субъективным семейным правом. Раскрыта специфика правомерного и неправомерного применения субъективного семейного права в контексте проблемы злоупотребления родительскими правами.

Ключевые слова: субъективное право, осуществление права, семейные отношения, правомочность, родительские права, ребенок, злоупотребления.

Постановка проблеми. Проблеми зловживання суб'єктивним цивільним правом завжди викликали особливий інтерес у дослідників цивілістичної науки. Водночас поза увагою вчених залишається питання

зловживання суб'єктивним сімейним правом, специфіка та особливості, притаманні сімейно-правовій науці з огляду на унікальну правову природу галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним з останніх вітчизняних досліджень з окресленої тематики суб'єктивного цивільного права, проблем здійснення та пов'язаних з цим зловживань є доктринальні праці О. Кота [1]. Додаткової уваги в контексті цього дослідження набули наукові публікації С. Серьогіна [20], В. Резнікової [19], С. Глібко [14], О. Скакун [16] та інших.

Метою статті є обґрунтування науково-теоретичних підходів до категорії «зловживання правом», що пов'язано з закономірностями правового регулювання зловживань суб'єктивними особистими немайновими та майновими правами учасників сімейних відносин і визначення правового розуміння зловживання сімейним правом.

Матеріали та методи. Для реалізації зазначеної мети й виконання поставлених завдань у процесі наукового дослідження використано сукупність методів наукового пізнання. Методологічною основою статті стали загальнофілософські підходи, а також загальнонаукові та спеціально-наукові методи.

Результати дослідження. Категорія зловживання суб'єктивним сімейним правом залишається недостатньо дослідженою в сімейно-правовій науці, попри її актуальність та важливість для розвитку сучасної доктрини. Так, в юридичній літературі загалом висвітлюються різні підходи до правового розуміння зловживання суб'єктивним правом взагалі. О. Кот справедливо наголошує, що аналіз проблеми зловживання правом тісно пов'язаний із необхідністю з'ясування самого поняття «суб'єктивне право». Межа суб'єктивного права як моделі поведінки визначається тими правомочностями, що входять до змісту цього права [1, с. 133].

У тлумачному словнику В. Даля дієслово «зловживати» пояснюється як вживати на зло, на лиху справу, на шкоду, на шкоду собі або іншому, спотворювати, звертати добрий засіб на лиху справу. Іменник «зловживання» визначається як дія та наслідок її, сама справа [2, т. 1, с. 1709].

Великий тлумачний словник сучасної української мови розкриває значення слова «зловживати» як: вживати, використовувати щонебудь на зло чи шкоду комусь. Віддієслівний іменник «зловживання» тлумачиться як: 1) дія зі значенням зловживати; 2) провина, пов'язана з незаконними чи злочинними діями [3, с. 463].

Ідеї свободи, меж свободи та неприпустимості зловживання свободою закріплені у видатній пам'ятці конституційного права Франції – Декларації прав людини і громадянина від 26.08.1789 р. Відповідно до ст. 4 Декларації прав людини і громадянина, свобода полягає в можливості робити все, що не завдає шкоди іншому. Отже, здійснення природних прав кожної людини обмежене лише тими рамками, які забезпечують іншим членам суспільства користування такими самими правами [4, с. 107].

Як свідчить історія становлення та подальшого розвитку правових інститутів у законодавстві Франції, права проявляються не ізольовано одне від одного, вони співіснують, тому той, хто користується правом, зобов'язаний зважати на інтереси оточуючих, що наділені юридичним захистом, не даючи можливості собі вторгнень до сфери юридичного панування інших суб'єктів. Будь-які ексцеси в застосуванні права, через які це панування утискається або обмежується, є зловживаннями правом, і винний у них повинен бути присуджений до відшкодування всієї завданої ним шкоди [5, с. 36].

У вітчизняному законодавстві в найконцептуальнішому вигляді заборона зловживання правом закріплена в ст. 23 Конституції України від 28.06.1996 р. [6], відповідно до якої кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права та свободи інших людей, і має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. За часи незалежності України поняття «межі та обмеження правом» вперше отримало законодавче закріплення у ст. 13 ЦК України, що має назву: «Межі здійснення цивільних прав» [7, с. 48]. Відповідно до ч. 3 ст. 13 ЦК України, не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Частиною 6 ст. 13 ЦК України передбачено, що в разі недодержання особою за здійснення своїх прав вимог, які встановлені чч. 2–5 цієї статті, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом. Крім того, згідно з ч. 3 ст. 16 ЦК України суд може відмовити в захисті цивільного права та інтересу особи через порушення нею положень чч. 2–5 ст. 13 ЦК України. Зазначені положення цивільного законодавства використовуються зокрема й для учасників сімейних правовідносин.

У науковій літературі тлумачення поняття «зловживання» вказують на таку особливість зловживання, як використання «добрих засобів» для завдання негативних наслідків, зла, шкоди. У разі зловживання застосовують «добрі засоби», котрі від початку не призначені для завдання зла, зокрема довіра, повноваження, право. Зловживання цілком органічно пов'язується з поняттями, що мають позитивне змістовне навантаження, утворюючи в такий спосіб логічні словосполучення, наприклад, зловживання довірою, повноваженнями, правом [8, с. 20].

В юридичній літературі під зловживанням правом (суб'єктивним) заведено вважати особливий вид юридично значущої поведінки, тобто соціально шкідливі вчинки суб'єкта права, використання недозволених конкретних форм у межах дозволеного законом загального типу поведінки, що суперечить цільовому призначенню права. Згідно з ч. 3 ст. 13 ЦК України (що в окремих випадках може застосовуватись до

регулювання сімейних відносин) не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Зловживання сімейними правами полягає, насамперед, у їхньому недобросовісному здійсненні.

Уваги заслуговує клопотання, що надійшло до Конституційного Суду України з проханням дати офіційне тлумачення положень чч. 2, 3, 6 ст. 13 ЦК України, зокрема визначити поняття «зловживання правом» у розумінні положень ст. 13 ЦК України та роз'яснити, які дії особи (правомірні, неправомірні) можуть бути визнані зловживанням правом, чи є зловживання правом у розумінні норм ст. 13 ЦК України підставою для відшкодування завданої шкоди. На жаль, Конституційний Суд України відмовив у відкритті конституційного провадження у справі на підставі невідповідності конституційного подання вимогам, передбаченим Законом України «Про Конституційний Суд України» [9]. Проте саме уточнення щодо розуміння поняття «зловживання правом», встановлення його правової природи, сутності ознак та особливостей уповноваженими на те органами зможе забезпечити правильне й законне його застосування на практиці.

Зазвичай вважають, що будь-які дії, вчинені з наміром завдати шкоди, навіть якщо ця мета не єдина, чи принаймні головна, є формою зловживання правом [10, с. 116]. Крім того, не є винятком й інші форми зловживання суб'єктивним правом, однак у положеннях законодавства України вони можуть чітко і не зазначатись.

Існує позиція, що термін «зловживання правом» у його буквальному розумінні означає використання права заради зла, якщо уповноважений суб'єкт володіє суб'єктивним правом, діє в його межах, але завдає якої-небудь шкоди правам інших або суспільству загалом. Наприклад, член родини наймача житлового приміщення, зловживаючи своїм правом, без якихось причин не дає згоди на обмін, звужуючи у такий спосіб права інших членів родини [11, с. 162–166], або батьки використовують належне їм право на особисте виховання дитини всупереч його призначенню. А шкодить інтересам дитини все те, що тягне за собою її неправильне виховання [12, с. 71] (наприклад, один з батьків, з яким постійно проживає дитина, чинить опір іншому на побачення з дитиною).

Проте концепція «зловживання правом» в юридичній літературі не завжди сприймалась позитивно. Так, М. Малейн пише, що термін «зловживання правом» позбавлений сенсу, оскільки поєднує взаємовиняткові поняття. Здійснення права не може бути протиправним, а отже, й зловживанням. Дії, що йменуються зловживанням правом, насправді вчиняються за межами права, тобто якщо особа переходить межі дозволеного, діє всупереч праву [13, с. 68–69]. Теорія зловживання правом заснована на недостатньо обміркованій термінології. Її формула «зловживання правом» є ніщо інше, як суперечність, тож,

якщо я користуюсь власним правом, то моя дія припустима, а якщо вона недозволена, то саме тому, що я переходжу межі свого права та дію без права. Тобто будь-яке зловживання вже тому, що воно недозволене, не є здійсненням права, і що зловживання правом не являє собою юридичну категорію, відмінну від недозволеної дії [14, с. 173]. Тому «зловживання суб'єктивним правом» існує за межею права як такого.

Так, М. Логвінова, досліджуючи проблеми зловживання батьківськими правами, вказує, що коли батьки привчають дітей до вживання алкогольних напоїв, жебракування, вони не зловживають правом (в них такого права немає), вони діють за межами права дозволеної поведінки, і у такий спосіб вчиняють протиправне діяння. Але КК України містить норму, яка передбачає настання кримінальної відповідальності за зловживання опікунськими правами (ст. 167). Під зловживанням опікунськими правами кримінальне право розуміє або використання їх у корисливих цілях (зайняття житлової площі підопічного, переоформлення квартири на своє ім'я), або залишення підопічного без нагляду (брак контролю за поведінкою, навчанням, відсутність уваги до стану його здоров'я). Тож виявляється, що цивільне та сімейне законодавство не дають визначення поняттю «зловживання правом», а норми кримінального законодавства, без розуміння самої сутності зазначеного терміну, запроваджують за зловживання правом кримінальну відповідальність [15, с. 41].

У сучасній науці є й інша концепція розуміння визначення зловживання правом. О. Скакун трактує зловживання правом як особливий вид юридично значущої поведінки, яка полягає в соціально шкідливих вчинках суб'єкта права, використанні недозволених конкретних форм у межах дозволеного законом загального типу поведінки, що суперечить цільовому призначенню права [16, с. 116]. Разом з тим, зловживання правом є такою формою реалізації (здійснення) права, через яку заподіюється шкода іншим учасникам суспільних відносин унаслідок виконання права всупереч його цільовому призначенню, або здійснення дій, що виходять за межі наданих законом прав, якщо такі межі й мета здійснення права встановлені в законі [17, с. 79].

Зловживання правом – це протиправна поведінка, у процесі та в результаті чого суб'єкт права, маючи на меті заподіяти шкоду іншим суб'єктам або свідомо припускаючи її настання, здійснює певне суб'єктивне юридичне право, зміст якого сформульований відносно визначено й тому може бути витлумачений неоднозначно [18, с. 53]. В. Резнікова, досліджуючи проблематику поняття зловживання правом, об'єднувала ознаку про вчинення уповноваженою особою дій усупереч призначенню суб'єктивного права з характеристикою здійснення права як недобросовісного й такого, що заподіює шкоду суспільним інтересам та/або особистим інтересам третіх осіб чи створює реальну

загрозу її заподіяння за формальної правомірності дій [19, с. 34]. Отже, обґрунтовуючи науково-теоретичні підходи до категорії «зловживання правом», варто зазначити, що вчені підтримують позицію щодо включення до сутності ознак зловживання суб'єктивним правом суперечність меті уповноваженої особи (головного призначення права).

На етапі формування та створення громадського суспільства надання індивіду можливості здійснювати права на власний розсуд, а не заради певної загальної мети, загальне призначення суб'єктивних прав не може розглядатися як основна проблема. Підстава для визначення мети права виявляється зацикленою власне на самій особі [20, с. 37–38]. Тож, з огляду на усталене вживання термінів, зловживання суб'єктивним сімейним правом – це використання права з порушенням меж його дії, яке проявляється в недобросовісному вчиненні учасником сімейних відносин юридичних дій, що складають зміст чітко визначеного суб'єктивного сімейного права, зокрема всупереч меті та моральним засадам суспільства.

Окремої уваги потребує позиція щодо необхідності «відродження» в положеннях СК України норми, яка б передбачила позбавлення батьківських прав у разі зловживання батьківськими правами. Зловживання батьківськими правами як один із проявів протиправної поведінки батьків у структурі цивільноправової відповідальності батьків за порушення, вчинені неповнолітніми, входить до складу порушення, вчиненого батьками щодо своїх дітей [15, с. 43]. Тож передумовою виникнення зловживання правом на практиці є випадки (деякі прогалини у сімейному законодавстві) або недостатня чіткість правової регламентації тих чи інших суспільних відносин, що дає змогу учасникам нехтувати суб'єктивним правом.

Аналізуючи наявну доктрину сімейного права, зловживання сімейними правами, на думку вчених, можна поділити на такі види:

Легалізоване зловживання суб'єктивним сімейним правом: явно не виходить за межі встановленого СК України суб'єктивного права. Такий підхід обґрунтовують тим, що зловживання батьківськими правами може бути правомірним з огляду на особливу природу та специфіку сімейних правовідносин. Цей підхід є цілком слушним, проте окреслені висновки потребують додаткової аргументації та дослідження.

Зазвичай зловживання є протиправною поведінкою, яка спрямована на порушення прав і законних інтересів. Проте правомірна (легалізована) поведінка, внаслідок якої завдано шкоди або створено загрозу заподіяння шкоди, насамперед навряд чи може визнаватися зловживанням, оскільки в діях особи бракує склад правопорушення [15, с. 41–42]. Водночас встановленими залишаються винятки з зазначеного правила, зокрема, коли відбуваються зловживання батьківськими правами, таке зловживання може бути правомірним (легалізованим). Межу між

правомірною поведінкою батьків і зловживанням батьківськими правами встановити важко, а інколи майже неможливо. Однак можна встановити критерії, за якими поведінку батьків або одного з них (опікунів, піклувальників, тощо) як безпосередніх учасників сімейних відносин вважатимуть зловживанням сімейними правами. До таких критеріїв належать: протиправність діяння, яка загалом виражається у використанні батьківських прав всупереч інтересам дитини; вина; завдана немайна або майнова шкода або створення загрози заподіяння такої шкоди.

Не легалізоване зловживання суб'єктивним сімейним правом (неприпустиме), що явно виходить за межі встановленого СК України обсягу суб'єктивного права, є неправомірним: порушує моральні засади суспільства, суперечить меті здійснення права (зловживання батьківськими правами – заподіяння фізичної, психічної, моральної шкоди дитині). Такий підхід є прийнятнішим для сучасної науки сімейного права України, саме тому вчені вважають, що зловживання сімейним правом може здійснюватись лише в разі незаконної (протиправної, аморальної) поведінки учасників сімейних відносин.

Висновки. Отже, обґрунтовуючи науково-теоретичні підходи до категорії «зловживання правом», варто зазначити, що вчені здебільшого підтримують позицію щодо включення до сутності ознак зловживання суб'єктивним правом суперечність меті уповноваженої особи (головного призначення права). У такий спосіб під зловживанням суб'єктивними правами (в контексті зловживання особистими немайними та майновими правами учасників) у науці запропоновано розуміти соціально шкідливу, протиправну поведінку суб'єкта суспільних відносин у межах правових норм, яка не передбачена ні цивільним, ні сімейним законодавством України.

Під зловживанням суб'єктивним сімейним правом розуміється використання права з порушенням меж його дії, яке проявляється в недобросовісному вчиненні учасником сімейних відносин юридичних дій, які складають зміст чітко визначеного суб'єктивного сімейного права, зокрема всупереч меті та моральним засадам суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кот О. О. Проблеми зловживання суб'єктивним правом у цивільному праві України. *Вісник Національної академії правових наук України*. № 4 (75). 2013. С. 133-141.
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. Санкт-Петербург: Издание поставщиков двора его императорского величества товарищества М. О. Вольф, 1903. Т. 1: А-З. 1724 с.
3. Бусел. В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

4. Еллинек Г. Декларация прав человека и гражданина. Москва: Типография Товарищества И. Д. Сытина, 1905. 107 с.
5. Волков А. В. Злоупотребление гражданскими правами. *Проблемы теории и практики*. Москва: Волтерс Клувер, 2009. 464 с.
6. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Кожевнікова В. О. Межі здійснення прав суб'єктів сімейних відносин. *Приватне право і підприємництво: збірник наукових праць*; редкол.: О. Д. Крупчан (гол. ред.) та ін. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2015. Вип. 15. С. 48–53.
8. Пашутіна В. Ю. Зловживання корпоративними правами: цивільно-правовий аспект: дисертація. Київ, 2014. 233 с.
9. Про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої, шостої статті 13 Цивільного кодексу України: Ухвала Конституційного Суду України від 24.01.2007 р. № 7-у/2007. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v007u710-07>.
10. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики. Київ: Алерта, 2017. 494 с.
11. Цатурова М. К. Три века русского развода (XVI–XVIII века). Москва: Логос, 2012. 288 с.
12. Мироненко В. П. Відповідальність батьків за неналежне виховання дітей за сімейним та цивільним законодавством України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2000. 193 с.
13. Малєин Н. Г. Гражданский закон и права личности в СССР. Москва: *Юридическая литература*, 1981. 216 с.
14. Глібко С. В. Зловживання правом при здійсненні банківської діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2010. № 929. С. 173. (Серія: право. Спеціальний випуск).
15. Луць В. В. Деякі аспекти приватного регулювання договірних відносин у господарській діяльності. Розробка механізму правового регулювання договірних відносин у підприємницькій діяльності / за ред. академіка АПрН України В. В. Луця. Київ: НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. С. 40-45.
16. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник; пер. з рос. Харків: Консум, 2006. 656 с.
17. Хміль М. М. Принцип неприпустимості зловживання правом (теоретико-правові аспекти): дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Харків, 2005. 199 с.
18. Полянський Т. Т. Зловживання правом: загально-теоретична характеристика: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2011. 53 с.
19. Резнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. Університетські наукові записки. 2013. № 1 (45). 34 с.
20. Серьогін С. Ю. Зловживання правом у сфері корпоративних відносин (порівняльно-правовий аспект): дис. канд. юрид. наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2015. 200 с.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2020.

Kozhevnikova V., Kabenok J. Abuse of subjective family law.

Background. Problems of abuse of subjective civil law have aroused special interest among researchers of civil science. At the same time, scholars have ignored the problem of abuse of subjective family law, the specifics and features that are inherent in family law science given the unique legal nature of the industry.

Analysis of recent research and publications has shown that despite the existence of some scientific works in civil doctrine, the chosen topic remains unresolved, an important scientific problem on the essence of understanding the legal category of abuse of family law and related features of subjective rights.

The purpose of the study is to substantiate scientific and theoretical approaches to the category of «abuse of rights», which are related to the laws of legal regulation of abuse of subjective personal non-property and property rights of family members and determine the legal understanding of abuse of family law.

Materials and methods. To achieve this goal and fulfill the tasks, in the process of scientific research a set of methods of scientific knowledge is used. The methodological basis of scientific work were general philosophical approaches, as well as general scientific and special scientific methods, which provided the opportunity to establish the essence and legal understanding of the concept of abuse of family law.

Results. The legal literature in general covers different approaches to the legal understanding of the abuse of subjective law in general. The analysis of the problem of abuse of law is closely related to the need to clarify the very concept of «subjective law», which in particular means the implementation of actions by an authorized person contrary to the purpose of subjective law with the characterization of the law as unfair and harmful to public interests and / or personal interests of third parties or creates a real threat of its infliction in the formal legality of actions.

It is established that abuse of family rights can be divided into such types as: 1) legalized abuse of subjective family law, which occurs when it clearly does not go beyond the established by the IC of Ukraine subjective right, in essence can be legitimate given the special nature and specifics of family relationships; 2) non-legalized abuse of subjective family law (inadmissible), which clearly goes beyond the scope of subjective law established by the IC of Ukraine, is illegal, i.e. violates the moral principles of society, contradicts the purpose of the right (abuse of parental rights – causing physical, mental, moral harm to the child).

Conclusion. Thus, in contrast to existing publications in civil law doctrine, the author's position is formulated that the abuse of subjective family law means the use of law in violation of its limits, which is manifested in unfair commission of family law legal actions that constitute a clearly defined content of subjective family law, in particular contrary to the purpose and moral principles of society.

Keywords: subjective law, exercise of law, family relations, jurisdiction, parental rights, child, abuse.

REFERENCES

1. Kot, O. O. (2013). Problemy zlovzhyvannja sub'jektyvnym pravom u cyvil'nomu pravi Ukrai'ny [Problems of abuse of subjective law in civil law of Ukraine]. *Visnyk Nacional'noi' akademii' pravovyh nauk Ukrai'ny – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4 (75), 133-141 [in Ukrainian].
2. Dal' V. (1903). Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazyka. [Explanatory dictionary of the living Great Russian language]. St. Petersburg: Edition of suppliers of the court of His Imperial Majesty's Society MO Wolf, (Vol. 1: AZ) [in Russian].
3. Busel, V. T. (2005). Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoi' ukrai'ns'koi' movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Irpen: Perun [in Ukrainian].
4. Ellinek, G. (1905). Deklaracija prav cheloveka i grazhdanina [Declaration of Human and Civil Rights]. Moscow: ID Sytin Society Printing House [in Russian].
5. Volkov, A. V. (2009). Zloupotreblenie grazhdanskimi pravami [Abuse of civil rights]. *Problemy teorii i praktiki – Problems of theory and practice*. Moscow: Walters Clover [in Russian].
6. Konstytucija Ukrai'ny vid 28.06.1996 r. [The Constitution of Ukraine of June 28, 1996 № 254k / 96-VR] (1996). *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30. Art. 141 [in Ukrainian].
7. Kozhevnykova, V. O. (2015). Mezhi zdijsnennja prav sub'ektiv simejnyh vidnosyn [Limits of exercising the rights of subjects of family relations] *Pryvatne pravo i pidpryjemnyctvo: zbirnyk naukovykh prac' Private Law and Entrepreneurship*. Naukovo-doslidnyj instytut pryvatnogo prava i pidpryjemnyctva imeni akademika F. G. Burchaka Nacional'noi' akademii' pravovyh nauk Ukrai'ny Research Institute of named after Academician FG Burchak of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. Kyiv, (Is. 15), (pp. 48-53) [in Ukrainian].
8. Pashutina, V. Ju. (2014). Zlovzhyvannja korporatyvnymy pravamy: cyvil'no-pravovyj aspekt: dysertacija [Abuse of corporate rights: civil law aspect: dissertation]. Kyiv [in Ukrainian].
9. Pro vidmovu u vidkrytti konstytucijnogo provadzhennja u spravi za konstytucijnym podannjam 47 narodnyh deputativ Ukrai'ny shhodo oficijnogo tlumachennja polozhen' chastyn drugoi', tret'oi', shosto' statti 13 Cyvil'nogo kodeksu Ukrai'ny: Uhvala Konstytucijnogo Sudu Ukrai'ny vid 24.01.2007 r. № 7-u/2007 [On refusal to initiate constitutional proceedings in the case on the constitutional petition of 47 people's deputies of Ukraine regarding the official interpretation of the provisions of parts two, three, six of Article 13 of the Civil Code of Ukraine: Ruling of the Constitutional Court of Ukraine of 24.01.2007]. Oficijnyj veb-portal Verhovnoi' Rady Ukrai'ny – Official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v007u710-07> [in Ukrainian].
10. Kot, O. O. (2017). Zdijsnennja ta zahyst sub'jektyvnyh cyvil'nyh prav: problemy teorii' ta sudovoi' praktyky [Implementation and protection of subjective civil rights: problems of theory and practice]. Kyi'v: Alerta [in Ukrainian].
11. Caturova, M. K. (2012). Tri veka russkogo razvoda (XVI–XVIII veka) [Three centuries of Russian divorce (XVI-XVIII centuries)]. Moscow: Logos [in Russian].
12. Myronenko, V. P. (2000). Vidpovidal'nist' bat'kiv za nenalezhne vyhovannja ditej za simejnym ta cyvil'nym zakonodavstvom Ukrai'ny: dys. kand. juryd. nauk [Responsibility of parents for improper upbringing of children under family and civil legislation of Ukraine: candidate's thesis] Kyi'v [in Ukrainian].

13. Malein, N. G. (1981). Grazhdanskij zakon i prava lichnosti v SSSR [Civil law and individual rights in the USSR]. *Juridicheskaja literatura – Legal Literature*. Moscow [in Russian].
14. Glibko, S. V. (2010). Zlovzhyvannja pravom pry zdijsnenni bankivs'koi' dijal'nosti [Abuse of law in the implementation of banking activities]. *Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo universytetu imeni V. N. Karazina. Pravo. Special'nyj vypusk – Bulletin of Kharkiv National University named after VN Karazin. Law. Special issue*, 929 [in Ukrainian].
15. Luc', V. V. (2009). Dejaki aspekty pryvatnogo reguljuvannja dogovirnyh vidnosyn u gospodars'kij dijal'nosti [Some aspects of private regulation of contractual relations in economic activity]. Rozrobka mehanizmu pravovogo reguljuvannja dogovirnyh vidnosyn u pidprijemnyc'kij dijal'nosti – Development of the mechanism of legal regulation of contractual relations in business. Kyi'v: NDI pryvatnogo prava i pidprijemnytva APrN Ukrai'ny (pp. 40-45) [in Ukrainian].
16. Skakun, O. F. (2006). Teorija derzhavy i prava [Theory of State and Law]. Pidruchnyk (per. z ros.). – Textbook (lane. from the Russian). Kharkiv: Consum [in Ukrainian].
17. Hmil', M. M. Pryncyp neprypustymosti zlovzhyvannja pravom (teoretyko-pravovi aspekty): dys. kand. juryd. nauk: spec. 12.00.01 [The principle of inadmissibility of abuse of law (theoretical and legal asp) [in Ukrainian].
18. Poljans'kyj, T. T. (2011). Zlovzhyvannja pravom: zagal'no-teoretychna harakterystyka: dys. kand. juryd. nauk: 12.00.01 [Abuse of law: general theoretical characteristics: dis. of Cand. of jurid. Sciences: 12.00.01.]. L'viv [in Ukrainian].
19. Rjeznikova, V. V. (2013). Zlovzhyvannja pravom: ponjattja ta oznaky // [Abuse of law: concepts and signs] *Universytets'ki naukovy zapysky – University scientific notes*, 1 (45) [in Ukrainian].
20. Ser'ogin, S. Ju. (2015). Zlovzhyvannja pravom u sferi korporatyvnyh vidnosyn (porivnjal'no-pravovyj aspekt): dys. kand. juryd. nauk. [Abuse of law in the field of corporate relations (comparative legal aspect): dis. of Cand. of jurid. Sciences]. Kyi'vs'kyj nacional'nyj universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyi'v [in Ukrainian].

УДК 342.7 | DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(112\)02](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(112)02)**СЕЛЕЗНЬОВА Ольга**

д. ю. н., доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних наук і права Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету

E-mail: celezniiov@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5095-277X

Центральна площа, 7, м. Чернівці, 58002, Україна

КАТЕГОРІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ДОКТРИНІ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ

Розглянуто проблему розмежування категорій «права людини» та «свободи людини». Проаналізовано позицію законодавця щодо тотожності цих категорій, що дало підстави осмислити онтологію інформаційних прав і свобод людини в нормах вітчизняного законодавства.

Ключові слова: права людини, свободи людини, інформаційні права та свободи, інформаційне законодавство, інформаційна свобода.

Селезнева О. Категории прав и свобод человека в доктрине и законодательстве. Рассмотрена проблема разграничения категорий «права человека» и «свободы человека». Проанализирована позиция законодателя относительно тождественности этих категорий, что дало основания осмыслить онтологию информационных прав и свобод человека в нормах отечественного законодательства.

Ключевые слова: права человека, свободы человека, информационные права и свободы, информационное законодательство, информационная свобода.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційного суспільства у світі (зокрема в Україні), що передбачає глобальне впровадження інформаційних технологій і зміни в здійсненні комунікаційної діяльності фізичних осіб, поставив перед державою нові виклики та завдання правового регулювання, забезпечення й захисту прав і свобод людини. Водночас державні інституції мають встановити й зберегти баланс між реалізацією закріплених у нормативному полі прав і гарантуванням особистої (фізичної) та інформаційної безпеки індивіда. Тож особливої вагомості набувають дотримання принципу коректності щодо формулювання новостворюваних юридичних норм і доречне тлумачення наявних статей вітчизняного законодавства.

Однак новітні інформаційні потоки зумовлюють ситуації, за яких регламентація низки прав як на конституційному, так і на

законодавчому рівні, набуває нових сентенцій розуміння нібито вже загально визначених категорій. Одними з таких категорій стають і ключові категорії «прав людини» та «свобод людини». Особливої актуальності набувають дослідження внутрішньої природи вказаних категорій у контексті інформаційного права, адже інформаційні права та свободи людини наразі знаходяться на етапі свого формування. Зокрема частина з них уже дістала нормативно-правового регулювання (право на інформацію, право на інформацію про стан свого здоров'я, право вільного доступу до інформації про стан довкілля тощо), а частина – ще ні (права, пов'язані з діяльністю в інтернеті та її безпекою; права, пов'язані з можливостями забезпечення цифрової рівності індивідів; права, пов'язані з робототехнікою й штучним інтелектом тощо). Саме тому дослідження можливих відмінностей між категоріями «права людини» й «свободи людини» (щодо позиції теорії права та у розрізі інформаційного законодавства) є своєчасним і потрібним для доктринального та прикладного застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясування природи категорій «права людини» та «свободи людини» здійснювалося у двох напрямках: теоретичному (у працях С. П. Головатого [1], І. С. Загоруя [2], А. В. Малька [3] тощо) та філософсько-інформаційному (у дослідженнях О. Г. Данильяна, О. П. Дзьобаня [4] та ін.). Разом з тим, це питання залишається відкритим, наразі в юриспруденції немає чіткої позиції щодо внутрішньої природи категорій «права людини» та «свободи людини». Це, насамперед, ускладнює розуміння таких категорій у галузевому законодавстві, зокрема в інформаційному. Наявний стан речей сприяє подальшому дослідженню цієї тематики.

Мета статті полягає у теоретико-філософській характеристиці внутрішньої природи категорій «права людини» та «свободи людини», розмежуванні інтерпретації такої природи доктриною та законодавцем і, як наслідок, виявленні впливу на розуміння онтології інформаційних прав і свобод людини в нормах законодавства.

Матеріали та методи. Теоретичну основу статті становлять наукові та навчально-наукові напрацювання вчених у категоріях «права людини» та «свободи людини». Нормативною базою дослідження є Конституція України та низка законів України (станом на липень 2020 р.), норми яких пов'язані з цими категоріями.

Методологічною базою цього дослідження є загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, серед яких діалектичний, порівняльно-правовий, спеціально-юридичний, абстрагування та ін.

Результати дослідження. З огляду на попередні дослідження щодо природи інституту інформаційних прав [5] можна зазначити, що *інформаційні права* є правами четвертого покоління суспільних прав, пройшли чотири етапи свого юридичного становлення у відповідному вітчизняному законодавстві (зародковий, декларативно-конституційний, базовий і сучасний), мають розгалужену класифікацію, ядром

якої є право на інформацію. Отримані дані дають можливість перейти до подальшої стадії дослідження інституту інформаційних прав, зокрема до виявлення *взаємозв'язку* між категоріями інформаційних прав та інформаційних свобод людини.

Дискусія стосовно розмежування категорій «права людини» та «свободи людини» в теорії права існує вже досить давно, проте остаточного вирішення так і немає. До того ж відмінність між цими двома категоріями С. П. Головатий називає «неіснуючою» [1, с. 42].

Своєю чергою В. А. Троян пояснює, що поняття «свобода» розкриває широкі можливості вибору, не підкреслюючи його конкретні результати, а термін «право» визначає конкретні дії людини, тож доцільно з'ясувати, що за своєю юридичною природою й системою ці поняття рівноцінні [6, с. 233].

«Мова йде про явища одного порядку, – зауважує В. М. Брижко, – і право, і свобода – гарантована законом міра можливого поведіння особи чи групи осіб» [7, с. 35].

Разом з тим, деякі науковці наголошують на нетотожності цих категорій. Так, О. Ф. Скакун вважає, що «термін «права» передбачає конкретні напрями діяльності людини, тобто вказує міру її можливої поведінки, закріплену в нормативно-правових актах. Термін «свобода» підкреслює широкі можливості людини, втім, не позначає конкретних результатів, а націлює на самостійний вибір індивідом варіанта своєї поведінки» [8, с. 68].

Таким чином, можна констатувати, що наявні дві діаметрально протилежні позиції: з одного боку, цілковите заперечення існування відмінностей між категоріями «права людини» та «свободи людини», тобто їхнє своєрідне ототожнення; з іншого – розмежування категорій «права людини» та «свободи людини» з огляду на критерії дозволеності, можливостей реалізації, абсолютності тощо.

Якщо зазначені категорії тотожні, то в них немає відмінних ознак і різна фонетика за фактом синонімічних слів обумовлена історичними умовами розвитку цих інституцій на теренах різних держав, зокрема й в Україні. Однак не все так однозначно.

Обидві категорії: як «права людини», так і «свободи людини» мають спільну рису, а саме: їх беззаперечно можна характеризувати неодмінною умовою для людини. Адже без людини не існує ні прав людини, ні її свобод.

Разом з тим *права людини* проголошені державою (у контексті сьогодення, не звертаючи уваги на історичні аспекти) та відповідним чином обмежені державою. «Правове обмеження, – вважає О. В. Малько, – це правове стримування протизаконного діяння, що створює умови для задоволення інтересів контрsub'єкта та суспільних інтересів щодо забезпечення їхньої охорони й захисту; це встановлені кордони у праві, у рамках яких sub'єкти повинні діяти; виключення певних можливостей у діяльності осіб» [3, с. 240].

Зокрема право на життя проголошується в ст. 27 Конституції України, однак паралельно закріплюється право на переривання вагітності (ч. 6 ст. 281 Цивільного кодексу України), тобто позбавлення життя ще ненародженої дитини. Або право на підприємницьку діяльність (ст. 42 Конституції України) може обмежуватися рамками ліцензування, патентування або квотування (ст. 14 Господарського кодексу України, Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності») на певні види господарської діяльності.

Як зазначає І. С. Загоруй: «Права людини характеризують вертикальні відносини, що складаються між людиною й державою, та є інструментом обмеження державної влади» [2, с. 78]. Тобто «права людини» є категорією, яка визначає подвійний зміст свого зв'язку з державою: з одного боку, держава обмежує права людини конкретними рамками, з іншого – такі права обмежують і діяльність самої держави в особі її інституцій.

Свободи людини є абсолютними та державою ніяк не обмежуються. Це є свобода вибору, свобода переконань, свобода світогляду, свобода думки, інформаційна свобода.

Свободи людини можна характеризувати як невіддільні від людини ідеї, головним чином, такі, що несуть творчу, когнітивну складову, визначають можливість подальшого розвитку наявних штамів суспільного життя та обумовлюють прагнення до більшого.

Не можна погодитися з О. П. Донченко, яка стверджує, що «свобода не може бути реальною, якщо вона не має правової форми і не втілюється в життя через механізм правового регулювання» [9, с. 10]. Юридичний сегмент явища «свобода» є тільки частиною в її складній суті. Хто може заперечувати наявність свободи світогляду? Вона існує навіть тоді, коли людина не усвідомлює, що така свобода у неї є, адже щохвилини реалізує її у своїх думках, діях, спрямуваннях.

Дещо критично розуміється твердження С. О. Комарова про те, що «права людини, які розглядаються як соціальні можливості поза державною регламентацією, так і залишаються в потенції, оскільки тільки після державного визнання вони стають реально дієвими. Без державного визнання навіть у найзагальнішому вигляді є неможливим не лише володіння, але й користування ними» [10, с. 185]. Соціальні можливості, що знаходяться поза державною регламентацією, не можна вважати правами, тож якщо вони несуть у собі певне інтелектуальне навантаження, то будуть характеризуватися скоріше як свободи людини. А володіння та користування такими свободами все ж таки можливе і без державного визнання (та сама свобода вибору або свобода думки).

Також не можна погодитися із розумінням свобод як «невідчужуваних, особистих прав, які акцентують увагу на невтручанні у простір їхньої реалізації» [11, с. 12]. Вважається методологічно неправильним пояснювати сутність одного явища через інше. Свобода – це

не частина прав (у цьому випадку – особистих). Це головним чином частина свідомості людини, що розкривається через ознаки, як-от: абстрактність, сегментарність, здатність удосконалення й само-вираження та інші.

Права людини обумовлено прописаним механізмом своєї реалізації. Приміром, право на освіту (ст. 53 Конституції України) передбачає відвідування особою дошкільних навчальних закладів, шкіл з метою навчання та соціалізації особистості, вступ до навчальних закладів професійної та вищої освіти різних ступенів акредитації. Право на працю (ст. 43 Конституції України) розкривається через прописаний порядок оформлення на роботу, умови праці, пільги тощо.

Реалізація свобод людини відбувається за сприятливих обставин у соціумі. Колектив науковців вірно підмічає, що «технологічні досягнення сучасного інформаційного суспільства створили принципово нову ситуацію в політичному спілкуванні. Індустріалізація й урбанізація, руйнування традиційних комунікацій і колективних цінностей, бурхливе зростання індивідуалізму призвели до атомізації громадян, здебільшого нині вони отримують політичну й соціальну інформацію майже тільки від електронних засобів масової інформації, передусім телебачення» [12, с. 199]. Це формує у кожного свободу вибору (сприйняття, підтримку, активне чи пасивне заперечення). Залежність, навіювання, координація, маніпуляція, песимізм або агресія – це вже інші питання впливу на таку свободу.

Отже, категорії «права людини» та «свободи людини» все ж таки мають різний внутрішній зміст. Яким саме чином (в якому значенні) ці категорії використовуються в законодавстві України?

За Конституцією України (розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина») варто зробити висновок, що категорія «свободи людини» вживається не в абстрактно-когнітивному значенні ідей людської свідомості, а у приземленому розумінні певних можливостей щось зробити. За фактом «свободи людини» мають отождошення з категорією «права людини». Особливо це підкреслено вживанням законодавцем конструкції «право на свободу...» (наприклад, право на свободу думки й слова, право на свободу світогляду і віросповідання та ін.).

Тож, абстракцію «свободи людини» обмежено рамками права, тобто встановлено її певні обмеження державою та прописується механізм її реалізації. Приміром, право на свободу думки й слова (ст. 34 Конституції України), окрім можливостей безперешкодного мовлення для пересічної людини (роль держави у цьому випадку є пасивною – елементарне невтручання), обертається встановленням конкретних правових норм щодо регламентації діяльності засобів масової інформації (Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»). Право на свободу світогляду та віросповідання (ст. 35 Конституції України) разом із невтручанням

держави в особистий менталітет та віру окремої людини обумовлюється нормами про реєстрацію статутів релігійних організацій, правилами володіння, користування та розпоряджання майном релігійних організацій тощо (Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»).

Проте в літературі подібний нюанс часто опускається. Так, А. М. Колодій та А. Ю. Олійник пишуть: «Свобода думки й слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань тільки тоді є реальними, коли вони спираються на право вільно збирати, використовувати та поширювати інформацію у будь-який спосіб на свій вибір, що має забезпечувати держава шляхом сприяння створенню розгалуженої й розвиненої системи, державних і недержавних засобів масової інформації, інших її джерел, державного переслідування усіх соціальних суб'єктів, що перешкоджають вільному отриманню та поширенню інформації» [13, с. 182]. Однак зазначене можна віднести до характеристик категорій «право на свободу думки й слова», «право на вільне вираження своїх поглядів і переконань», коли є й обмеження державою, і встановлено механізм реалізації. Але ні в якому разі не застосовувати до абстрактно-природної категорії «свободи людини».

Отже, хоча теоретично категорії «права людини» та «свободи людини» є різними за своєю внутрішньою природою, проте законодавці ототожнюють ці поняття і, використовуючи цю категорію для побудови норм права, не відходять від їхньої єдності.

Чи так це є в інформаційному законодавстві? Відповісти можна ствердно, оскільки принцип правової регламентації інформаційних прав і свобод є аналогічним до правової регламентації всіх інших прав і свобод. Є низка інформаційних прав, які чітко і конструктивно відносять до системи власне інформаційних прав у прямому значенні цієї категорії (як-от: право на інформацію – ч. 2 ст. 34 Конституції України; право на ознайомлення в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах та організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею – ч. 3 ст. 32 Конституції України; право на інформаційний простір – ст. 5 Закону України «Про захист суспільної моралі»; право на доступ до інформації – ст. 10 Закону України «Про доступ до публічної інформації» та інші права). Поряд з цими правами набувають правової регламентації та юридичного оформлення інформаційні свободи людини, природу яких у нормативних актах уже обмежено рамками права: право на свободу думки й слова (ч. 1 ст. 34 Конституції України), право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35 Конституції України), право на свободу вираження поглядів (ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод).

У контексті розгляду категорії «свободи людини» зазначимо, що по суті свободи людини, які дістали у вітчизняному законодавстві нормативно-правову регламентацію (а отже й ототожнені з категорією

«права людини»), мають інформаційну природу та можуть завдяки цьому обумовлюватися відповідним зв'язком з інформаційним правом.

Первинне значення категорії «свободи людини» зберігається за категорією «інформаційна свобода», природа якої останніми роками вивчається науковцями в галузі інформаційного права. Актуалізацію цього питання пояснюють усвідомленням того, що «співвідношення інформаційних прав та інформаційної свободи людини в їхній діалектичній єдності є світоглядною проблемою сучасності» [4, с. 12], з чим можна беззаперечно погодитися.

Висновки. Теорія права не дає однозначної відповіді на питання наявності (чи відсутності) відмінностей категорій «права людини» та «свободи людини». Це створює певні труднощі у розмежуванні відповідної термінології під час її використання галузевим законодавством (зокрема інформаційним). Аналіз наявних у науці позицій та уточнення онтології категорій «права людини» та «свободи людини» приводить до висновку, що ці категорії є неоднаковими за своєю внутрішньою природою (права людини проголошені й обмежені державою, володіють механізмом реалізації, а свободи людини – абсолютні та реалізуються за сприятливих соціальних обставин).

Водночас за результатами дослідження вітчизняного законодавства можна констатувати, що певні *свободи* людини обмежені юридичними рамками й унаслідок цього ототожнюються з *правами* людини. Це є підставою для висновку, що позиція законодавця полягає у неподільності категорій «права людини» та «свободи людини», а отже в розумінні та використанні їх як однотипових конструкцій з тою лише відмінністю, що термін «свободи людини» застосовують здебільшого у випадках, пов'язаних із творчістю, інтелектуальним розвитком, самосвідомістю та світоглядом людини. Зазначене є ще одним аргументом на користь позиції, згідно з якою закріплені у законодавстві свободи людини переважно мають інформаційний характер.

Загальний для всіх прав і свобод людини принцип розуміння їхньої внутрішньої природи з боку законодавця пояснює, як застосовуються ці категорії під час закріплення інформаційних прав і свобод людини, тобто повна аналогія.

Інститут інформаційних прав, простеження його взаємозв'язку з інформаційною свободою як неодмінною та абсолютною цінністю людини вимагає подальшого вивчення з позиції як філософії, так і юриспруденції. Перспективні наукові розвідки такої тематики не тільки сприятимуть правильному та доречному розумінню термінології, але й забезпечать підстави грамотної побудови норм та оформлення статей законодавства України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу (частина третя: права людини). *Право України*. 2015. № 1. С. 13-92.
2. Загоруй І. С. Поняття «права людини»: теоретико-правові підходи до розуміння прав людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 66-82.
3. Малько А. В. Ограничения в праве: проблемы теории, практики, политики. *Юридическая техника*. 2018. № 12. С. 238-248.
4. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Діалектична єдність інформаційних прав та інформаційної свободи: до усвідомлення проблеми. *Вісник Національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 1 (32). С. 5-13.
5. Селезньова О. М. Інформаційні права: теоретичні та системні положення. *Інформація і право*. 2019. № 3 (30). С. 9-15.
6. Селезньова О. М. Основні історичні етапи становлення в Україні законодавства про інформаційні права. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. Вип. 26. Т. 2. С. 4-7.
7. Троян В. А. Права і свободи людини та інтереси держави як об'єкт публічно-сервісної діяльності Національної поліції України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1 (15). С. 229-239.
8. Брижко В. М. Методологічні та правові засади упорядкування інформаційних відносин: монографія. Київ: ПанТот, 2009. 415 с.
9. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Київ: Алерта; ЦУЛ, 2011. 520 с.
10. Донченко О. П. Свобода як категорія права: автореф. дис. ... на здобуття наукового ступеня к. ю. н. Одеса, 2010. 20 с.
11. Комаров С. А. Общая теория государства и права: учебник. Москва: Юрайт, 1998. 416 с.
12. Разметаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства. Харків: Фінарт, 2013. 196 с.
13. Рудич Ф. М., Балабан Р. В. та ін. Політична система та інститути громадянського суспільства в сучасній Україні: навч. посібник. Київ: Либідь, 2008. 440 с.
14. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підручник. Київ: Правова єдність, 2008. 350 с.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2020.

Seleznova O. Categories of human rights and freedoms in doctrine and legislation.

Background. *Studies of the internal nature of the categories of «human rights» and «human freedoms» in the context of information law are especially relevant, as information rights and human freedoms are currently being formed. Such research is timely for doctrinal and applied applications.*

Analysis of recent research and publications. *Although the nature of the categories of «human rights» and «human freedoms» has been clarified in the*

works of scholars, there is no clear position in jurisprudence on the internal nature of these categories.

The **aim** of the article is to study the internal nature of the categories of «human rights» and «human freedom», to distinguish between interpretations of such nature by doctrine and the legislator, to identify the impact on understanding the ontology of information rights and human freedoms.

Materials and methods. The theoretical basis of the article are scientific works of scientists, normative – the Constitution of Ukraine and a number of laws of Ukraine, methodological – general scientific and special legal methods of cognition.

Results. Positions are analyzed: a) complete denial of the existence of differences between the categories of «human rights» and «human freedom» (identification); b) differentiation of these categories by different criteria.

Conclusion. The categories of «human rights» and «human freedoms» are different in their internal nature (human rights – proclaimed and limited by the state, have a mechanism for implementation, and human freedoms – are absolute and implemented under favorable social circumstances).

The position of the legislator is the indivisibility of the categories of «human rights» and «human freedom». The term «human freedom» is used mainly in cases related to creativity, intellectual development, self-awareness and worldview.

Common to all human rights and freedoms, the principle of understanding their internal nature by the legislator explains how the following categories are used in consolidating information rights and human freedoms: there is an analogy.

Keywords: human rights, human freedoms, information rights and freedoms, information legislation, information freedom.

REFERENCES

1. Golovatyj, S. (2015). Triada yevropeys'kykh tsinnostey – verkhovenstvo prava, demokratiya, prava lyudyny – yak osnova ukrayins'koho konstytutsiynoho ladu (chastyna tretya: prava lyudyny) [The Triad of the European Values – Rule of Law, Democracy, Human Rights – as the Foundation of the Ukrainian Constitutional Order (Part Three: Human Rights)]. *Pravo Ukrayi'ny – Law of Ukraine, 1*, 13-92 [in Ukrainian].
2. Zagoruj, I. S. (2016). Ponyattya «prava lyudyny»: teoretyko-pravovi pidkhody do rozuminnya prav lyudyny [The concept of «human rights»: theoretical and legal approaches to understanding human rights]. *Visnyk Lugans'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnix sprav imeni E. O. Didorenka – Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. Didorenko, 2*, 66-82 [in Ukrainian].
3. Mal'ko, A. V. (2018). Ogranicheniya v prave: problemy teorii, praktiki, politiki [Restrictions in law: problems of theory, practice, politics]. *Yuridicheskaya tekhnika – Legal technique, 12*, 238-248) [in Russian].
4. Danyl'yan, O. G. & Dz'oban', O. P. (2017). Dialektychna yednist' informatsiynykh prav ta informatsiynoyi svobody: do usvidomlennya problemy [Dialectical unity of information rights and information freedom: to the realization of the problem]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «Yurydychna akademiya imeni Yaroslava*

- Mudroho»* – *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University*, 1 (32), 5-13 [in Ukrainian].
5. Selez'n'ova, O. M. (2019). Informatsiyni prava: teoretychni ta systemni polozhennya [Information rights: theoretical and systemic provisions]. *Informaciya i pravo – Information and law*, 3 (30), 9-15 [in Ukrainian].
 6. Selez'n'ova, O. M. (2019). Osnovni istorychni etapy stanovlennya v Ukrayini zakonodavstva pro informatsiyni prava [The main historical stages of formation of the legislation on information rights in Ukraine]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk – Humanities science current issues*, (Vol. 26), (Iss. 2), (pp. 4-7) [in Ukrainian].
 7. Troyan, V. A. (2017). Prava i svobody lyudyny ta interesy derzhavy yak ob'yekt publichno-servisnoyi diyal'nosti Natsional'noyi politsiyi Ukrayiny [Human rights and freedoms as well as state interests as objects of public and service activities of the National Police of Ukraine]. *Visnyk Kryminolohichnoyi asotsiatsiyi Ukrayiny – The Bulletin of Criminological Association of Ukraine*, 1 (15), 229-239 [in Ukrainian].
 8. Bryzhko, V. M. (2009). *Metodolohichni ta pravovi zasady uporyadkuvannya informatsiynykh vidnosyn* [Methodological and legal bases of ordering information relations]. Kyiv: PanTot [in Ukrainian].
 9. Skakun, O. F. (2011). *Teoriya derzhavy i prava* [Theory of state and law]. Textbook. Kyiv: Alerta; CzUL [in Ukrainian].
 10. Donchenko, O. P. (2010). *Svoboda yak kategoriya prava* [Freedom as a Category of Law]. *Candidate's thesis*, Odesa [in Ukrainian].
 11. Komarov, S. A. (1998). *Obshchaya teoriya gosudarstva i prava* [General theory of state and law]. Textbook. Moskva: Yurayt [in Russian].
 12. Razmyetayeva, Yu. S. (2013). *Prava lyudyny yak fundamental'na tsinnist' hromadyans'koho suspil'stva* [Human rights as a fundamental value of civil society]. Xarkiv: Fynart [in Ukrainian].
 13. Rudych, F. M., & Balaban, R. V. (et all). (2008). *Politychna systema ta instytuty hromadyans'koho suspil'stva v suchasniy Ukrayini navch* [The political system and institutions of civil society in modern Ukraine]. Textbook. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
 14. Kolodij, A. M.; & Olijnyk, A. Yu. (2008). *Prava, svobody ta obov'yazky lyudyny i hromadyanyna v Ukrayi'ni* [Rights, freedoms and responsibilities of man and citizen in Ukraine]. Textbook. Kyiv: Pravova yednist' [in Ukrainian].

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

UDC 341.018:[338.23:330.341.1] DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(112\)03](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(112)03)

IVASHCHENKO Daria senior lecture at the department of international, civil and commercial law Kyiv National University of Trade and Economics

E-mail: d.ivaschenko@knute.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4123-6821 19, Kyoto str., Kyiv, 02156, Ukraine

TECHNOLOGY TRANSFER: INTERNATIONAL LEGAL REGULATION

The paper highlights main trends in international technology transfer law regulation development. The priority challenges related to overcoming the fragmentation of international legal regulation in the research area are outlined. The components of technology transfer are analyzed and the legal principles of their international legal regulation are developed.

Keywords: international technology transfer, international technogenic transfer, international law.

Иващенко Д. Трансфер технологий: международно-правовое регулирование. Отражены основные тенденции развития международно-правового регулирования трансфера технологий. Определены приоритетные вызовы, касающиеся преодоления фрагментации международно-правового регулирования в исследуемой сфере. Проанализированы составляющие трансфера технологий и разработаны правовые принципы их международно-правового регулирования.

Ключевые слова: международный трансфер технологий, международный техногенный трансфер, международное право.

Background. The difficulty in regulating international technology transfer lies precisely in the fact that it has a cross-sectoral and multi-level nature. Currently, given the cross-sectoral nature of technogenic transfer, states, legal entities (including transnational corporations) and academic / scientific institutions are the main actors in legal relations. By their nature,

they are asymmetric. Meanwhile, the process, means, forms and methods of technology transfer at both the private and commercial levels, as well as scientific cooperation on this matter, underpin the legal regulation of international technology transfer today, while international public-law regulation at the global level remains undeveloped and insufficient.

The doctrine of international law faces the task of analyzing the process of technology transfer from both a macro- and a micro- perspective – to overcome the fragmentation of legal regulation of global technogenic transfer generated by its multidimensionality.

Therefore, we have a number of asymmetric entities, cross-border and cross-sectoral legal relations. At the international level, we need to create and streamline a set of legal rules, in particular, universal standards and principles that would form the basis for the settlement of such multi-vector and hybrid relationships [1].

Analysis of recent researches and publications. Technology transfer has been emphasized as a challenging task and important driver in innovation and the creation of sustainable growth in the World Intellectual Property Report 2019 [1]. L. Peter [2] outlines that Technology transfer as an important task in a wider context has been approved within different fields of research as well as in the regulation and policy planning documents. J. Weis, A. Bashyam, G. Ekchian, K. Paisner, N. Vanderford [3] emphasize that most existing instruments and tools of regulating international technology transfer are not enough due to modern world development.

Materials and methods. The empirical basis of the study is the acts of international and national legislation, materials of jurisprudence, modern scientific and legal research on technology transfer. The study is based on a wide spectrum of knowledge acquisitions. In particular, the dialectical method provided a comprehensive consideration of the issues of technology transfer in the correlation of its economic, social, and legal content. With the deductive method the current state of judicial doctrine and practice is overviewed. The method of analysis is used to systematize scientific legal research on the issues of technology transfer, as well as to study the novelties of international, domestic and foreign law.

The **aim** of the article is to introduce a substitution of the concept «technology transfer» by the concept «technogenic transfer» as well as outline main trends and frameworks of development of the technogenic transfer international regulation.

Results. The very concept of technology transfer as defined in the Law of Ukraine On state regulation of activities in the field of technology transfer is too narrow for the subject of study [4]. Of course, the concept of «technology transfer» can be used in a broad and narrow sense, but for the purposes of our study, we consider it appropriate to introduce the concept of «international technogenic transfer», which is not only an understanding of

technology transfer in a broad sense, but also fully reflects kinetic intersocial processes in international relations of the techno sphere of human existence.

Those inter-societal technogenic exchanges that take place on a global scale and are referred to as «technology transfer» are much deeper and more synergistic. In essence, they are one of the dimensions of technological evolution and development of the techno sphere.

Since technological evolution is reflected in the implementation of another factor of growth – in the processes and procedures of intersocial transfer of complex components of techno genesis, which includes all elements of technology transfer such as:

- valuable final technological results of production;
- special production tools;
- technological information relevant to similar types of technological products;
- existing, new and innovative technologies for the current stage of human development of integrated systems;
- relocation and use of labor resources – technical specialists;
- full cycles of technological production systems;
- intangible technogenic knowledge and know-how.

All technologies, which are improved by the level of scientific achievements at each stage of growth, have already become a reality in the history of mankind, or those that are just being created, determine the substantive basis of intersocial transfer of complex components of techno genesis. At the same time, the completeness of the multifactorial system of technogenic growth of each social system and levels of ownership of their subjects' technological values, not only form the basis of proposals for intersocial exchange, but also determine the main parameters of technogenic diffusion, in particular, technogenic relations.

Thus, it would be worth proposing a new definition in international legal doctrine, which would more successfully reveal the studied technogenic processes, namely:

International technogenic transfer is a set of international legal relations that serve the processes of accumulation and exchange in the global society of technogenic assets, based on the capabilities of the collective mind of society to common creativity and its structurally organized capabilities to produce not only new technologies but also processes of actual technogenic reality, caused by domestic and international living conditions, in order to develop global techno genesis, the transition to a new level of knowledge and overcoming technological gaps between «individual societies» [5].

Why is it so necessary to shift the focus of attention on the regulation of private legal relations and to completely change the approach to solving the problems of the global level of technogenic transfer. International law

now faces the challenge of fundamental transformations in the field of the concept of international technogenic transfer and its transformation into a system of compulsory principles of international law that will consolidate the foundations of the process of sustainable / balanced development of Mankind and, finally, push the global community to harmonize the contemporary problems of humanity with the needs of humanity. generations on the path to bio-techno-singularity. It should be defined that techno-singularity is a future period of human development, when the pace of technological change will be so rapid and their impact so deep that human life will undergo irreversible transformations.

Regardless of whether this theory and model of development is utopian or dystopian, this era will transform the concepts on which humanity will create the realities of its existence, from business models to the cycle of human life, including death itself. R. Kurzweil and apologists of this theory consider it as a certain hypothetical moment, after the onset of which, technological progress will become so fast and complicated that it will be inaccessible to understanding and will be characterized by the following, after the creation of artificial intelligence and self-replicating machines, the integration of man with computers, or a considerable leaping human brain at the expense of biotechnology.

Thus, author considers it appropriate to introduce the term bio-techno-singularity, as mentioned above. Within the next thirty years, humanity will have the technical ability to create superhuman intelligence. Soon after, the human age we know of will be over – a new milestone in the history of development will begin.

The rapid development of scientific and technological progress leads to the fact that it inevitably becomes a factor of revolutionary and profound changes in the development of mankind. Artificial intelligence, genetic engineering, innovation and nanotechnology, international technogenic transfer are the levers of forming a new world. Therefore, a qualitatively new dimension of human existence and, as a consequence, a new world order will be created. This will bring new challenges to humanity in all spheres of life, first and foremost in the field of international law [6].

It follows that, given the overall pace of human development, the system of international law is transforming and adapting to the needs of the modern world and its future too slowly.

The set of norms that currently regulates the processes of creation and transfer of technologies at the international level, although fragmented, but already has a clear subject of legal regulation – international relations arising in the field of technogenic transfer. That is, a set of social legal relations that arise in the process of implementing innovative activities, scientific cooperation, creation, implementation and transfer of new technological products and advanced modern technologies.

Thus, it meets one of the main requirements of the institution and branch of law – the existence of the subject of legal regulation as the originality of social relations, their qualitative homogeneity.

International technogenic transfer is also characterized by a common method of regulation for international law – the method of coordinating the will of states. This is evidenced by the adoption of the Code of Conduct on Technology Transfer, although it was not adopted – the norms developed by expert groups were borrowed from many international agreements that laid the foundations for regulating international technogenic transfer and analyzed in the previous section of our study.

It should be noted that the norms of international technogenic transfer cover a very wide range of social relations in many spheres of human existence, and are also characterized by the asymmetry of the participants in these relations. And, although such relations are governed by the rules of various branches of international law (e.g. international intellectual property law, international economic law, international environmental law, etc.), the fragmentary nature of their regulation is ineffective, so it can be stated that it is impossible to regulate the sphere of these social relations by the norms of other branches of the system of international law [7]. And, in this context, it is still worth talking not about the fragmentary nature of the subject of the right of technogenic transfer, but rather about its complex, intersectoral and polystructural nature. As we see in the rights of international technogenic transfer there are even some features of the field of law, not just the institution. Currently, this complex only lacks the characteristics of the autonomy of the norms that make up the content of the industry [8].

At the present stage of development of international law, we can already talk about the beginnings of the formation of the institution of international technogenic transfer law, but there are a number of issues that need to be addressed in order to achieve this goal. International technogenic transfer can turn from a set of norms of related direction into an institution of law, and as a consequence, into a full-fledged branch of international law in the future. First of all, at the international level it is necessary to create a basic framework for this in the form of a number of international regulations that would outline the principles and guidelines of international technogenic transfer, systematize and unify its norms. If we are talking about further transformation into a branch of law – it is necessary to consider the possibility of creating an international organization that would deal with issues of technogenic transfer, as well as a global network of technogenic transfer, as discussed earlier.

For any institution or industry, first of all, it is necessary to create a hierarchical system of norms, which would be based on norms-principles that would embody the basic principles of its functioning. Therefore, in our opinion, it would be appropriate to offer as a special for the institute and in the future field of international man-made transfer. We see the need to establish seven sectoral principles that are equivalent, but in the list are

from the most general to the most specific. Thus, the following principles of international technology transfer are to be developed:

- of sovereignty of the mind;
- value;
- of universality;
- of consolidation of resources;
- of standardization and unity of formats;
- of accessibility and equality of participants;
- of quality and expert evaluation.

More deep set out of aforementioned principles spreads beyond the purposes of the paper and is the subject to author's PhD research. In addition to the fundamental principles and to ensure them, the industry of international technogenic transfer will also need to create its own institutional mechanism, which will as well be discussed in author's PhD research.

Conclusion. Therefore, it is necessary to create a world-wide platform for communication and interaction of all participants in technogenic transfer, beginning with the adoption of a mandatory international act, such as a Convention, which would systematize and unify approaches to understanding the phenomenon of technogenic transfer, laying down the basic principles, goals and ideas of implementation technogenic transfer. The relations under study need to be more clearly structured, systematized and separated into a separate institution of international law.

With regard to the creation of a global platform that facilitates international technogenic transfer, the idea of creating a global innovation network and, in the future, an international technogenic transfer organization, within which institutions such as the Agency for International Technogenic Transfer and the World Technology Fund, would be attractive.

Another problem besides the structuring and systematization of legal rules governing the international technogenic transfer is the consideration of the human factor and the balance in the paradigm «Sovereignty of mind / Creator right» – «The value and property of all mankind».

The purpose of the research is to create an approach to international legal regulation at the global level by developing a model of the «Convention on International Technogenic Transfer» that could form the basis for the establishment of the Institute, and in the future, possibly in the field of international law of technogenic transfer.

REFERENCES

1. World Intellectual Property Report 2019 – The Geography of Innovation: Local Hotspots, Global Networks. WIPO Report. 2019. Retrieved from https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_944_2019.pdf [in English].

2. Lee, Peter. (2019). Reconceptualizing the Role of Intellectual Property Rights in Shaping Industry Structure 72 Vand. L. Rev. 1197 (2019). UC Davis Legal Studies Research Paper. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3271882> [in English].
3. Weis, J., Bashyam, A., Ekchian, G. J., Paisner, K., & Vanderford, N. (2018). Evaluating disparities in the U.S. technology transfer ecosystem to improve bench to business translation. *F1000Res.*; 7:329. Published 2018 Mar 15. Retrieved from DOI:10.12688/f1000research.14210.1 [in English].
4. Zakon Ukrainy vid 14.09.2006 № 143-V «Pro derzhavne rehulyuvannya diyal'nosti u sferi transferu tekhnolohiy» [The Ukrainian Law № 143-V dated 14.09.2006 «On State Legal Regulation of Activity in the Field of Technology Transfer»]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/143-16> [in English].
5. Ivashchenko, D. (2019). Pravovoy status tekhnogennoy idei kak obyekta mezhdunarodnogo tekhnogennoogo transfera [Legal Status of the Technogenic Idea as an Object of International Technogenic Transfer]. Moldova. *Zhurnal «Legea și viața» – Journal «Legea și viața»*, (Vol. 19) [in English].
6. European Commision. (2010). Project Europe 2030. Challenges and Opportunities. A report to the European Council by the Reflection Group on the Future of the EU 2030. Luxembourg: Publications Office of the European Union [in English].
7. Van Norman, GA, & Eisenkot, R. (2017). Technology Transfer: From the Research Bench to Commercialization: Part 1: Intellectual Property Rights-Basics of Patents and Copyrights. *JACC Basic Transl Sci*, 2 (1), 85-97. Published Feb 27. DOI:10.1016/j.jacbts.2017.01.003 [in English].
8. Van Norman, G. A., & Eisenkot, R. (2017). Technology Transfer: From the Research Bench to Commercialization: Part 2: The Commercialization Process. *JACC Basic Transl Sci*, 2 (2), 197-208. Published 2017 Apr 24. DOI:10.1016/j.jacbts.2017.03.00 [in English].

The article submitted to editor's office on 19.06.2020.

Іващенко Д. Трансфер технологій: міжнародно-правове регулювання.

Постановка проблеми. Міжнародно-правове регулювання техногенного трансферу наразі носить фрагментарний характер, оскільки проєкт відповідного Кодексу не ухвалено, а норми права, які тим чи іншим чином регулюють цей предмет, розкидані в багатьох міжнародних актах різної правової природи. Отже, міжнародно-правове регулювання в сфері техногенного трансферу на сьогодні є неефективним і потребує трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що попри наявність окремих наукових доробок, залишається не розв'язаною важлива науково-практична проблема щодо міжнародно-правового механізму регулювання трансферу технологій.

Мета статті – проаналізувати існуючі погляди та запропонувати авторське тлумачення «міжнародного техногенного трансферу», основних

принципів його регулювання та окреслити подальший розвиток досліджуваної галузі.

Матеріали та методи. У ході дослідження використано методи аналізу, дедуктивний, індуктивний і порівняльно-правовий.

Результати дослідження. На сучасному етапі розвитку міжнародного права Україна не має чітко сформованої та регламентованої не лише галузі, а навіть інституту, який би регулював процеси, пов'язані з трансфером технологій. Спроба прийняти Кодекс поведінки у сфері передачі технологій мала б вагомий внесок, проте так і не реалізована.

Проект Кодексу зосереджувався лише на правах та обов'язках приватних суб'єктів під час передачі технологій і форм передачі, разом з тим набагато ефективніше розробити загальний понятійно-категоріальний апарат сфери міжнародного техногенного трансферу та розробити загальні міжнародно-правові принципи регулювання міжсоціумних техногенних відносин, створивши певну систему норм і принципів, що надалі еволюціонуватимуть спочатку в інститут права, а згодом і в самостійну галузь міжнародного права у сфері техногенного трансферу.

Висновки. Першочерговим завданням міжнародної спільноти у сфері правового регулювання техногенного трансферу є створення інституту міжнародного техногенного трансферу. Доцільним також є формування засад майбутньої галузі права на базі створеного інституту. Задля досягнення поставлених цілей необхідно прийняти Конвенцію з питань міжнародно-правового регулювання техногенного трансферу, яка б стала тим кодифікаційним актом, що надав би системності та впорядкованості мозаїчній сукупності норм, регулюючих на сьогодні досліджуваний процес.

Ключові слова: міжнародний трансфер технологій, міжнародний техногенний трансфер, міжнародне право.

УДК 341.61:336.22(73) | DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(112\)04](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(112)04)

ТРУБІНА Марина

к. ю. н., провідний науковий співробітник
Науково-дослідного інституту фіскальної політики
Університету ДФС України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл.,
08200, Україна

E-mail: marrina.say@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3298-5353

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РОЗГЛЯДУ ПОДАТКОВИХ СПОРІВ У США

Розглянуто відповідність публічно-правових відносин процесуальним приписам нормативно-правових актів, що обумовлює процедурний характер суспільних правовідносин у сфері податкових спорів. Досліджено особливості процедури вирішення податкових спорів у податковому суді США. Акцентовано на ефективності розгляду податкових спорів у досудовому вирішенні.

Ключові слова: податкові спори, судові процедури, платник податків, податковий суд.

Трубина М. Институционно-правовой механизм рассмотрения налоговых споров в США. Рассмотрено соответствие публично-правовых отношений процессуальным предписаниям нормативно-правовых актов, обуславливающих процедурный характер общественных правоотношений в сфере налоговых споров. Исследованы особенности процедуры решения налоговых споров в налоговом суде США. Акцентировано на эффективности рассмотрения налоговых споров в досудебном решении.

Ключевые слова: налоговые споры, судебные процедуры, налогоплательщик, налоговый суд.

Постановка проблеми. На сьогодні неможливо побудувати справедливу податкову систему, яка забезпечувала б рівність усіх платників податків перед законом, без налагодження ефективного механізму врегулювання конфліктів, що трапляються у цій сфері суспільних відносин. Однією з форм юридичних конфліктів, що виникають у сфері оподаткування, є податкові спори [1].

Податкові спори – найпоширеніша та найскладніша категорія справ, тож формування ефективного механізму їхнього вирішення є комплексним завданням, що передбачає розробку оптимальних організаційно-правових форм, які забезпечували б надійний захист прав і законних інтересів платників податків у спорах з податковими органами. Проблеми розв’язання податкових спорів є актуальними для всіх країн світу, Україна не є винятком. Отже, питання ефективного функціонування інституційно-правового механізму (ІПМ) вирішення

податкових спорів (ПС) у судовому процесі вимагає глибокого правового аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем, пов'язаних із визначенням особливостей вирішення ПС у закордонних країнах і США зокрема присвячені наукові праці І. Лещух, Е. Калінкарової, М. Мельника, Р. Паславської, І. Ткаченко, О. Ногіна, Є. Усенка та ін. Серед закордонних вчених, які найповніше й комплексно вивчали інститути податкового права, варто виділити С. Ледджервуда, Р. Сайдмена, Х. Стемпера. Проте, попри наявність змістовних наукових здобутків з цієї тематики, багато аспектів її залишаються нез'ясованими.

Питання сутності, особливостей і значення процесуальних норм податкового права детально розглянуто Н. Махиніч [2]. Про доцільність створення в Україні установи, подібної до податкового суду США, наголошував у своїх працях І. Криницький [3]. Серед проблем, присвячених аналізу розгляду податкових спорів в окремих закордонних країнах, на особливу увагу заслуговує наукова публікація В. Курило [4]. Тільки деякі процедури розгляду податкових спорів у США є предметом вивчення вітчизняних фахівців, інтерес серед яких виявлено Л. Касьяненко [5].

Метою статті є комплексне дослідження організації та функціонування інституційно-правового механізму розгляду податкових спорів у Сполучених Штатах Америки.

Матеріали та методи. У процесі дослідження розглянуто нормативно-правові акти, що регламентують вирішення податкових спорів у США та практику їхнього застосування, зокрема *U.S. Code (26 U.S. Code § 7421 – Table of Contents Prohibition of suits to restrain assessment or collection)* і *(28 U.S. Code § 2201 – Creation of remedy)*. Проаналізовано Правила практики і процедури Податкового суду США («*The United States Tax Court Rules of Practice and Procedure*»). Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціально-правові методи пізнання.

Результати дослідження. Через необхідність реформування наявної в Україні системи врегулювання податкових спорів важливого значення набуває дослідження особливостей закордонного досвіду з цього питання. На сьогодні існують різні механізми вирішення ПС. Відповідні процедури в різних державах мають свою специфіку та процесуальні особливості регламентації [6].

Англосаксонська система права поширює свій вплив здебільшого на країни, що пов'язані історично більшою чи меншою мірою політично та/або економічно. Ці країни могли зберегти свої власні інститути та концепції, проте англійський вплив залишив досить глибокий відбиток на сутності та основних принципах права в цих країнах. Окрім того, адміністративні та судові органи (а також судовий процес) побудовані та регулюються в них за моделлю англійського права [7].

Найрозвиненіша система вирішення ПС у англосаксонській правовій системі функціонує у США, чию ПС традиційно вважають однією з найсильніших у світі, отже досвід США стосовно організації та функціонування ППМ розгляду податкових спорів може виявитися корисним для вітчизняної судової практики та сприятиме розв'язанню низки проблем, що виникають під час вирішення ПС, а також з метою створення дієвого механізму, який спонукає податкові органи та платників податків використовувати насамперед примирні процедури врегулювання податкових суперечок.

Враховуючи високу вартість судового процесу, а також час і зусилля платника податків, у США рекомендують розглядати податкові спори в досудовому вирішенні. Основною рисою розгляду ПС в адміністративному порядку насамперед є його добровільність ініціювання платником податків, тобто оскарження рішень податкових органів в адміністративному порядку є правом, а не обов'язком платника податків.

Так, Управління з розгляду скарг Служби внутрішніх доходів (*IRS*) має повноваження на позасудове врегулювання податкових спорів протягом перших чотирьох місяців після надання повідомлення платнику податків про несплату податку. Практично будь-які дії, що здійснюються *IRS* з адміністрування податкових платежів, можуть бути оскаржені, включаючи відмову від пропозиції в компромісному порядку, відмову в наданні розстрочення сплати податкового зобов'язання, нарахування пені, відхилення прохання про зменшення штрафних санкцій.

Процедури розгляду податкових спорів в адміністративному порядку зазвичай мають неформальний характер і не вимагають великих грошових витрат. Окрім того, посадові особи Управління з розгляду скарг наділені широкими повноваженнями та в разі потреби мають право укладати угоди з платниками податків (наприклад, коли існує велика ймовірність, що під час судового розгляду спір буде вирішено не на користь податкового органу). Унаслідок цього адміністративний порядок розгляду ПС в Управлінні з розгляду податкових спорів є прийнятнішим для переважної кількості платників податків США, ніж судовий розгляд.

Судова підвідомчість податкових справ здебільшого залежить від розсуду платника податків та обраного ним способу захисту його прав у тому чи іншому судовому органі. Складність вирішення податкового спору є одним із суттєвих факторів, що впливають на прийняття платником податків рішення про вибір того чи іншого судового органу для захисту його прав. Окрім того, до цих чинників О. Є. Єгоров відносить: попередні грошові витрати на сплату суми податку та відсотків, які доведеться здійснити платнику податків до звернення в суд; строки звернення з позовом до суду; право сторін заявляти в ході судового засідання нові або додаткові вимоги; прийнята

система прецедентів у судових органах; процесуальні особливості розгляду справ [8].

Так, платник податків може ініціювати податкові спори в Податковому суді США, Суді федеральних позовів або Федеральному окружному суді.

Особлива роль в ППМ розгляду податкових справ у США належить Податковому суду. Порядок і всі процедури розгляду справ у суді суворо визначені законом, своєрідним «податково-процесуальним кодексом» США – «Правилами практики та процедури Податкового суду США» («*The United States Tax Court Rules of Practice and Procedure*»).

Справи, відповідно до правил, можуть бути «великі», в яких сума позову сягає понад 50 000 дол. США. Для меншої суми податкової заборгованості доступна спрощена процедура вирішення податкового спору за розглядом «невеликих податкових справ» (*Small tax cases*), якими до 1 серпня 1998 р. вважалися ті, в яких сума позову не перевищувала 10 000 дол. США. Судові спори у «невеликих податкових справах» менш формальні, що приводить до швидшого їхнього розв'язання, однак рішення суду в таких справах не можна оскаржувати.

Податковий суд створений федеральним урядом для розгляду податкових справ, тож його судді, зазвичай, є фахівцями з податків. Судді в Суді федеральних позовів і судах Федерального округу розбирають широке коло питань, до того ж вони необов'язково є експертами з податкових питань.

Податковий суд має юрисдикцію для: розгляду відмови в задоволенні запиту на зменшення відсотків; перегляду партнерських дій; визначення відсотків на заборгованість; зміни рішення у справах з податку на майно; перегляду певних дій з прийняття декларативного рішення; перегляду визначення виплат допомоги одному з подружжя; перегляду оцінки ризиків зі зборів і продажу арештованого майна; визначення працівника найманим або незалежним підрядником; визначення солідарної або фідучіарної відповідальності; перегляду визначення процесу збору платежів; розгляду адміністративних витрат [9].

Для подання податкового позову до судового впровадження платник податків повинен отримати офіційне повідомлення про наявність несплати податку (розділ 6213 Кодексу). Після розгляду податкової справи службами *IRS* остання повідомляє платника податків про наявність податкового боргу та вимагає його погашення. Якщо платник податку не сплатить податковий борг, *IRS* надає встановлене законодавством повідомлення про адміністративний процес стягнення податкової заборгованості. Платник податків має право в термін 90 днів (або 150 днів, якщо повідомлення направлено платнику податків за межами США) для подання позову до Податкового суду. У Податковому суді платник податків оскаржує визначення суми податкового боргу та правомірність його сплати.

Для судового розгляду справи в Федеральному суді або Федеральному окружному суді платник податків повинен спочатку сплатити суму податку. Сплата відбувається після експертизи *IRS* і надання податкового повідомлення, в якому вказується сума податкового боргу після розгляду в апеляційному порядку *IRS*. У межах визначеного строку (розділ 6511 Кодексу) платник податків у *IRS* повинен задовольнити вимогу адміністративного відшкодування (розділ 7422 Кодексу). Якщо *IRS* не відкликає позов раніше, платник податків має термін у шість місяців, щоб подати скаргу про порушення справи. Якщо *IRS* відхиляє позов, скаргу необхідно подати протягом двох років з дати повідомлення про відхилення позову *IRS*. У цих судах платник податків встановлює, що сума податку не є юридично заборгованою й повинна бути повернута.

Розділ «Про обмеження позовів оцінки або стягнення податків» (26 U.S. Code § 7421 – *Table of Contents Prohibition of suits to restrain assessment or collection. Code: Table of Contents*) здебільшого не визначає право платника податків подавати позов про обмеження нарахування податку чи стягнення податку, а Розділ «Вибір судового захисту» (28 U.S. Code § 2201 – *Creation of remedy. Code: Table of Contents*) не дає змоги платнику податків подати позов до суду. *IRS* може поєднати податкові вимоги, що стосуються кількох податкових декларацій або платників податків. Поєднання податкових вимог можливе за кожний окремий податковий рік, у деяких випадках *IRS* може поєднувати податкові оскарження більше ніж за один податковий рік. Якщо платник податків подає позов до розгляду в Податковому суді, до клопотання може бути внесено справи за кілька років. Якщо платник податків прагне розглянути судовий процес у Суді федеральних позовів або у Федеральному окружному суді, платник податків повинен подавати окремий позов про відшкодування за кожний окремий податковий рік, але до скарги може бути внесено декілька років.

Справи стосуються різних платників податків, проте можуть бути об'єднані для загального вирішення спору або факту для судового розгляду. Також можуть бути призначені окремі судові процеси з метою формування довіри до суду з боку платника податків.

Для судового позову до Податкового суду платнику податків не потрібно сплачувати нараховану податкову заборгованість, але після подання клопотання платник податків може прийняти рішення про сплату податку, щоб припинити нарахування відсотків. Платник податків може відшкодувати судові витрати, що виникли через судове провадження, порушене *IRS* або платником податків, якщо останній встановить, що він має перевагу, вичерпав наявні адміністративні засоби захисту, небезпідставно зтягнув судові провадження та що заявлені судові витрати є необґрунтованими (розділ 7430 *IRC*).

У відшкодуванні коштів може бути відмовлено, якщо чиста вартість позову платника податків перевищить зазначені межі.

Не існує обмежувальних правил, пов'язаних із фінансуванням чи страхуванням сторонніх осіб, щодо витрат на судові провадження з податкових спорів, включаючи подання позовної заяви до суду.

Рішення у Суді федеральних позовів та в Податковому суді приймається одноосібно суддею без вироку присяжних. В Окружному суді справу розглядає суддя, але будь-яка сторона може вимагати судового засідання присяжних. Якщо немає вимоги до присутності жодного з присяжних, суддя одноосібно виносить вирок, разом з тим у суді присяжних останні виступають як завершальний фактор винесення вироку. Після закінчення 90 днів з дня винесення рішення Податковим судом воно вважається остаточним і перегляду не підлягає. Рішення Податкового суду за незначними позовами є остаточним і не оскаржується в апеляційному порядку.

Після подання клопотання чи скарги платником податків *IRS* надає відповідь, яка надсилається протягом 60 днів. Після цього суддя та сторони зазвичай погоджують порядок розкладу, який встановлює часові межі для відкриття справи, обміну експертними звітами, досудове вирішення справи та тощо. Залежно від кількості позовів та їхньої складності досудовий період може тривати шість місяців або не більше ніж рік. Судовий процес може проходити за один день чи протягом місяця, або більше, залежно від кількості питань, складності та кількості фактів й експертних свідків. Справа швидше триватиме в Податковому суді, ніж у Суді федеральних позовів або в Окружному суді, оскільки Податковий суд закликає сторони звертатися до фактів, що може скоротити досудовий і судовий розгляд.

Провадження в Суді федеральних позовів та Окружному суді є тривалим процесом. Передусім сторони зобов'язані представити потенційні докази та свідків з податкового спору. Після цього вони можуть ставити письмові запитання, надавати докази, транскрибувати співбесіди, вимагати доступ до даних у справі. На відміну від цих судів Податковий суд потребує, щоб сторони, перш ніж вдаватися до офіційного впровадження справи, вирішували податкові спори без звернення до формальної системи судочинства через досудове спілкування. Крім того, сторони зобов'язані надати якомога більше відповідних доказів і навести факти у справі, що можуть зменшити потребу у її вирішенні в судовому порядку.

Документальні докази можуть бути представлені під час судового розгляду. Свідки можуть давати покази в суді стосовно фактів, які не обговорювалися. Зазвичай, платник податків представляє свідків, які можуть бути платником податків, працівниками платника податків, контрагентами з операції або будь-якою іншою особою, яка має відповідну інформацію. *IRS* може представляти свідків, але найчастіше здійснює перехресний допит свідків з боку платника

податків. Якщо свідок звільнений з посади й недоступний для судового розгляду, його свідчення можуть бути записані в протоколі судового розгляду. Обидві сторони можуть представити експертних свідків, які можуть бути піддані перехресним допитам протилежної сторони. У протокол можуть бути внесені письмові експертизи.

У Суді федеральних позовів і Федеральному окружному суді платники податків можуть представляти себе, але частіше їх представляють адвокати, допущені до практики в цих судах. У Податковому суді платники податків можуть також представляти себе, але в основному це роблять адвокати або інші представники, що допущені до практики в Податковому суді. Крім того, до процесу в Податковому суді допущені не тільки дипломовані юристи, а й бухгалтери. З урахуванням положень «Правил практики і процедури Податкового суду США» Податковий суд США офіційно оголосив, що нікому не може бути заборонено брати участь в судових засіданнях у Податковому суді США, але всі, хто бажає (не юристи), щоб мати такий допуск, повинні здати для цього кваліфікаційні іспити. Законодавство США докладно регламентує порядок допуску до Податкового суду довірених представників сторін. Зазвичай це дипломовані юристи, що спеціалізуються на веденні справ у Податковому суді США. Вони допускаються для ведення справ у суді за заявою та в разі оплати мита в розмірі 25 дол. США.

У Суді федеральних позовів і Федеральному окружному суді *IRS* представлена адвокатами з податкового відділу міністерства юстиції США, а у Податковому суді – адвокати *IRS*. Здебільшого в усіх трьох судах урядова судова група може мати адвокатів податкового відділу та служб *IRS*.

Усі три суди проводять судові процеси у судових залах, відкритих для громадськості. Документи, що внесені до протоколу судового розгляду, та показання подані на судовому засіданні, дебати, які підготовлені сторонами, також відкриті для громадськості. Громадськість може бути виключена із залу суду на термін оприлюднення доказів, які є комерційною таємницею або іншим чином конфіденційними, проте їх потрібно винести до розгляду справи. За таких умов ця частина судового протоколу може бути запечатана для запобігання розголошенню.

Платник податків має обов'язок доказування в податкових судових справах. Податковий орган зобов'язаний доказувати будь-яку нову обставину, яка слугує обґрунтуванням його вимог, фактів, що впливають на збільшення розмірів боргу, а також фактів, які надсилаються у відгуку на позовну заяву на підтвердження власної позиції. Крім того, законодавство США передбачає ряд випадків, коли тягар доведення покладається на податковий орган. Наприклад, коли податковий орган звинувачує платника податків у неправдивій інформації.

У судових справах про відшкодування податків у Суді федеральних позовів і Федеральному окружному суді платник податків зобов'язаний довести не лише позицію щодо порушених у позові питань, але й правильність встановленої суми податкового зобов'язання. Отже, якщо *IRS* порушує нову справу з метою компенсувати заявлене платником податку зменшення податкового зобов'язання, платник податків повинен надати докази з нового питання. На противагу цьому, якщо *IRS* порушує нову справу у Податковому суді, то обов'язок доказування цього нового питання покладається на *IRS*. За статутом (розділ 7491 *IRC*), обов'язок доказування може переходити на *IRS* за певних обставин, але це правило не застосовується, якщо чиста вартість суми податків перевищує визначені межі.

Коли платник податків здійснює операцію, що спричиняє потенційний податковий спір, починається впровадження справи. Відповідні документи та електронна інформація мають бути ретельно сформовані та збережені. Перед тим, як порушити справу, варто зібрати докази, провести юридичні дослідження, визначити свідків та залучити експертів. Як тільки позов подано до суду, розпочинається впровадження, до того ж неодмінною є належна попередня підготовка. Під час розгляду податкової справи потрібно: розробити зміст доказів, що підлягають внесенню до розгляду, та порядок його введення; передбачити доказові та інші пропозиції, підготувати відповіді; визначити необхідний склад судового засідання, включаючи адвокатів, персонал для організації та управління документальними доказами, а також персонал, що координуватиме наявність доказів та експертних свідків. У США «електронна зала засідань» є стандартною, документи зберігають на відповідних серверах і потім їх показують на екранах у залі суду. Крім того, демонстрації (діаграми, резюме) готуються заздалегідь.

Податкові справи можуть бути оскаржені будь-якою стороною в одному з 13 апеляційних судів США. Окружні суди розташовані в 94 федеральних судових округах, які організовані в 12 регіональних округах, кожен з них віднесений до апеляційного суду. Апеляції Податкового суду та Федерального окружного суду розглядаються апеляційним судом для судового округу, у якому перебуває платник податків. Апеляції Суду федеральних позовів розглядаються апеляційним судом Федерального округу.

Апеляція ініціюється через своєчасне подання позову про апеляцію. Після цього сторони ознайомлюються з графіком проведення апеляційних процедур відповідно до виданого наказу. Після завершення дебатів сторони будуть усно аргументувати зміст податкового спору перед колегією трьох суддів. Після винесення рішення, що може затягнутися до року, сторона, яка програла, може подати клопотання про перегляд справи до Верховного суду США. Перегляд справи

Верховним судом є дискреційним, і лише незначний відсоток позовів надається в разі, якщо апеляційні суди дійшли різних висновків щодо одного і того самого питання.

У науковій літературі, у якій досліджується механізм вирішення податкових суперечок у США, наявна підтримка відповідної концепції вирішення податкових суперечок і думка щодо запозичення з правової системи США використання спеціалізованого судового органу для вирішення податкових суперечок – Податкового суду; формування податкового процесу як окремого виду судочинства; забезпечення швидшого, ефективнішого й професійного здійснення правосуддя в податкових справах [10].

Існує й протилежна думка про впровадження в Україні досвіду функціонування Податкового суду США, що є непростим завданням. Адже, з одного боку, варто враховувати суттєву специфіку системи оподаткування, яка сформувалася у Сполучених Штатах, та особливості законодавства держави, що належить до іншої, порівняно з Україною, правової системи. Так, І. Криницький вважає, що з урахуванням усієї предметної та суб'єктної специфіки судового вирішення податкових спорів створення зазначеної спеціалізованої судової установи в Україні не є нагальним завданням сьогодення. Воно призведе до не виправданого порушення цілісності судової системи нашої держави, відходу від сформованих традицій законотворчості та правозастосування в цій сфері [11].

У Податковому кодексі України (ПК України) питання судового захисту прав і законних інтересів платників податків регламентує досить незначна кількість норм. Зокрема п. 56.18 ст. 56 ПК України передбачає право платника податків оскаржити в суді податкове повідомлення – рішення або інше рішення контролюючого органу в будь-який час після отримання такого рішення з урахуванням строків давності. Попри відсутність спеціалізованої судової інстанції з вирішення податкових спорів в Україні, процесуальні норми в сфері судового захисту прав та інтересів платників податків є в нормах інших правових актів. Питання, що належать до компетенції Податкового суду в США, в Україні ефективно вирішується в межах адміністративного судочинства.

Залишаються неврегульованими аспекти, що впливають на регламентування процедури судового захисту платників податків, зокрема відсутність у ст. 56 ПК України норм, які відсилають до інших правових актів, що деталізують відповідний процес судового захисту.

Так, у ст. 56 ПК України «Оскарження рішень контролюючих органів» судове оскарження розкрито тільки в межах матеріальної норми як право платника податків оскаржувати рішення контролюючого органу в судовому порядку. Проте, як реалізувати зазначене

право та до норм якого (яких) нормативно-правового акта (актів) звернутися, у цій статті не зазначено [2].

Висновки. Інституційно-правовий розгляд податкових спорів – це комплекс правового забезпечення, що включає взаємопов’язану систему органів, уповноважених на розгляд податкових спорів, а також врегульовану нормами права систему процедур і засобів, завдяки яким здійснюються податкові впровадження.

У США сформовано податковий процес, який допомагає ефективно захищати права платників податків. Досвід США в регулюванні податкових спорів свідчить про збалансованість системи, тобто це цілісна система вирішення податкових спорів: Служби внутрішніх доходів США, Податкового суду США, інших уповноважених органів. Функціонування Податкового суду США як провідної інстанції розгляду податкових спорів у судовому порядку здебільшого зумовлене особливостями процедур. Відсутність суворого формалізованого характеру процесу провадження справ, спрямованих на забезпечення співпраці між податковим органом і платником податків на всіх етапах судового розгляду, вільне тлумачення правил доведення обставин, високий професіоналізм і зацікавленість суддів у з’ясуванні всіх аспектів спору сприяють об’єктивному та найповнішому вирішенню податкового спору по суті.

Наявність спеціальних судів з вирішення податкових спорів впливає на розвиток процесуальних норм податкового права, пов’язаних із судовим захистом прав та інтересів платників податків. Такі норми мають юрисдикційний характер, породжений потребою у вирішенні податкового спору та поширюють свою дію на особливе коло суб’єктів, до якого входять платники податків, уповноважені органи та їхні представники, регулюють порядок, строки, способи, форми реалізації матеріальних норм податкового права у сфері судового захисту прав і законних інтересів платників податків.

Враховуючи успішний досвід США, пропонується створити в перспективі вітчизняний судовий орган, що спеціалізується на розгляді тільки податкових спорів. Завдяки цьому судовому органу можна забезпечити: *по-перше*, зниження навантаження на судову систему; *по-друге*, підвищення професіоналізму суддів, що розглядають податкові спори, внаслідок їхньої глибокої спеціалізації; *по-третє*, можливість упровадження особливої процедури вирішення податкових спорів (з огляду на особливий характер останніх), тобто формування податкового процесу як окремого виду судочинства.

Отже, подальше дослідження закордонного досвіду інституційно-правового механізму розгляду податкових спорів є доцільним у вітчизняній практиці захисту прав платників податків у судовому порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кіценко В. С. Правова природа податкових спорів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2010. 19 с.
2. Махиніч Н. В. Процесуальні норми податкового права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2017. 228 с.
3. Криницький І. Є. Застосування в Україні зарубіжного досвіду створення податкових судів: до постановки питання. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 102-108.
4. Курило В. О. До питання вирішення податкових спорів у Великій Британії, Німеччині та США. *Право та інновації*. 2016. № 3. С. 63-67.
5. Касьяненко Л. М. Зарубіжний досвід розв'язання податкових конфліктів. *Фіскальна політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 23 лис. 2018 р.). Ірпінь, 2018. С. 189-191 (Податкова та митна справа в Україні, т. 121).
6. Курило В. О. До питання вирішення податкових спорів у Великій Британії, Німеччині та США. *Право та інновації*. 2016. № 3. С. 63-67.
7. Бучик А. Ю. Вирішення податкових спорів в країнах англосаксонської системи права. *Форум права*. 2011. № 4. С. 63-67.
8. Егоров А. Е. Институционально-правовой механизм рассмотрения налоговых споров в Соединенных Штатах Америки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Москва, 2013. 26 с.
9. Klasing David. Which federal court should I litigate my tax issue in? URL: <https://klasing-associates.com/question/federal-court-chose-litigate-tax-issue>.
10. Литвинов С. В. Аналіз зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання захисту прав платників податків. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 74. С. 189-194.
11. Криницький І. Є. Щодо доцільності створення в Україні установи, подібної до податкового суду США. *Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Кіровоград, 22–23 квітня 2016 р.). Кіровоград: КОД, 2016. С. 287-289.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2020.

Trubina M. Institutional and legal mechanism for resolving tax disputes in the United States of America.

Background. Tax disputes are the most common and complex category of cases, so the formation of an effective mechanism for resolving them is a complex task, the solution of which involves the development of optimal legal forms that would provide reliable protection of the rights and legitimate interests of taxpayers in disputes with tax authorities. Problems of resolving tax disputes are relevant for all countries of the world, Ukraine is no exception. Therefore, the question of the effective functioning of the institutional and legal mechanism for resolving tax disputes in court requires a deep legal analysis.

Analysis of recent research and publications has shown that, despite a significant amount of research, a range of issues on tax dispute settlement

remains unresolved, in particular on the latest domestic trends in research on the organization and functioning of the institutional and legal mechanism for tax disputes in the US was not conducted in detail.

The **aim** of the article is a comprehensive study of the organization and functioning of the institutional and legal mechanism for resolving tax disputes in the United States of America.

Materials and methods. In the course of the study, the author considers the regulations governing the resolution of tax disputes in the United States and the practice of their application, namely U.S. Code (Code § 7421), (Code § 2201), The United States Tax Court Rules of Practice and Procedure. The methodological basis of the study is general scientific and special legal methods of cognition.

Results. Based on the approaches to resolving tax disputes in the United States, we can distinguish three aspects of the institutional and legal mechanism. The first aspect is a system of norms that regulate procedural relations for resolving tax disputes, as well as regulate the legal status of bodies dealing with tax disputes. The second is the system of bodies authorized to consider tax disputes. Such a system includes both administrative bodies dealing with tax disputes and judicial bodies. The third element is a system of procedures and methods for resolving tax disputes.

Tax dispute resolution procedures in the U.S. Tax Court are systemic in nature and based on sources of special tax law.

Conclusion. The institutional and legal mechanism for resolving tax disputes in the United States shows the balance of the system, which is a holistic mechanism for resolving tax disputes: the US Internal Revenue Service, the U.S. Internal Revenue Service, and other authorities, largely determined by the peculiarities of the procedures. The existence of special courts to resolve tax disputes affects the development of procedural rules of tax law. These rules are of a jurisdictional nature, generated by the need to resolve the tax dispute; extend its activities to a special range of business entities, including, in addition to taxpayers, authorized bodies and their representatives.

In this regard, further study of foreign experience of the institutional and legal mechanism for reviewing tax disputes may be appropriate in the domestic practice of protecting the rights of taxpayers in court.

Keywords: tax disputes, court proceedings, taxpayer, tax court.

REFERENCES

1. Kicenکو, V. S. (2010). Pravova pryroda podatkovykh sporiv v Ukraїni [Legal nature of tax disputes in Ukraine]. *Extended abstract of candidates thesis*. Odesa [in Ukrainian].
2. Mahynich, N. V. (2017). Procesual'ni normy podatkovogo prava [Procedural norms of tax law]. *Candidates thesis*. Irpin': Universytet derzhavnoi' fiskal'noi' sluzhby Ukraїny [in Ukrainian].
3. Krynyckyj, I. Je. (2016). Zastosuvannja v Ukraїni zarubizhnogo dosvidu stvorennja podatkovykh sudiv: do postanovky pytannja [Application of foreign experience of establishing tax courts in Ukraine: before stating a question]. *Publichne pravo – Public law*, 4, 102-108 [in Ukrainian].

4. Kurylo, V. O. (2016). Do pytannja vyrishennja podatkovykh sporiv u Velykij Brytanii', Nimechchyni ta SShA [On the issue of resolving tax disputes in the UK, Germany and the United States]. *Pravo ta innovacii' – Law and innovations*, 3, 63-67 [in Ukrainian].
5. Kas'janenko, L. M. (2018). Zarubizhnyj dosvid rozv'jazannja podatkovykh konfliktiv [Foreign experience in resolving tax disputes]. *Fiskal'na polityka: teoretychni ta praktychni aspekty jurydychnoi' nauky Fiscal policy: theoretical and practical aspects of legal science: Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference* (pp. 189-191) (Podatkova ta mytna sprava v Ukrai'ni – Tax and customs business in Ukraine, (Vol. 121) [in Ukrainian].
6. Kurylo, V. O. (2016). Do pytannja vyrishennja podatkovykh sporiv u Velykij Brytanii', Nimechchyni ta SShA [On the issue of resolving tax disputes in the UK, Germany and the United States]. *Pravo ta innovacii' – Law and innovations*, 3, 63-67 [in Ukrainian].
7. Buchyk, A. Ju. (2011). Vyrishennja podatkovykh sporiv v kraïnah anglosaksons'koi' systemy prava [Resolution of tax disputes in the counties with Anglo-Saxon legal system]. *Forum prava – Law Forum*, 4, 63-67 [in Ukrainian].
8. Egorov, A. E. (2013). Ynstytucyonal'no-pravovoj mehanyzm rassmotrenyja nalogovykh sporov v Soedynennykh Shtatah Ameryky [Institutional and legal mechanism for resolving tax disputes in the United States of America]. *Extended abstract of candidates thesis*. Moscow [in Russian].
9. Klasing, David. *Which federal court should I litigate my tax issue in?* Retrieved from <https://klasing-associates.com/question/federal-court-chose-litigate-tax-issue> [in English].
10. Lytvynov, S. V. (2014). Analiz zarubizhnogo dosvidu administratyvno-pravovogo reguljuvannja zahystu prav platnykiv podatkov [Analysis of foreign experience of administrative and legal regulation of protection of taxpayers' rights]. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava – Current issues of state and law*, 74, 189-194 [in Ukrainian].
11. Krynye'kyj, I. Je. (2016). Shhodo docil'nosti stvorennja v Ukrai'ni ustanovy, podobnoi' do podatkovogo sudu SShA [Regarding the expediency of establishing an institution similar to the US Tax Court in Ukraine]. *Naukovi poshuky u III tysjacholitti: social'nyj, pravovyj, ekonomichnyj ta gumanitarnyj vymiry – Scientific research in the third millennium: social, legal, economic and humanitarian dimensions: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. (pp. 287-289). Kirovograd: KOD [in Ukrainian].

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

УДК 347.195 DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(112\)05](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(112)05)

МЕЛЬНИЧУК Ольга д. ю. н., доцент, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: melnychuk.o.f@gmail.com вул. Соборна, 87, м. Вінниця, 21050, Україна
ORCID: 0000-0003-4229-621X

ПРАВОВИЙ СТАТУС КОМУНАЛЬНИХ УНІТАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розкрито особливості правового статусу комунальних унітарних підприємств (КУП) в умовах євроінтеграції. Розглянуто трансформацію порядку створення комунальних підприємств (розпорядчий – для унітарних і договірний – для спільних), модернізацію системи управління КУП через можливість створення наглядових рад. Проаналізовано законодавство та практику діяльності наглядових рад КУП. Внесено пропозиції щодо вдосконалення законодавства, яке регулює діяльність КУП.

Ключові слова: комунальне підприємство, комунальна власність, наглядова рада, органи місцевого самоврядування, територіальна громада, місцева рада, виконавчий комітет.

Мельничук О. Правовой статус коммунальных унитарных предприятий. *Раскрыты особенности правового статуса коммунальных унитарных предприятий (КУП) в условиях евроинтеграции. Рассмотрены трансформация порядка создания коммунальных предприятий (распорядительный – для унитарных и договорной – для совместных), модернизация системы управления КУП путем создания наблюдательных советов. Проанализированы законодательство и практика деятельности наблюдательных советов КУП. Внесены предложения по совершенствованию законодательства, регулирующего деятельность КУП.*

Ключевые слова: коммунальное предприятие, коммунальная собственность, наблюдательный совет, органы местного самоуправления, территориальная община, местный совет, исполнительный комитет.

Постановка проблеми. Комунальна власність є економічною основою місцевого самоврядування, що забезпечує житлово-комунальні, соціально-культурні та решту потреб жителів територіальних

громад. Її стан безпосередньо впливає на розвиток сіл, селищ і міст, гарантує права й свободи жителів територіальних громад, що відчутно в умовах децентралізації управління та курсу України на євроінтеграцію. Рухаючись шляхом євроінтеграції, Україна повинна забезпечити прозорість управління комунальними підприємствами (КП), подолати корупцію в цьому секторі економіки. За таких обставин важливого значення набуває удосконалення законодавства, що визначає правовий статус КП, яких, за даними Державної служби статистики України, станом на 11 вересня 2020 р., нараховується 14 182 [1], що майже в чотири рази більше, ніж державних. Попри кількісну перевагу, за дослідженнями вчених комунальні підприємства менш прибуткові, ніж державні чи приватні [2]. Відтак гостро стоїть питання про необхідність посилення ефективності управління КП задля підвищення їхньої прибутковості, зменшення корупційних ризиків і наближення до європейських стандартів, що вкотре свідчить про актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Місце комунальних підприємств у системі суб'єктів господарювання, особливості їхнього правового статусу досліджував Р. Ф. Гринюк [3]. Окремі питання їхнього правового статусу висвітлювали вчені О. А. Беляневич [4], А. О. Гелич [5], О. С. Літошенко [6], П. М. Любченко [7], Н. М. Махначова [8] та інші. Проте стрімкі зміни вітчизняного законодавства в умовах євроінтеграції зумовлюють невідворотність трансформації правового статусу комунальних підприємств і вимагають проведення наукових досліджень з означеної теми.

Метою статті є розкриття особливостей правового статусу комунальних підприємств і внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства в цій сфері.

Матеріали та методи. В основу дослідження покладено Конституцію України [9], Європейську хартію місцевого самоврядування [10], Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [11], Закон України «Про співробітництво територіальних громад» [12], Господарський кодекс України (далі – ГК України) [13], Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [14], локальні акти органів місцевого самоврядування, статистичні дані тощо. Методологічною базою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема діалектичний, формально-логічний, аналізу і синтезу, системно-структурний тощо.

Результати дослідження. Правовий статус комунальних унітарних підприємств має свої особливості, що визначені низкою чинників. Так, Р. Ф. Гринюк вважає, що КП відрізняються від інших суб'єктів господарювання характером і сферою діяльності, режимом майна, структурою управління й механізмом взаємовідносин із засновником – власником майна [3, с. 1]. Підтримуючи позицію науковця, доречно зауважити, що визначальним чинником, який впливає на особливість

правового статусу КУП, є їхнє перебування у власності територіальної громади, що як єдиний власник утворює, реорганізовує та ліквідує КУП, а також здійснює контроль за їхньою діяльністю.

Відповідно до ЦК України КУП як юридичні особи публічного права створюються розпорядчим шляхом [14, ч. 2, ст. 81]. З набуттям чинності Закону України «Про співробітництво територіальних громад» [12] територіальні громади отримали право засновувати на договірних засадах спільні комунальні підприємства. Відтак зазначений закон вніс корективи, і наразі КУП створюються розпорядчим шляхом, а спільні комунальні підприємства – на договірних засадах.

Особливість правового статусу КУП пов'язана з управлінням цими підприємствами, де власник (територіальна громада) поєднує й повноваження менеджера. Так, за ст. 143 Конституції України територіальні громади управляють майном, яке є в комунальній власності, безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування [9, ст. 143]. Про гарантоване державою право та реальну здатність територіальних громад вирішувати місцеві справи безпосередньо або під відповідальність органів місцевого самоврядування йдеться також у Законі України «Про місцеве самоврядування» [11, ст. 2]. Зокрема в цьому законі закріплено низку форм безпосередньої участі громадян у розв'язуванні питань місцевого значення (загальні збори, місцеві ініціативи, місцевий референдум, громадські слухання, органи самоорганізації населення), проте практично реалізувати ці форми складно, передусім, через пасивність жителів, відсутність управлінських навичок. У ст. 3 Європейської хартії місцевого самоврядування поняття останнього зазначено як право та спроможність органів місцевого самоврядування, яке здійснюють ради або збори, що не заважає використанню «будь-якої іншої форми прямої участі громадян, якщо це дозволено законом» [10, ст. 3].

Участь територіальної громади у вирішенні місцевих справ є позитивним показником, оскільки громадянське суспільство залучається до управлінської діяльності та контролю щодо використання комунальної власності. Однак цьому поки що не сприяє чинний ГК України, за ст. 2 якого територіальна громада не є учасником відносин у сфері господарювання. Фактично в ГК України спостерігається непослідовність у правовому регулюванні цих відносин. Не визнаючи територіальну громаду учасником відносин у сфері господарювання, законодавець неодноразово згадує її у тексті ГК України, як-от: «Управління господарською діяльністю в комунальному секторі економіки здійснюють через систему організаційно-господарських повноважень територіальних громад і органів місцевого самоврядування...» [13, ч. 1 ст. 24], «орган, до сфери управління якого входить комунальне унітарне підприємство, є представником власника – відповідної територіальної громади...» [13, ч. 2 ст. 78]. Отже, до ст. 2

ГК України варто внести зміни в частині визнання учасником відносин у сфері господарювання територіальної громади.

Фактично *управлінські функції* щодо КУП виконують органи місцевого самоврядування, про що свідчать їхні повноваження. Так, місцеві ради суто на пленарних засіданнях визначають критерії, за якими утворення наглядової ради у КУП є обов'язковим; затверджують порядок утворення наглядової ради та призначення її членів; визначають низку питань, що належать до виняткової компетенції наглядової ради; встановлюють вимоги до незалежних членів наглядової ради КУП [11, п. 30¹ ч. 1 ст. 26] тощо.

До відання виконавчих органів сільських, селищних і міських рад належать такі питання: управління комунальним майном; контроль за використанням прибутків комунального підприємства (КП); заслуховування звітів про роботу керівників КП; «підготовка та внесення на розгляд місцевої ради пропозицій щодо порядку й умов відчуження комунального майна, проєктів місцевих програм приватизації та переліку об'єктів комунальної власності, що не підлягають приватизації; організація виконання цих програм; подання раді письмових звітів про хід і результати відчуження комунального майна» [11, ст. 29].

Керівника комунального підприємства відповідно до п. 10 ч. 4 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування» призначає на посаду та звільняє з посади сільський, селищний або міський голова [11, п. 10 ч. 4 ст. 42]. Однак у ГК України дещо по-іншому врегульовано це питання. Так, керівник комунального підприємства «призначається (обирається) органом, до сфери управління якого належить підприємство, або наглядовою радою цього підприємства (у разі її утворення) і є підзвітним органу, який його призначив (обрав)» [13, ч. 7 ст. 78]. *По-перше*, поняття сільського, селищного, міського голови та органу, до сфери управління якого входить підприємство, – нетотожні. Останнім може бути будь-який орган місцевого самоврядування, до сфери управління якого входить комунальне підприємство, скажімо, міська рада, виконавчий комітет або департамент. Відтак ГК України обмежує права сільського, селищного, міського голови. *По-друге*, з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності» від 2 червня 2016 р. № 1405-VIII [15] до ч. 7 ст. 78 ГК України внесено зміни в частині органів управління комунального унітарного підприємства, зокрема доповнено наглядовою радою підприємства (у разі її утворення). Однак положення ГК України та Закону України «Про місцеве самоврядування» щодо призначення (обрання) керівника комунального підприємства залишилися неузгодженими.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності»

передбачив ринкові методи управління державними та комунальними підприємствами у трактуванні Керівних принципів корпоративного врядування на державних підприємствах ОЕСР [16], обмеживши повноваження керівника наглядової ради, оскільки, у разі її створення, про що затверджує рішення відповідна місцева рада, наглядова рада здійснює контроль і спрямовує діяльність керівника підприємства.

Норма ГК України щодо утворення *наглядової ради* КУП є рекомендаційною. Саме місцева рада затверджує «критерії, відповідно до яких утворення наглядової ради в КУП є обов'язковим, а також порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради та її комітетів, порядок призначення» її членів [13, ч. 7 ст. 78].

Статистичні дані про кількість утворених наглядових рад на КУП поки що відсутні. Однак на офіційних сайтах місцевих рад можна ознайомитися з публічною інформацією щодо комунальних підприємств. Зокрема на сайті Київської міської ради розміщено нормативно-правові акти, прийняті на сесії, які регламентують діяльність наглядових рад. Серед них:

- критерії, відповідно до яких утворення наглядової ради, що належить до комунальної власності територіальної громади міста Києва, є обов'язковим;
- порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради підприємства, що належить до комунальної власності територіальної громади міста Києва та її комітетів;
- порядок визначення, обрання та призначення наглядової ради підприємства, що належить до комунальної власності територіальної громади міста Києва;
- вимоги до незалежних членів наглядової ради підприємства, що належить до комунальної власності територіальної громади міста Києва [17].

Практика свідчить, що утворення наглядових рад у комунальних підприємствах відбувається неактивно. Група експертів, що вивчала питання про створення наглядових рад в Україні, стверджує, що лише 16 комунальних підприємств і господарських товариств з п'яти міст повідомили про те, що мають наглядові ради, які, на думку фахівців, не є наглядовими радами у розумінні Керівних принципів корпоративного врядування на державних підприємствах ОЕСР [18, с. 23]. Наприклад, Житомирська міська рада у 2016 р. затвердила наглядові ради, до складу яких увійшли депутати місцевих рад, проте серед них не було жодного незалежного члена. Відтак у цих комунальних підприємствах створено радше консультативні ради, а не органи управління [19].

Наглядова рада як самостійний орган управління у своєму складі обов'язково повинна мати *незалежних* членів. Адже завдання цього органу полягає у тому, щоб обмежити одноосібний вплив керівника, посилити конкурентоспроможність підприємства та усунути корупційні ризики. Внаслідок цього Київська міська рада сформувала

наглядові ради так, щоб до їхнього складу входили не лише представники, визначені Київською міською радою, але й незалежні члени, обрані за результатами конкурсного відбору. Власне наглядові ради комунальних підприємств міста Києва складаються з 5–7 осіб, 2/3 яких – незалежні члени [17].

Рекомендаційна норма про заснування наглядових рад на комунальних підприємствах має благородну мету – покращити систему управління. Водночас створення цього органу посилює контроль за діяльністю комунальних підприємств та їхніх керівників. Тож наразі в окремих керівників цих підприємств виникають сумніви щодо доцільності утворення наглядових рад, професійності їхніх членів і виплати їм винагороди за працю, яка лягає тягарем на споживачів. Загалом про ефективність наглядових рад можна судити лише з часом, за результатами їхньої діяльності.

Особливість статусу КУП визначає правовий режим майна, основу якого становить право господарського відання та право оперативного управління. Майно комунального комерційного підприємства закріплюється на праві господарського відання, а комунального некомерційного підприємства – на праві оперативного управління. Ці речові права, у порівнянні з правом власності, обмежують право комунальних підприємств розпоряджатися окремими видами майна. Так, підприємство, майно якого закріплене за ним на праві господарського відання, залежить від вирішення низки питань власником майна. Зокрема воно не може безоплатно передавати належне йому майно іншим суб'єктам, відчужувати, передавати у заставу майнові об'єкти, які «належать до основних фондів, здавати в оренду цілісні майнові комплекси структурних одиниць і підрозділів без попередньої згоди органу, до сфери управління якого воно належить, і, як правило, на конкурентних засадах, якщо інше не встановлено законом» [6, с. 97]. Обмеження компетентності розпорядження майном ще більшою мірою характерно для права оперативного управління, оскільки власник майна «має право вилучати у суб'єкта господарювання надлишкове майно, а також майно, що не використовується, та майно, що використовується ним не за призначенням» [13, ч. 2 ст. 137]. Тому комунальні підприємства, за якими закріплено майно на праві оперативного управління, володіють, користуються та розпоряджаються цим майном чітко за його призначенням і за істотного обмеження прав розпорядження ним.

Реалізація КУП права господарського відання та права оперативного управління суттєво обмежує їхню майнову самостійність, що не сприяє модернізації матеріально-технічної бази та ефективному її використанню.

Комунальні підприємства відрізняються від інших видів підприємств ще й *метою створення*, а саме – задоволення інтересів територіальної громади, забезпечення прав її жителів. Варто погодитися з тим, що створення та функціонування комунальних

підприємств обумовлюється забезпеченням «соціально-економічних потреб територіальної громади та визначається завданням і функціями органів місцевого самоврядування як публічної влади» [3, с. 12]. Саме комунальні підприємства відповідають за благоустрій населених пунктів, функціонування громадського транспорту, водопостачання, каналізацію тощо. Загалом діяльність комунальних підприємств має відповідати стратегії розвитку певного регіону, потребам і запитам жителів територіальних громад. Як приклад можна взяти стратегічний та покроковий план розвитку міста Вінниці до 2030 р., орієнтований на інтереси територіальної громади. Тобто це Концепція інтегрованого розвитку міста Вінниці до 2030 р., розроблена в рамках проєкту «Інтегрований розвиток міст в Україні» за фінансування урядів Німеччини та Швейцарії й затверджена 22 лютого 2019 року рішенням Вінницької міської ради № 1542 [20]. Відтак органи місцевого самоврядування залучають комунальні підприємства до реалізації міських стратегічних проєктів, що дасть змогу збільшити їхню прибутковість та наповнювати бюджет міста.

Висновки. Особливістю правового статусу комунальних унітарних підприємств є такі чинники: перебування їх у власності територіальної громади; порядок створення (розпорядчим для унітарних підприємств і договірним для спільних підприємств); система управління, де власник (територіальна громада) поєднує також повноваження менеджера, крім того, управлінські функції щодо комунальних унітарних підприємств виконують органи місцевого самоврядування; можливість створення наглядової ради як органу управління та контролю; правовий режим майна, основу якого становить право господарського відання та право оперативного управління, що обмежують право розпорядження окремими видами майна; мета створення, а саме – задоволення інтересів територіальної громади, забезпечення прав її жителів.

Для вдосконалення правового регулювання комунальних унітарних підприємств пропонуємо: внести зміни до ст. 2 ГК України в частині визнання учасником відносин у сфері господарювання територіальну громаду; узгодити положення ГК України та Закону України «Про місцеве самоврядування» в частині призначення (обрання) керівника комунального підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpo/ukr/EDRPU_2020/ks_opfg/ks_opfg_0920.htm.
2. Комунальні підприємства: продати чи залишити? URL: <https://voxukraine.org/uk/komunalni-pidpriyemstva-prodati-chi-zalishiti>.
3. Гринюк Р. Ф. Правовий статус комунальних підприємств в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04; НАН України. Ін-т екон.-прав. дослідж. Донецьк, 2001. 20 с.
4. Беляневич О. А. Відповідальність органів місцевого самоврядування за зобов'язаннями некомерційних комунальних підприємств. *Приватне право і підприємництво*. 2019. Вип. 19. с. 9-14.

5. Гелич А. О. Утворення спільних комунальних підприємств, установ та організацій як форма співробітництва територіальних громад. *Юридична Україна*. 2015. № 10. с. 67-71.
6. Літошенко О. С. Правовий режим майна державних і комунальних підприємств. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. с. 96-99.
7. Любченко П. М. Суперечності в регулюванні правового статусу юридичних осіб комунальної форми власності. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2005. Вип. 10. с. 43-53.
8. Махначова Н. М. Реформування муніципальної публічної влади в Україні: концептуальний підхід. *Економіка та держава*. 2015. № 3. с. 74-77.
9. Конституція України від 28 серпня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.
10. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.
11. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. ст. 170.
12. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 р. № 1508-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 34. ст. 1167.
13. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. ст. 144.
14. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. С. 356.
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо управління об'єктами державної та комунальної власності: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1405-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. С. 533.
16. Керівні принципи корпоративного врядування на державних підприємствах ОЕСР. URL: <https://www.oecd.org/publications/2015-9789264312906-uk.htm>.
17. Про деякі питання управління підприємствами, що належать до комунальної власності територіальної громади міста Києва. URL: https://kmr.gov.ua/sites/default/files/2491_2.pdf.
18. Як побороти неефективність комунальних підприємств? URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2020/1.pdf>.
19. Череднік М. Наглядові ради в комунальних підприємствах. URL: <https://www.zhitomir.info/post/2307.html>.
20. Концепція інтегрованого розвитку міста Вінниці 2030. URL: <https://www.vmr.gov.ua/Lists/IntegratedUrbanDevelopment/Default.aspx>.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2020.

Melnychuk O. Legal status of communal unitary enterprises.

Background. *In the context of Ukraine's European integration, it is important to improve the legislation that determines the legal status of utilities to increase their profitability, reduce corruption risks and comply with European standards, which indicates the relevance of the research topic.*

Analysis of recent research and publications *has shown that rapid changes in domestic legislation in the context of European integration cause the*

inevitability of the transformation of the legal status of utilities and require research on this topic.

The aim of the article is to reveal the features of the legal status of utilities in the context of European integration and make suggestions for improving legislation in this area.

Materials and methods. *The study is based on current legislation, statistics, etc. The methodological basis of the research is general scientific and special methods of cognition, in particular dialectical, formal-logical, analysis and synthesis, system-structural, etc.*

Results. *The transformation of the order of creation of communal enterprises (administrative for unitary and contractual for joint ones), modernization of the management system of communal unitary enterprises by the possibility of creating supervisory boards are pointed out. The legislation and practice of activity of supervisory boards of communal unitary enterprises are analyzed. Proposals have been made to improve the legislation governing the activities of communal unitary enterprises.*

Conclusion. *The peculiarity of the legal status of communal unitary enterprises is determined by the following factors: their ownership by the territorial community; the order of creation; management system; the possibility of creating a supervisory board as a management and control body; legal regime of property; in order to create them.*

Keywords: communal enterprise, communal property, supervisory board, local self-government bodies, territorial community, local council, executive committee.

REFERENCES

1. Kil'kist yurydychnykh osib za orhanizatsiino-pravovymy formamy hospodariuvannia [Number of legal entities by organizational and legal forms of management] Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/edrpoj/ukr/EDRPU_2020/ks_opfg/ks_opfg_0920.htm [in Ukrainian].
2. Komunalni pidpriemstva: prodaty chy zalyshyty? [Utilities: sell or leave?] Retrieved from <https://voxukraine.org/uk/komunalni-pidpriemstva-prodati-chi-zalishiti> [in Ukrainian].
3. Hryniuk, R. F. (2001). Pravovyi status komunalnykh pidpriemstv v Ukraini [Legal status of utility companies in Ukraine]: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk. Donetsk [in Ukrainian].
4. Belianevych, O. A. (2019). Vidpovidalnist orhaniv mistsevoho samovriaduvannia za zoboviazanniamy nekomertsiiynykh komunalnykh pidpriemstv [Responsibility of local governments for the obligations of non-profit utilities]. *Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo – Private law and entrepreneurship*, (Vol. 19), (pp. 9-14) [in Ukrainian].
5. Helych, A. O. (2015). Utvorennia spilnykh komunalnykh pidpriemstv, ustanov ta orhanizatsii yak forma spivrobotnytstva terytorialnykh hromad [Formation of joint utilities, institutions and organizations as a form of cooperation of territorial communities]. *Yurydychna Ukraina – Legal Ukraine*, 10, 67-71 [in Ukrainian].
6. Litoshenko, O. S. (2020). Pravovyi rezhym maina derzhavnykh i komunalnykh pidpriemstv [Legal regime of property of state and communal enterprises]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 1, 96-99 [in Ukrainian].

7. Liubchenko, P. M. (2005). Superechnosti v rehuliuванні pravovoho statusu yurydychnykh osib komunalnoi formy vlasnosti [Contradictions in the regulation of the legal status of legal entities of communal ownership]. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia – State building and local self-government*, (Vol. 10), (pp. 43-53) [in Ukrainian].
8. Makhnachova, N. M. (2015). Reformuvannia munitsypalnoi publichnoi vlady v Ukraini: kontseptualnyi pidkhid [Reforming municipal public power in Ukraine: a conceptual approach]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 3, 74-77 [in Ukrainian].
9. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 serpnia 1996 r. [Constitution of Ukraine of August 28, 1996] (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, 141 [in Ukrainian].
10. Ievropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia vid 15 zhovtnia 1985 r. (1985) [European Charter of Local Self-Government of October 15, 1985]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text [in Ukrainian].
11. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 r. 280/97-VR [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine of May 21, 1997 280/97-VR] (1997). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 24, 170 [in Ukrainian].
12. Pro spivrobitnytstvo terytorialnykh hromad: Zakon Ukrainy vid 17 chervnia 2014 r. № 1508-VII [On cooperation of territorial communities: Law of Ukraine of June 17, 2014 № 1508-VII] (2014). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 34 [in Ukrainian].
13. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 436-IV [Economic Code of Ukraine of January 16, 2003 № 436-IV] (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 18, 19-20, 21-22, 144 [in Ukrainian].
14. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV [Civil Code of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV] (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, (pp. 40-44, 356) [in Ukrainian].
15. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo upravlinnia ob'ektamy derzhavnoi ta komunalnoi vlasnosti: Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2016 r. № 1405-VIII [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Management of State and Communal Property: Law of Ukraine of June 2, 2016 № 1405-VIII] (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 28 [in Ukrainian].
16. Kerivni pryntsyipy korporatyvnoho vriaduvannia na derzhavnykh pidpriemstvakh OESR [Guidelines for corporate governance in OECD state-owned enterprises]. Retrieved from <https://www.oecd.org/publications/2015-9789264312906-uk.htm/> [in Ukrainian].
17. Pro deiaki pytannia upravlinnia pidpriemstvamy, shcho nalezhat do komunalnoi vlasnosti terytorialnoi hromady mista Kyieva [On some issues of management of enterprises belonging to the communal property of the territorial community of the city of Kyiv]. Retrieved from https://kmr.gov.ua/sites/default/files/2491_2.pdf [in Ukrainian].
18. Iak poboroty neefektyvnist komunalnykh pidpriemstv? [How to overcome the inefficiency of utilities?]. Retrieved from <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2020/1.pdf> [in Ukrainian].
19. Cherednik, M. Nahliadovi rady v komunalnykh pidpriemstvakh [Supervisory boards in utilities]. Retrieved from https://www.zhitomir.info/post_2307.html [in Ukrainian].
20. Kontseptsiiia intehrovanoho rozvytku m. Vinnytsi 2030 [The concept of integrated development of the city of Vinnytsia 2030]. Retrieved from <https://www.vmr.gov.ua/Lists/IntegratedUrbanDevelopment/Default.aspx> [in Ukrainian].

УДК 346.3 | DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(112\)06](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(112)06)

НЕСКОРОДЖЕНА Лариса

к. ю. н., доцент, доцент кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Київського

E-mail: l.neskorodzhena@knute.edu.ua

національного торговельно-економічного університету

ORCID: 0000-0002-1484-3557

вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ІНОЗЕМЦІВ У НАГЛЯДОВИХ РАДАХ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розкрито питання правового регулювання участі іноземців як незалежних членів наглядових рад державних підприємств. Здійснено аналіз взаємозв'язку участі іноземців у наглядових радах державних підприємств і захисту суверенітету та забезпечення економічної безпеки України.

Ключові слова: іноземці, наглядова рада, державне підприємство, незалежний член наглядової ради, суверенітет, економічна безпека, інформація.

Нескороджена Л. Правовое регулирование участия иностранцев в наблюдательных советах государственных предприятий. Раскрыт вопрос правового регулирования участия иностранцев как независимых членов наблюдательных советов государственных предприятий. Осуществлен анализ взаимосвязи участия иностранцев в наблюдательных советах государственных предприятий и защиты суверенитета и обеспечения экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: иностранцы, наблюдательный совет, государственное предприятие, независимый член наблюдательного совета, суверенитет, экономическая безопасность, информация.

Постановка проблеми. До Верховної Ради України 15.05.2020 року народним депутатом України Д. А. Володіною подано на розгляд законопроект «Про внесення змін до статті 11³ Закону України «Про управління об'єктами державної власності» стосовно вимог до кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради» [1], яким запропоновано змінити вимоги до кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради державного підприємства, зокрема встановити, що кандидатом на посаду незалежного члена наглядової ради державного унітарного підприємства та господарського товариства, єдиним акціонером (учасником) якого є держава, може бути фізична особа, громадянин України, що досяг 21 року, проживає в Україні протягом п'яти останніх років та володіє державною мовою. Тобто за зазначеним законопроектом Д. А. Володіна бажає вивести зі складу нагля-

дових рад державних підприємств іноземців, адже наразі в постанові Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 р. № 142 «Деякі питання управління державними унітарними підприємствами та господарськими товариствами, у статутному капіталі яких понад 50 відсотків акцій (часток) належать державі» [2] відсутні вимоги щодо громадянства для кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради державного унітарного підприємства та господарського товариства, єдиним акціонером (учасником) якого є держава. Тож важливо провести дослідження правових наслідків участі іноземців у складі наглядових рад державних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання участі іноземців у складі наглядової ради державного підприємства передусім потребує з'ясувати правовий статус іноземця, наявність обмежень щодо його діяльності на території України, вплив його участі як незалежного члена наглядової ради на державний суверенітет та територіальну цілісність України. Відповідно до поставлених питань і здійснювався аналіз останніх досліджень та публікацій. Так, питання правового статусу іноземців розглядали О. М. Бобокал [3], О. П. Васильченко [4]; проблему захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України вивчали І. А. Куян [5], Л. М. Жукова [6]; правовий статус незалежних членів наглядових рад державних підприємств аналізували О. А. Черненко [6], С. І. Гусаков [7] та інші. Однак зазначені наукові дослідження не дають повної відповіді щодо участі іноземців у складі наглядової ради державних підприємств.

Метою дослідження є встановлення правових наслідків участі іноземців у складі наглядової ради державних підприємств.

Матеріали та методи. У ході дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання юридичних явищ і процесів: діалектичний, системний підхід, формально-логічний, узагальнення, порівняльне правознавство. Інформаційною базою статті є конституційне, корпоративне та господарське законодавство України, рішення Конституційного Суду України, праці вітчизняних науковців.

Результати дослідження. У світлі інтеграційних процесів після підписання Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейською спільнотою з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншого боку [9], постала нагальна проблема щодо адаптації законодавства України до *acquis* ЄС відповідно до напрямів, визначених в Угоді про асоціацію, та забезпечення ефективного її виконання. Це потребує вивчення законодавства ЄС, впровадження інтеграційних норм в суспільне життя України та залучення іноземних спеціалістів задля отримання практичного досвіду.

Відповідно до п. 6. ч. 1. ст. 1 Закону України від 22 вересня 2011 року № 3773-VI «Про правовий статус іноземців і осіб без громадянства» (зі змінами) (надалі – Закон 3773-VI) [10] *іноземець* –

це особа, яка не перебуває у громадянстві України та є громадянином (підданим) іншої держави або держав. Завдяки аналізу норм чинного законодавства можна виокремити тези щодо *прав та обов'язків іноземців*:

- іноземці, що перебувають в Україні на законних підставах, можуть користуватися тими самими правами й свободами та несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ч. 1 ст. 26 Конституції України [11], ст. 3 Закону 3773-VI [10]);

- іноземці можуть бути засновниками та/або учасниками, та/або бенефіціарними власниками (контролерами) юридичної особи, зареєстрованої в Україні (ст. 3 Закону 3773-VI [10]), тобто вони можуть мати корпоративні права. Відповідно до ст. 167 Господарського кодексу України [12] не вважається підприємництвом володіння корпоративними правами. Законом можуть бути встановлені обмеження певним особам щодо володіння корпоративними правами та/або їхнє здійснення. Таке обмеження передбачене ч. 1. ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [13], але воно стосується лише осіб, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та передбачені в п. 1. ч. 1 ст. 3 зазначеного Закону;

- іноземці мають право на заняття будь-якою не забороненою законом підприємницькою діяльністю. Це право належить як іноземцям, що тимчасово перебувають або проживають на території України, так і тим, які постійно проживають в Україні. У ст. 50 Цивільного кодексу України [14] зазначено, що будь-яка фізична особа, яка володіє повною цивільною дієздатністю, може займатися підприємницькою діяльністю, за умови її державної реєстрації у порядку, встановленому законом. А дія Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [15] поширюється на державну реєстрацію всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності та підпорядкування, а також фізичних осіб – підприємців. Обмеження права фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності встановлено Конституцією України та законом. Такі обмеження стосуються лише права фізичної особи – підприємця здійснювати певні види господарської діяльності, а саме там, де за законом вимагається здійснення господарської діяльності у певній організаційно-правовій формі, наприклад, страхову діяльність, банківську діяльність, діяльність у сфері організації телебачення і радіомовлення можна здійснювати, лише створивши юридичну особу;

- підприємства, які створюються іноземцями, є рівними перед законом та на рівних правах захищаються державою (ч. 4. ст. 13 Конституції [11], ст. 6 Господарського кодексу України [12]). Питання рівного захисту державою всіх форм власності та суб'єктів

господарювання постійно є предметом розгляду Конституційним Судом України. За результатами системного аналізу рішень Конституційного Суду України можна виокремити такі постулати:

- за Конституцією України, держава визначає та рівним чином захищає всі форми власності. Кожна з них має свої особливості, пов'язані із законодавчо зазначеними умовами та підставами виникнення або припинення права власності. Правова сутність ст.ст. 13 і 41 Конституції України полягає у проголошенні рівних можливостей володіння, користування й розпорядження власністю та гарантій держави щодо забезпечення захисту цих прав (абзаци 2, 13 пп. 3.1 п. 3 мотивувальної частини Рішення від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002 [16]; абзац 1 пп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 12 січня 2010 року № 1-рп/2010 [17]; п. 3.2 мотивувальної частини Рішення Першого сенату Конституційного Суду України від 22 липня 2020 року № 8-р(І)/2020 [18]);

- рівність і недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світової спільноти, на чому наголошено в міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини та громадянина, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року (ст.ст. 14, 26), Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (ст. 14), Протоколі № 12 до Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 року (ст. 1), ратифікованих Україною та у Загальній декларації прав людини 1948 року (ст.ст. 1, 2, 7). Гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їхніх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод (абзац 4, 5 п. 2 Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 [19]).

Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія) у п.п. 64–65 доповіді «Верховенство права», схвалений на її 86-му пленарному засіданні, яке відбулося 25-26 березня 2011 року [20], зазначила, що рівність перед законом означає, що кожна фізична особа є підпорядкованою тим самим законам, і жодна фізична особа чи група осіб не мають особливих юридичних привілеїв. Заборона дискримінації означає, що закони стримують дискримінацію окремих фізичних осіб чи груп осіб. Необґрунтований неоднаковий підхід за законом заборонений, і всі особи мають гарантований рівний та ефективний захист від дискримінації за будь-якою ознакою – раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, власності, народження тощо.

Щодо призначення іноземців до складу наглядових рад, то наглядова рада державного унітарного підприємства утворюється за

рішенням суб'єкта управління об'єктами державної власності, що здійснює функції з управління підприємством. Таким органом є Кабінет Міністрів України. Порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради державного унітарного підприємства (крім підприємств оборонно-промислового комплексу) та її комітетів також визначається Кабінетом Міністрів України та переглядається не рідше ніж раз на п'ять років (ст. 73 ГК України). За постановою Кабінету Міністрів України «Про деякі питання управління державними унітарними підприємствами та господарськими товариствами, у статутному капіталі яких понад 50 відсотків акцій (часток) належать державі» від 10 березня 2017 р. № 142 [21] визначено критерії, відповідно до яких утворення наглядової ради є обов'язковим на державних унітарних підприємствах; порядок утворення, організації діяльності та ліквідації наглядової ради державного унітарного підприємства та її комітетів; порядок проведення конкурсного відбору кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради державного унітарного підприємства та їхнє призначення, а також проведення конкурсного відбору кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради господарського товариства, у статутному капіталі якого понад 50 відсотків акцій (часток) належать державі, що пропонуються суб'єктом управління об'єктами державної власності до обрання на посаду незалежних членів наглядової ради; вимоги до незалежного члена наглядової ради державного унітарного підприємства (далі – Вимоги, передбачені постановою № 142) [21].

Відповідно до ст. 11³ Закону України «Про управління об'єктами державної власності» від 21 вересня 2006 року № 185–V (далі – Закон України № 185–V) [22] та вимог, передбачених постановою № 142 [21], на посаду незалежного члена наглядової ради державного унітарного підприємства може претендувати фізична особа, що відповідає вимогам стосовно незалежних членів, визначених Законом України «Про управління об'єктами державної власності» [22], та вимогам стосовно незалежних директорів, визначених Законом України «Про акціонерні товариства» [23]. Обмеження щодо подання документів на посаду незалежного члена наглядової ради державного унітарного підприємства іноземцями чи особами без громадянства відсутні.

У пояснювальній записці до зазначеного законопроект [1] прописано, що державні підприємства здебільшого мають стратегічний характер, а їхнє функціонування опосередковано має вплив на економічну безпеку та стабільність держави, тож варто забезпечити діяльність наглядових рад у такий спосіб, щоб вона відповідала інтересам держави та суспільства. Разом з тим, не можна погодитися з точкою зору, що участь іноземців загрожує національній безпеці України. Як аргументи можна навести таке: захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних

і потенційних загроз є національною безпекою України (п. 9 ч. 1. ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469–VIII (далі – Закон № 2469–VIII) [24].

У ч. 3 ст. 3 Закону № 2469–VIII прописано, що державний суверенітет і територіальна цілісність... є фундаментальними національними інтересами України [24].

За Конституцією України захист суверенітету та забезпечення економічної безпеки є найважливішими складовими функцій держави (ч. 1 ст. 17 Конституції України). Ст. 5 Конституції зазначає, що носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ, що здійснює владу безпосередньо й через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Це стверджується в рішенні Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 [25].

Держава та її інститути (вищі органи державної влади та посадові особи, функціональні й галузеві міністерства, відомства, місцеві державні адміністрації, правоохоронні органи); органи місцевого самоврядування виступають головними суб'єктами забезпечення економічної безпеки. Зокрема вони здійснюють виконання основних функцій у цій сфері через такі органи державної влади: законодавча, виконавча та правоохоронні органи влади, які представлені суб'єктами державної системи. У забезпеченні економічної безпеки держави беруть участь і суб'єкти недержавної сфери: суб'єкти господарювання, громадські об'єднання та безпосередньо громадяни України. Аналізуючи положення Конституції України [11], Закону № 2469–VIII [24], можна стверджувати про спільну відповідальність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадян України щодо захисту суверенітету та забезпечення економічної безпеки, адже:

- єдиним органом законодавчої влади, що покликаний визначати основи економічної безпеки України, формувати належну законодавчу базу в цій сфері є Верховна Рада України (ст. 85 Конституції України [11], ст. 6 Закону № 2469–VIII [24]);

- гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України є Президент України (ст. 102 Конституції України [11], ст. 5 Закону № 2469–VIII [24]);

- забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України покладено на Кабінет Міністрів України (ст. 116 Конституції України [11], ст. 7 Закону № 2469–VIII [24]);

- координація та контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері забезпечення національної, економічної безпеки держави покладено на Раду національної безпеки й оборони України (ч. 1 ст. 107 Конституції України [11], ч. 2 ст. 5 Закону № 2469–VIII [24]);

- місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених Конституцією і законами України, також здійснюють діяльність щодо виконання

завдань, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони (розділ XI Конституції України [11], ч. 2 ст. 8 Закону № 2469-VIII [24]);

- громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, особисто звертаючись до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів у порядку, встановленому Конституцією України, Законом України «Про громадські об'єднання» та іншими законами України. Сфера громадського контролю може бути обмежена винятково Законом України «Про державну таємницю» (ст. 10 Закону № 2469-VIII) [26].

Загрозою національній безпеці може бути розголошення державної таємниці, адже у ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 року № 3855-XII (далі – Закон № 3855-XII) [26] зазначено, що державна таємниця – це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки й техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим законом, державною таємницею й підлягають охороні державою. Ч. 1. ст. 18 Закону № 3855-XII передбачає, що з метою охорони державної таємниці можуть бути запроваджені обмеження щодо перебування та діяльності в Україні іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, їхнього доступу до державної таємниці, а також розташування та переміщення об'єктів і технічних засобів, що їм належать. Разом з тим ч. 7 ст. 27 Закону № 3855-XII [26] передбачає можливість надати у виняткових випадках іноземцям та особам без громадянства доступ до державної таємниці на підставі міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або письмового розпорядження Президента України з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки України на підставі пропозицій Ради національної безпеки і оборони України. Указом Президента від 17 липня 2006 року № 621/2006 затверджено Положення про порядок підготовки документів щодо надання доступу до державної таємниці іноземцям та особам без громадянства [27]. У п. 4 зазначеного Положення передбачено право підприємств, установ і організацій державного сектору економіки подавати пропозиції щодо надання дозволу на доступ іноземців або осіб без громадянства до органу виконавчої влади, в управлінні яких вони перебувають [27]. Тож іноземці та особи без громадянства можуть бути за певних умов допущені до державної таємниці.

Ст. 21 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII [28] розкриває різновиди інформації з обмеженим доступом та зазначає, що є конфіденційна, таємна та службова інформація. Ч. 4 ст. 21 цього закону вказує, що до інформації з обмеженим доступом не можна відносити відомості про діяльність державних та комунальних

унітарних підприємств, господарських товариств, у статутному капіталі яких понад 50 відсотків акцій (часток) належать державі або територіальній громаді, а також господарських товариств, 50 і більше відсотків акцій (часток) яких належать господарському товариству, частка держави або територіальної громади в якому становить 100 відсотків, що підлягають обов'язковому оприлюдненню відповідно до закону. Тобто інформація про діяльність державних унітарних підприємств не має статусу інформації з обмеженим доступом.

Висновки. Відповідно до принципу рівності держава є гарантом рівного захисту всіх суб'єктів господарювання, незалежно від форми власності, за умов ненадання переваг у захисті прав жодному із суб'єктів господарювання, оскільки кожен суб'єкт наділений рівним з іншими обсягом прав і може відстоювати їх у визначеному законом порядку. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом у здійсненні ним своїх прав та обов'язків. Отже, іноземці мають такі самі права та обов'язки, як і громадяни України.

Призначення іноземців до складу наглядової ради державного унітарного підприємства не є загрозою національній безпеці України. Інформація про діяльність такого державного підприємства не є інформацією з обмеженим доступом, навпаки, державні підприємства зобов'язанні інформувати про свою фінансово-господарську діяльність щороку оприлюднювати.

У законодавстві України обмеження щодо призначення іноземців до складу наглядових рад державних унітарних підприємств фактично відсутні, адже Вимоги до незалежного члена наглядової ради державного унітарного підприємства та господарського товариства, у статутному капіталі якого понад 50 відсотків акцій (часток) належать державі [21], стосуються лише особистих якостей особи та його попереднього досвіду роботи.

Проектом Закону України «Про внесення змін до статті 11³ Закону України «Про управління об'єктами державної власності» щодо вимог до кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради» [1] пропонується встановлення вимог щодо громадянства, віку, проживання певний час на території України та знання державної мови. У такому контексті вимоги є звуженими, адже особа, що претендує на посаду незалежного члена наглядової ради, повинна бути ще й висококваліфікованим фахівцем у сфері діяльності підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до статті 11³ Закону України «Про управління об'єктами державної власності» щодо вимог до кандидатів на посаду незалежного члена наглядової ради»: проект Закону № 3487 від 15.05.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=68849.

2. Деякі питання управління державними унітарними підприємствами та господарськими товариствами, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі: постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 р. № 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D0%BF#n144>.
3. Бобокал О. М. Актуальні питання конституційно-правового статусу іноземців в Україні. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Вип. 61. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. С. 101-107.
4. Васильченко О. П. Особливості правового статусу іноземців та осіб без громадянства при забезпеченні принципу рівності прав і свобод в Україні. *Європейські перспективи*. 2014. № 10. С. 23-28.
5. Куян І. А. Суверенітет і право: проблеми співвідношення. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Вип. 61. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. С. 84-90.
6. Жукова Л. М. Проблеми реалізації економічного суверенітету в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. №3 (189). С. 61-69.
7. Черненко О. А. Створення наглядових рад у державних підприємствах. *Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць*. Вип. 18, 2018 р. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України, 2018. № 18. С.190-194.
8. Гусаков С. І. Інститут незалежних директорів у системі державного управління реструктуризацією корпоративного сектору національної економіки. *Державне управління: теорія та практика*. 2015. Вип. 1. С. 78-85.
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/sp:max100.
10. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 року № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>.
11. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
12. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. // *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст.144.
13. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
14. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. С. 356.
15. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.
16. Рішення Конституційного суду України від 12 лютого 2002 року № 3-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-02>.

17. Рішення Конституційного Суду України від 12 січня 2010 року № 1-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-10>.
18. Рішення Першого сенату Конституційного Суду України від 22 липня 2020 року № 8-р(І)/2020 URL: http://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/8_p1_2020.pdf.
19. Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12>.
20. Доповідь Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) «Верховенство права», схвалена на її 86-му пленарному засіданні, яке відбулося 25-26 березня 2011 року. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr).
21. Деякі питання управління державними унітарними підприємствами та господарськими товариствами, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі: Постанова КМУ від 10 березня 2017 р. № 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017>.
22. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21 вересня 2006 року №185 –V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16>.
23. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
24. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
25. Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>.
26. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 року № 3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.
27. Положення про порядок підготовки документів щодо надання доступу до державної таємниці іноземцям та особам без громадянства: Указ Президента від 17 липня 2006 року № 621/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621/2006>.
28. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

Стаття надійшла до редакції 07.10.2020.

Neskorodzhena L. Legal regulation of the participation of foreigners in the supervisory boards of state enterprises.

Background. *The draft law on the requirements for independent members of the supervisory boards of state-owned enterprises submitted by the People's Deputy of Ukraine makes it impossible for foreigners to participate in the supervisory boards of a state-owned enterprise. The main requirements in the bill are citizenship, age, period of residence in Ukraine and knowledge of the state language, but there are no professional requirements. In this regard, it is worth conducting a study on the participation of foreigners in the supervisory boards of state-owned enterprises.*

An analysis of recent research and publications has shown that, despite the existence of scientific achievements, an important scientific and practical problem of participation of foreigners in the supervisory boards of state-owned enterprises has not yet been fully explored.

The purpose of the article – is the participation of foreigners in the supervisory board of state enterprises.

***Materials and methods.** In the course of the research general and special methods of cognition of legal phenomena and processes were used: dialectical, system approach, formal-logical, generalization, comparative jurisprudence. The information base of the article is the constitutional, corporate and economic legislation of Ukraine, the decision of the Constitutional Court of Ukraine, the works of domestic scientists.*

***Results.** A study of current legislation, the practice of the Constitutional Court of Ukraine, scientific work on the participation of foreigners in the supervisory boards of state enterprises. According to the results of the study, the participation of foreigners in the supervisory boards of state enterprises is due to the need to disseminate the experience of effective corporate governance. Secondly, Ukrainian legislation does not prohibit the participation of foreigners in the supervisory boards of state enterprises. Thirdly, the participation of foreigners in the supervisory boards of state-owned enterprises does not pose a threat to Ukraine's national danger, as under certain conditions foreigners may even be admitted to state secrets. But information about the activities of a state-owned enterprise is not a state secret.*

***Conclusion.** The state is a guarantor of equal protection of all economic entities, regardless of ownership. All subjects of property rights are equal before the law in exercising their rights and obligations. In this regard, foreigners have the same rights and obligations as citizens of Ukraine. The appointment of foreigners to the supervisory board of a state unitary enterprise is not a threat to the national security of Ukraine. Information on the activities of such a state-owned enterprise is not information with limited access, on the contrary, state-owned enterprises are obliged to publish information on their financial and economic activities annually. There are no restrictions in the legislation of Ukraine on the appointment of foreigners to the supervisory boards of state unitary enterprises. It is impossible to agree with the proposals contained in the draft Law № 3487 of 15.05.2020 on the requirements for candidates for the position of an independent member of the Supervisory Board.*

Keywords: foreigners, supervisory board, state enterprise, independent member of the supervisory board, sovereignty, economic security, information.

REFERENCES

1. Pro vnesennja zmin do statti 113 Zakonu Ukrai'ny «Pro upravlinnja ob'jektamy derzhavnoi vlasnosti» shhodo vymog do kandydativ na posadu nezalezhnogo chlena nagljadovoi rady»: proekt zakonu № 3487 vid 15.05.2020 [On amendments to article 113 of the Law of Ukraine «On Management of State Property» on requirements for candidates for the position of independent member of the

- Supervisory Board»: Draft Law № 3487 of 15.05.2020.] Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=68849 [in Ukrainian].
2. Dejaki pytannja upravlinnja derzhavnymy unitarnymy pidpryjemstvamy ta gospodars'kymy tovarystvamy, u statutnomu kapitali jakyh bil'she 50 vidsotkiv akcij (chastok) nalezhat' derzhavi: postanova Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 10 bereznja 2017 r. [Some issues of management of state unitary enterprises and companies in the authorized capital of which more than 50 percent of shares (stakes) belong to the state: the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 10, 2017], 142. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D0%BF#n144> [in Ukrainian].
 3. Bobokal, O. M. (2013). Aktual'ni pytannja konstytucijno-pravovogo statusu inozemciv v Ukrai'ni [Current issues of the constitutional and legal status of foreigners in Ukraine]. *Derzhava i pravo: Zbirnyk naukovyh prac'. Jurydychni i politychni nauky – State and law: Collection of scientific works. Legal and political sciences*. Kyiv: V. M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine. (Is. 61), (pp. 101-107) [in Ukrainian].
 4. Vasyl'chenko, O. P. (2014). Osoblyvosti pravovogo statusu inozemciv ta osib bez gromadjanstva pry zabezpechenni pryncypu rivnosti prav i svobod v Ukrai'ni [Features of the legal status of foreigners and stateless persons while ensuring the principle of equality of rights and freedoms in Ukraine]. *Jevropejs'ki perspektivy – European perspectives, 10*, 23-28 [in Ukrainian].
 5. Kujan, I. A. (2013). Suverenitet i pravo: problemy spivvidnoshennja [Sovereignty and law: problems of correlation]. *Derzhava i pravo: Zbirnyk naukovyh prac'. Jurydychni i politychni nauky – State and law: Collection of scientific works. Legal and political sciences*. Kyiv: V. M. Koretsky Institute of State and Law of NAS of Ukraine, (Iss. 61), (pp. 84-90) [in Ukrainian].
 6. Zhukova, L. M. (2017). Problemy realizacii' ekonomichnogo suverenitetu v umovah v umovah globalizacii' [Problems of realization of economic sovereignty in the conditions of globalization]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Current economic problems, 3 (189)*, 61-69 [in Ukrainian].
 7. Chernenko, O. A. (2018). Stvorennja nagljadovyh rad u derzhavnyh pidpryjemstvah [Establishment of supervisory boards in state-owned enterprises]. *Zbirnyk naukovyh prac' Pryvatne pravo i pidpryjemnyctvo – Collection of scientific works. Private law and entrepreneurship*, (Iss. 18), Kyiv: Academician F.G. Burchak Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, 18, 190-194 [in Ukrainian].
 8. Gusakov, S. I. (2015). Instytut nezaleznyh dyrektoriv u systemi derzhavnogo upravlinnja restrukturyzacijeju korporatyvnogo sektoru nacional'noi' ekonomiky [Institute of Independent Directors in the system of state management of corporate sector restructuring of the national economy]. *Derzhavne upravlinnja: teorija ta praktyka – Public administration: theory and practice*. (Iss. 1), (pp. 78-85) [in Ukrainian].
 9. Uгода pro asociaciju mizh Ukrai'noju, z odnijej' storony, ta Jevropejs'kym Sojuzom, Jevropejs'kym spivtovarystvom z atomnoi' energii' i i'hnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi' storony, vid 16.09.2014 № 1678-VII [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand, of 16.09.2014 № 1678-VII]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/sp:max100 [in Ukrainian].
 10. Pro pravovyj status inozemciv ta osib bez gromadjanstva: Zakon Ukrai'ny vid 22 veresnja 2011 roku № 3773-VI [On the legal status of foreigners and stateless

- persons: Law of Ukraine of September 22, 2011 № 3773-VI]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17> [in Ukrainian].
11. Konstytucija Ukrai'ny vid 28 chervnja 1996 roku [Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
 12. Gospodars'kyj kodeks Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny vid 16 sichnja 2003 r. [Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003] (2003). *Vidomosti Verhovnoi' Rady – Information of the Verkhovna Rada*, 18, 19-20, 21-22 [in Ukrainian].
 13. Pro zapobigannja korupcii: Zakon Ukrai'ny vid 14 zhovtnja 2014 roku № 1700-VII [On Prevention of Corruption: Law of Ukraine of October 14, 2014 № 1700-VII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> [in Ukrainian].
 14. Cyvil'nyj kodeks Ukrai'ny vid 16.01.2003 № 435-IV [Civil Code of Ukraine of January 16, 2003 № 435-IV]. (2003). *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40-44 [in Ukrainian].
 15. Pro derzhavnu rejestraciju jurydychnyh osib, fizychnyh osib - pidpryjemciv ta gromads'kyh formuvan': Zakon Ukrai'ny vid 15 travnja 2003 roku № 755-IV [On State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Associations: Law of Ukraine of May 15, 2003 № 755-IV] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15> [in Ukrainian].
 16. Rishennja Konstytucijnogo sudu Ukrai'ny vid 12 ljutogo 2002 roku № 3-rp/2002 [Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of 12 February 2002 № 3-rp / 2002]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-02> [in Ukrainian].
 17. Rishennja Konstytucijnogo Sudu Ukrai'ny vid 12 sichnja 2010 roku № 1-rp/2010 [Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of January 12, 2010 № 1-rp / 2010]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-10> [in Ukrainian].
 18. Rishennja Pershogo senatu Konstytucijnogo Sudu Ukrai'ny vid 22 lypnja 2020 roku № 8-r(I)/2020 [Decision of the First Senate of the Constitutional Court of Ukraine of July 22, 2020 № 8-r (I) / 2020]. Retrieved from http://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/8_p1_2020.pdf [in Ukrainian].
 19. Rishennja Konstytucijnogo Sudu Ukrai'ny vid 12 kvitnja 2012 roku № 9-rp/2012 [Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of April 12, 2012 № 9-rp / 2012]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12> [in Ukrainian].
 20. Dopovid' Jevropejs'koi' Komisii' «Za demokratiju cherez pravo» (Venecijs'ka Komisija) «Verhovenstvo prava», shvalena na i'i' 86-mu plenarnomu zasidanni, jake vidbulosja 25-26 bereznja 2011 roku [Report of the European Commission «For Democracy through Law» (Venice Commission) «Rule of Law», approved at its 86th plenary session, held on 25-26 March 2011]. Retrieved from [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD \(2011\) 003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD (2011) 003rev-ukr) [in Ukrainian].
 21. Dejaki pytannja upravlinnja derzhavnymy unitarnymy pidpryjemstvamy ta gospodars'kymy tovarystvamy, u statutnomu kapitali jakyh bil'she 50 vidsotkiv akcij (chastok) nalezhat' derzhavi: Postanova KMU vid 10 bereznja 2017 r. № 142 [Some issues of management of state unitary enterprises and companies in the authorized capital of which more than 50 percent of shares (stakes) belong to the state: Resolution of the Cabinet of Ministers of March 10, 2017 № 142]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017> [in Ukrainian].
 22. Pro upravlinnja ob'jektamy derzhavnoi' vlasnosti: Zakon Ukrai'ny vid 21 veresnja 2006 roku № 185-V [On the management of state property: Law of Ukraine of September 21, 2006 № 185-V]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16> [in Ukrainian].

23. Pro akcionerni tovarystva: Zakon Ukrai'ny vid 17 veresnja 2008 roku № 514-VI [On Joint Stock Companies: Law of Ukraine of September 17, 2008 № 514-VI]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> [in Ukrainian].
24. Pro nacional'nu bezpeku Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny vid 21 chervnja 2018 roku № 2469-VIII [On National Security of Ukraine: Law of Ukraine of June 21, 2018 № 2469-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> [in Ukrainian].
25. Rishennja Konstytucijnogo Sudu Ukrai'ny vid 5 zhovtnja 2005 roku № 6-rp/2005 [Judgment of the Constitutional Court of Ukraine of October 5, 2005 № 6-rp / 2005]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05> [in Ukrainian].
26. Pro derzhavnu tajemnyciju: Zakon Ukrai'ny vid 21 sichnja 1994 roku № 3855-XII [On state secrets: Law of Ukraine of January 21, 1994 № 3855-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> [in Ukrainian].
27. Polozhennja pro porjadok pidgotovky dokumentiv shhodo nadannja dostupu do derzhavnoi' tajemnyci inozemcjam ta osobam bez gromadjanstva: Ukaz Prezydenta vid 17 lypnja 2006 roku № 621/2006 [Regulations on the procedure for preparing documents on granting access to state secrets to foreigners and stateless persons: Presidential Decree of July 17, 2006 № 621/2006]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621/2006> [in Ukrainian].
28. Pro informaciju: Zakon Ukrai'ny vid 2 zhovtnja 1992 roku № 2657-XII [About information: Law of Ukraine of October 2, 1992 № 2657-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> [in Ukrainian].

УДК 347.736(477) DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(112\)07](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(112)07)

МЕЛЬНИЧЕНКО Руслан

E-mail: ruslan.melnychenko@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9562-6983

к. ю. н., доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ БАНКРУТСТВА ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Проведено аналітичний аналіз наявного в Україні механізму банкрутства державних підприємств після реформи законодавства у 2018 р. і прийняття якісно нового Кодексу України з процедур банкрутства. Розглянуто конкретні проблеми вітчизняного законодавства, через які неможливий ефективний правовий механізм банкрутства державних підприємств в Україні. Запропоновано подальші напрями вдосконалення організаційних засад банкрутства державних підприємств в Україні.

Ключові слова: банкрутство, державні підприємства, ліквідація, санація, відновлення платоспроможності, мораторій, примусова реалізація.

Мельниченко Р. Правовой механизм банкротства государственных предприятий в Украине. Проведен аналитический анализ имеющегося в Украине механизма банкротства государственных предприятий после реформы законодательства в 2018 г. и принятия качественно нового Кодекса Украины по процедурам банкротства. Определены конкретные проблемы отечественного законодательства, из-за которых невозможен эффективный правовой механизм банкротства государственных предприятий в Украине. Предложены дальнейшие пути совершенствования организационных основ банкротства государственных предприятий в Украине.

Ключевые слова: банкрутство, государственные предприятия, ликвидация, санація, восстановление платежеспособности, мораторий, принудительная реализация.

Постановка проблеми. Наразі в Україні відсутній ефективний правовий механізм банкрутства державних підприємств, про що неодноразово констатував Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїх рішеннях. Проблема зумовлена законодавчою заборонаю ліквідації та санації таких підприємств, а також тим, що кредитори не мають жодних інших інструментів захисту своїх прав в Україні і вимушені звертатись до ЄСПЛ як останньої інстанції. Тож реальність в Україні сьогодні така, що на практиці права кредиторів державних підприємств не гарантуються та не захищаються національними судами протягом десятків років, а поодинокі звернення до ЄСПЛ не вирішують цієї проблеми в цілому.

Похідною проблемою є те, що низка кредиторських вимог до державних підприємств не входить до спадкової маси, оскільки вони тісно пов'язані із особою спадкодавця. Отже, кредитори державних підприємств є абсолютно незахищеними в Україні. З огляду на це досліджена в рамках цієї статті тема набуватиме дедалі більшої актуальності, а вирішення окресленої глибокої та системної проблеми повинно гостро стояти на порядку денному Верховної Ради України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За результатами аналізу досліджень і публікацій за останні 5 років, що стосуються окресленої проблеми в рамках цієї статті, варто зробити акцент на низці наукових праць. Заслугує на увагу дисертація Ю. В. Чорної, що присвячена дослідженню світових систем банкрутства провідних економічних держав світу в аспекті їхньої господарсько-правової реалізації. Вчена зупинилася на еволюції розвитку інституту банкрутства від часів зародження механізмів конкурсного права до сучасних тенденцій становлення міжнародної доктрини банкрутства. Особлива цінність праці полягає в тому, що в ній проведено порівняльно-правовий аналіз вітчизняної системи банкрутства та систем банкрутства США, Великої Британії, Канади, Німеччини, Франції, Італії, Китаю та Японії [1; 2].

Актуальними є напрацювання І. А. Бутирської, яка в рамках своєї дисертації здійснила комплексне дослідження правового статусу учасників провадження в справі про банкрутство. Вченою висвітлено статус кредиторів та їхніх представницьких органів у справі про банкрутство, а також роль господарського суду як особливого учасника відносин неспроможності. Аргументовано, що господарський суд у справі про банкрутство, діючи на підставі закону про банкрутство, виконує, крім загальних, спеціальні функції, до яких варто віднести контрольну та організаційну. Доведено, що учасником провадження у справі про банкрутство може стати тільки той кредитор, який не лише є кредитором з позиції матеріального права, але й звернувся до господарського суду у відповідному процесуальному порядку, завдяки чому правовий статус кредитора як учасника справи про банкрутство має комплексний характер і обов'язково містить матеріальну та процесуальну складові [3; 4].

Я. О. Левшина у своїй праці розглянула відповідальність у процедурі банкрутства. Левшина системно проаналізувала суб'єкти відповідальності в процедурі банкрутства. Вченою запропоновано поділ відповідальності в процедурі банкрутства на матеріальну та процесуальну. Охарактеризовано окремі види відповідальності в процедурі банкрутства. Розкрито особливості застосування господарсько-правової та цивільноправової відповідальності в процедурі банкрутства [5].

Практичну цінність має також дисертація Б. В. Яринка, який системно дослідив адміністративно-правові засади здійснення контролю

за діяльністю арбітражних керуючих. Науковець розв'язав завдання обґрунтування існування адміністративно-правових відносин у діяльності арбітражного керуючого, зокрема відносин щодо контролю за ним з боку органів виконавчої влади, суспільних інституцій. Держава та суспільство зацікавлені в тому, щоб не допускати різного роду зловживань у цій сфері, аби процедура банкрутства не перетворювалася на інструмент незаконного збагачення, ухилення від виконання цивільноправових, господарських і податкових зобов'язань, зобов'язань з оплати праці та реалізації різного роду рейдерських схем [6].

Враховуючи вагомість досліджень зазначених вчених, варто зауважити, що в правовій доктрині донині не досліджено проблеми банкрутства державних підприємств після реформи законодавства України про банкрутство у 2018 р. Зазвичай наявні в юридичній літературі праці, що стосуються банкрутства державних підприємств, присвячені вузькій правовій проблематиці та мають епізодичний і фрагментарний характер. Запропонована публікація присвячена дослідженню змін у процедурі банкрутства державних підприємств, що відбулися з введенням в дію 21 жовтня 2019 р. Кодексу України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII [7].

Метою статті є окреслення конкретних законодавчих проблем банкрутства державних підприємств, а також розробка пропозицій щодо подальших напрямів удосконалення організаційних засад банкрутства державних підприємств.

Матеріали та методи. Теоретичну основу статті становлять наукові праці вчених з різних галузей права, які тією чи іншою мірою досліджували проблеми банкрутства державних підприємств в Україні. Використано філософські (діалектичний, герменевтичний), загальнонаукові (аналіз та синтез, системно-структурний, моделювання, абстрагування, формально-логічний, історичний) і спеціальні методи пізнання, що застосовуються у правознавстві (методи тлумачення норм права, юридично-догматичний, порівняльно-правовий).

Результати дослідження. *Актуальний закон про банкрутство державних підприємств.* 21 жовтня 2019 р. введено в дію Кодекс України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII, який раніше набув чинності 21 квітня 2019 року [7]. Основною метою прийняття зазначеного Кодексу є оптимізація чинного до цього Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [8; 9].

Тож починаючи з 21 жовтня 2019 р. розгляд наявних і майбутніх судових проваджень про банкрутство державних підприємств здійснюється винятково на підставі Кодексу України з процедур банкрутства (КУПБ). Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» застосовується тільки до тих судових справ, які станом на день введення в дію цього Кодексу перебували на стадії санації.

Можливі судові процедури банкрутства державних підприємств. Аналізуючи положення ч. 1 ст. 6 КУПБ, можна стверджувати, що за загальним правилом до суб'єкта господарювання-боржника будь-якої форми власності, до якого здійснюється провадження у справі про банкрутство, може застосовуватись одна із судових процедур банкрутства, як-от: розпорядження майном боржника; санація боржника; ліквідація банкрута.

Водночас на сьогодні за законодавством України до державних підприємств без будь-яких обмежень може бути застосована тільки судова процедура розпорядження майном.

До введення в дію КУПБ 21 жовтня 2019 р. до державних підприємств також застосовувалась мирова угода як окрема судова процедура. Після реформи законодавства України про банкрутство й прийняття зазначеного Кодексу законодавець вилучив мирову угоду з переліку можливих судових процедур, і сьогодні її можна розглядати суто як складову частину процедури санації.

Проте лише до окремих державних підприємств і тільки за певних умов можна застосувати судову процедуру санації або ліквідації. Адже законодавство України містить ряд обмежень щодо санації або ліквідації державних підприємств. У кожному випадку потрібно проводити аналіз конкретного державного підприємства на предмет того, чи можна стосовно нього здійснювати судову процедуру санації або ліквідації. Здебільшого до державних підприємств наразі неможливо застосувати судову процедуру санації або ліквідації.

Утім, існують певні обмеження стосовно відкриття та ведення проваджень про банкрутство державного підприємства, щодо якого прийнято рішення про приватизацію. *По-перше*, законом заборонено господарським судам порушувати справи про банкрутство тих боржників, якими є державні підприємства та/або господарські товариства, понад 50 відсотків акцій (часток) яких прямо чи опосередковано належать державі, щодо яких прийнято рішення про приватизацію (ч. 5 ст. 12 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна») [10]. *По-друге*, законом визначено, що у випадку, якщо такі підприємства вже знаходяться в процедурі банкрутства, але відносно них прийнято рішення про приватизацію, то провадження про банкрутство підлягає припиненню, крім тих, що ліквідуються за рішенням власника (ч. 5 ст. 12 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна») [10]. *По-третє*, законом встановлюється своєрідна гарантія для потенційних учасників приватизації об'єктів державної власності в тому, що стосовно об'єктів державної власності, стосовно яких прийнято рішення про приватизацію, не можна порушувати справи про банкрутство протягом одного року з дня завершення приватизації з підстав, що виникли до завершення приватизації (ч. 5 ст. 12 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна») [10].

Особливості провадження справ про банкрутство державних підприємств. За ст. 96 КУПБ можна виокремити такі особливості банкрутства державних підприємств:

- боржник зобов'язаний надати господарському суду докази, що підтверджують належність боржника до державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 %;
- відкриття провадження в справі про банкрутство за заявою боржника не є підставою для припинення повноважень органу, уповноваженого управляти майном боржника, щодо управління відповідним об'єктом державної власності;
- у разі якщо боржник є державним підприємством або підприємством із часткою державної власності у статутному капіталі, що перевищує 50 %, господарський суд залучає до участі у справі про банкрутство представників органу, уповноваженого управляти державним майном, з повідомленням про відкриття провадження у справі про банкрутство такого підприємства;
- державні підприємства та підприємства, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 %, подають на розгляд кредиторів план санації, погоджений з органом (суб'єктом), уповноваженим управляти державним майном.

Державна політика щодо запобігання банкрутству державних підприємств. Відповідно до ч. 2 ст. 96 КУПБ, Кабінет Міністрів України вживає заходів для запобігання банкрутству державних підприємств і підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 %, зазначає оптимальні шляхи відновлення їхньої платоспроможності та координує дії відповідних органів виконавчої влади [7].

Оцінюючи такі положення КУПБ, а також останні тенденції в Україні, варто звернути увагу, що вони мають переважно декларативний характер та не встановлюють конкретних обов'язків Кабінету Міністрів України або центральним органам виконавчої влади України щодо запобігання банкрутству державних підприємств.

Орган (суб'єкт), уповноважений управляти державним майном. За результатами аналізу положень КУПБ можна констатувати, що законодавець наділив органи, уповноважені управляти державним майном, широкими повноваженнями у судових процедурах банкрутства:

- порушення провадження у справі про банкрутство за заявою боржника не припиняє повноважень органу управління майном боржника (ч. 6 ст. 96);
- органи, уповноважені управляти державним майном, в особі уповноважених представників залучаються господарським судом до участі в справі про банкрутство (ч. 7 ст. 96);
- вони можуть брати участь з правом дорадчого голосу в зборах кредиторів і в роботі комітету кредиторів (ч. 8 ст. 96);

- за участю таких органів господарський суд призначає керуючих санацією та ліквідаторів державних підприємств (ч. 9);
- їм надсилаються копії судових рішень у провадженнях у справах про банкрутство (ч. 13).

Окремо варто звернути увагу на вирішальні повноваження вищезгаданих органів у судових процедурах банкрутства, що закріплені в ч. 4 ст. 96 КУПБ. З положень статті випливає, що плани санації, мирові угоди та переліки ліквідаційних мас та зміни й доповнення до них у справах про банкрутство державних підприємств або підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 %, підлягають погодженню з органом, уповноваженим управляти державним майном. За відсутності такого погодження план санації та мирова угода затвердженню господарським судом не підлягають, а включене до переліку ліквідаційної маси майно банкрута не може бути реалізованим.

Тож Кодекс України з процедур банкрутства санацію державного підприємства та продаж майна державного підприємства-банкрута ставить в залежність від політичної волі представників органів, уповноважених управляти відповідним державним підприємством.

Законодавча заборона ліквідації та санації державних підприємств в Україні. Господарський кодекс України на рівні ч. 3 ст. 214 встановлює базову імперативну заборону застосовувати до казенних підприємств загальні процедури щодо неплатоспроможних боржників. Стосовно державних підприємств, які не підлягають приватизації, то до них можуть бути використані процедури санації або ліквідації тільки після їхнього виключення у визначеному законом порядку з переліку об'єктів, що не підлягають приватизації [11].

До того ж, відповідно до ч. 5 ст. 4 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» Верховна Рада України за поданням Кабінету Міністрів України спеціальним законом затверджує перелік об'єктів державної власності, що не підлягають приватизації. Водночас у Законі України «Про приватизацію державного і комунального майна» встановлюється орієнтовний перелік критеріїв, що можуть бути індикаторами для Кабінету Міністрів України в разі віднесення того чи іншого державного підприємства до об'єктів, що не підлягають приватизації [10].

Починаючи з 7 липня 1999 р. і до 20 жовтня 2019 р. в Україні в різних редакціях був чинним Закон України від 7 липня 1999 р. № 847-XIV «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» [12], яким окремо було затверджено:

- перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації (згідно з додатком 1);
- перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, але можуть бути корпоративізовані (згідно з додатком 2).

З 20 жовтня 2019 р. зазначений Закон втратив чинність на підставі Закону України від 2 жовтня 2019 р. № 145-IX [13]. У пояснювальній записці вказано, що законопроектом пропонувалось визнати таким, що втратив чинність, Закон України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації», оскільки він містив інформацію, що втратила актуальність, в частині найменувань органів державного управління та підприємств, а також не мав підстав для їхнього включення до переліків, затверджених цим законом.

Отже, станом на сьогодні в Україні немає затвердженого Верховною Радою України в порядку ч. 5 ст. 4 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна» окремого переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації.

Загальний невичерпний перелік об'єктів державної власності, які не підлягають приватизації. Попри включення Верховною Радою України до відповідного переліку, не підлягають приватизації інші державні підприємства/об'єкти, необхідні для виконання державою своїх основних функцій, для забезпечення обороноздатності держави, та об'єкти права власності українського народу, майно, що становить матеріальну основу суверенітету України (ч. 5 ст. 4 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна»). Наприклад, до таких об'єктів належать надра, корисні копалини загальнодержавного значення, території та об'єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, водні ресурси, лісові ресурси, інші природні ресурси, які є об'єктами права власності українського народу.

Це означає, що до цих державних підприємств положеннями ч. 3 ст. 214 Господарського кодексу України заборонено застосовувати судову процедуру санації або ліквідації. Як наслідок, навіть у випадку, якщо до таких державних підприємств буде застосована судова процедура розпорядження майном, суд не зможе за заявою арбітражного керуючого перейти до санації або ліквідації і змушений буде закрити судові провадження про банкрутство.

Мораторій санації та ліквідації державних підприємств. Відповідно до п. 2 Прикінцевих та перехідних положень Закону України від 2 жовтня 2019 р. № 145-IX установлено, що у справах про банкрутство державних підприємств або акціонерних товариств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 50 %, не застосовуються судові процедури санації та ліквідації протягом трьох років з дня набуття чинності Законом України від 2 жовтня 2019 р. № 145-IX (набув чинності 20 жовтня 2019 р.) [13]. Це означає, що крім загальних прямих заборон, зазначених у ч. 3 ст. 214 Господарського кодексу України, існує додатковий мораторій щодо застосування до державних підприємств судової процедури санації/ліквідації у зазначений термін. Тобто щоб санація/ліквідація державного підприємства

була можливою, потрібно, щоб певне державне підприємство не тільки не підпадало під дію прямої заборони ч. 3 ст. 214 Господарського кодексу України, але також щоб на таке державне підприємство не поширювався додатковий мораторій протягом трьох років.

Цей мораторій не стосується державних підприємств, що задіяні у виконанні державного оборонного замовлення, виробництві, розробленні, модернізації, ремонті, обслуговуванні озброєння та військової техніки.

У судовій правозастосовчій практиці неоднозначним і спірним є питання належності та достатності доказування віднесення конкретного державного підприємства до зазначених критеріїв. Наприклад, чи можна віднести державне підприємство до такого, що задіяне в модернізації військової техніки, якщо його фактична господарська діяльність є замороженою через неплатоспроможність.

Мораторій на виконавчі дії щодо державних підприємств. Відповідно до п. 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону України від 2 жовтня 2019 р. № 145-ІХ забороняється вчиняти виконавчі дії відповідно до Закону України «Про виконавче провадження» щодо об'єктів права державної власності, які на день набуття чинності цим законом включені до переліків, затверджених Законом України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації», протягом трьох років з дня набуття чинності Законом України від 2 жовтня 2019 р. № 145-ІХ, окрім стягнення грошових коштів і товарів, що передані в заставу за кредитними договорами [13, 14]. Цей мораторій стосується окремої проблеми примусового виконання в рамках виконавчого провадження судових рішень, винесених проти державних підприємств. Фактично нині існує мораторій на виконавчі дії щодо державних підприємств протягом трьох років з дня набуття чинності Закону України від 2 жовтня 2019 р. № 145-ІХ (набув чинності 20 жовтня 2019 р). Це означає, що наразі не можливо примусово виконати будь-яке судове рішення, винесене проти державного підприємства, крім стягнення грошових коштів і товарів, що передані в заставу за кредитними договорами.

Висновки. Станом на сьогодні відповідно до законодавства України до державних підприємств може бути застосована суто судова процедура розпорядження майном боржника без будь-яких обмежень, яка сама по собі без інших судових процедур банкрутства не дає можливості досягти легітимної мети Кодексу України з процедур банкрутства. До державних підприємств, які відповідно до закону не підлягають приватизації, процедури санації та ліквідації здійснюються лише після їхнього виключення у встановленому порядку з переліку об'єктів, що не підлягають приватизації.

Після реформи законодавства України про банкрутство й прийняття зазначеного Кодексу законодавець виключив мирову угоду

з переліку можливих судових процедур, і сьогодні її можна розглядати тільки як складову частину процедури санації. Здебільшого юридично неможливо перейти до судової процедури санації або ліквідації державного підприємства за рішенням суду та арбітражного керуючого. Останнє робить неефективним чинний в Україні механізм банкрутства державних підприємств, оскільки, по суті, Кодекс України з процедур банкрутства не дає змоги відновити платоспроможність державного підприємства-боржника або визнати його банкрутом з метою задоволення вимог кредиторів.

Наразі в Україні немає затвердженого Верховною Радою України в порядку ч. 5 ст. 4 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна» окремого переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації. Попри це, положення ч. 5 ст. 4 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна» встановлюють пряму заборону на приватизацію державних підприємств, за якими на правах господарського відання закріплені об'єкти, необхідні для виконання державою своїх основних функцій, для забезпечення обороноздатності держави, та об'єкти права власності українського народу, майно, що становить матеріальну основу суверенітету України.

Крім загальних прямих заборон, зазначених у ч. 3 ст. 214 Господарського кодексу України, існує додатковий мораторій щодо застосування до державних підприємств судової процедури санації/ліквідації протягом трьох років з дня набрання чинності Закону України від 2 жовтня 2019 р. № 145-IX (набув чинності 20 жовтня 2019 р.).

Лише до окремих державних підприємств і лише за певних умов може бути застосовано судову процедуру санації або ліквідації. Для того, щоб санація/ліквідація державного підприємства була можливою, потрібно, щоб певне державне підприємство не тільки не підпадало під дію прямої заборони ч. 3 ст. 214 Господарського кодексу України, але також щоб на таке державне підприємство не поширювався додатковий мораторій у три роки.

Окрім цього, сьогодні в Україні існує також мораторій на виконавчі дії щодо державних підприємств протягом трьох років з дня набрання чинності Закону України від 2 жовтня 2019 р. № 145-IX (набув чинності 20 жовтня 2019 р.). Це означає, що наразі неможливо примусово виконати будь-яке судове рішення, винесене проти державного підприємства, крім стягнення грошових коштів і товарів, що передані в заставу за кредитними договорами.

Кодекс України з процедур банкрутства державного підприємства та продаж майна державного підприємства-банкрута ставить у залежність від політичної волі представників органів, уповноважених управляти відповідним державним підприємством. Кабінет Міністрів України, як і центральні органи виконавчої влади, своєю політикою та

діями не запобігають банкрутству державних підприємств. В Україні ця проблема є надзвичайно гострою, оскільки, з одного боку, об'єктивно немає державної підтримки державним підприємствам, які є неплатоспроможними, а з іншого боку, суди та арбітражні керуючі не можуть ліквідувати або відновити платоспроможність (процедура санації) державних підприємств через законодавчі перепони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чорна Ю. В. Світові системи банкрутства: господарсько-правовий аспект: автореф. дис. канд. юр. наук за спец. 12.00.04. Інститут економічно-правових досліджень Національної академія наук України. Київ, 2018. 19 с.
2. Чорна Ю. В. Світові системи банкрутства: господарсько-правовий аспект: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право. Інститут економічно-правових досліджень Національної академія наук України. Київ, 2018. 292 с.
3. Бутирська І. А. Правовий статус учасників справи про банкрутство. Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. Чернівці: Технодрук, 2017. 182 с.
4. Бутирська І. А. Учасники провадження у справі про банкрутство: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. Київ, 2017. 20 с.
5. Левшина Я. О. Відповідальність у процедурі банкрутства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донец. юрид. ін-т МВС України. Кривий Ріг, 2020. 20 с.
6. Яринко Б. В. Адміністративно-правові засади здійснення контролю за діяльністю арбітражних керуючих: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2020. 21 с.
7. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон № 2597-VIII від 18.10.2018. *Відомості Верховної Ради України від 10.05.2019 – 2019 р.*, № 19, с. 5, ст. 74.
8. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон № 2343-XII від 14.05.1992. *Відомості Верховної Ради України від 04.08.1992.* № 31, ст. 440.
9. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.
10. Про приватизацію державного і комунального майна: Закон № 2269-VIII від 18.01.2018. *Відомості Верховної Ради України від 23.03.2018.* № 12, с. 5, ст. 68.

11. Господарський кодекс України: Закон № 436-IV від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України від 02.05.2003.* № 18, ст. 144.
12. Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації: Закон № 847-XIV від 07.07.1999. *Відомості Верховної Ради України від 17.09.1999.* № 37, ст. 332.
13. Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації». Закон № 145-IX від 02.10.2019. *Відомості Верховної Ради України від 15.11.2019.* № 46, с. 76, ст. 302.
14. Про виконавче провадження: Закон № 1404-VIII від 02.06.2016. *Відомості Верховної Ради України від 22.07.2016.* № 30, с. 5, ст. 542.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2020.

Melnychenko R. Legal mechanism of bankruptcy of state-owned enterprises in Ukraine.

Background. *As of today, there is no effective legal mechanism for the bankruptcy of state-owned enterprises in Ukraine, as the ECtHR has repeatedly stated in its decisions. The problem is due to the legal prohibition of liquidation and rehabilitation of such enterprises, as well as the fact that creditors do not have any other tools to protect their rights in Ukraine and are forced to apply to the ECtHR as a last resort. Ultimately, the reality in Ukraine today is that, in practice, the rights of creditors of state-owned enterprises have not been guaranteed or protected by national courts for decades, and isolated appeals to the ECtHR do not solve this problem in general.*

The aim of the article is to outline specific legislative problems of bankruptcy of state-owned enterprises, as well as to develop proposals for further improvement of the organizational bases of bankruptcy of state-owned enterprises.

Materials and methods. *The theoretical basis of the article was the scientific works of scientists from different fields of law, who in one way or another investigated the problems of the bankruptcy of state-owned enterprises in Ukraine. The philosophical methods of cognition (dialectical, hermeneutic), general scientific (analysis and synthesis, system-structural, modeling, abstraction, formal-logical, historical) are used and special methods used in jurisprudence (methods of interpreting the rules of law, legal-dogmatic, comparative legal).*

Results. *An analytical analysis of the existing mechanism of bankruptcy of state-owned enterprises in Ukraine after the reform of legislation in 2018 and the adoption of a qualitatively new Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures is conducted. Specific problems of the legislation of Ukraine which make impossible the effective legal mechanism of bankruptcy of the state enterprises in Ukraine are outlined. Further directions of improvement of organizational bases of bankruptcy of the state enterprises in Ukraine are offered.*

Conclusion. *The Bankruptcy Procedure Code of Ukraine makes the reorganization of a state-owned enterprise and the sale of the property of a bankrupt state-owned enterprise subject to the political will of the representatives of the bodies authorized to manage the respective state-owned enterprise. The Cabinet of Ministers of Ukraine, as well as the central executive bodies, do not*

prevent the bankruptcy of state-owned enterprises by their policies and actions. In Ukraine, this problem is extremely acute because, on the one hand, there is objectively no state support for state-owned enterprises that are insolvent, but on the other hand, courts and arbitration trustees cannot eliminate or restore the solvency (reorganization procedure) of state-owned enterprises through legislation. obstacles.

Keywords: bankruptcy, state-owned enterprises, liquidation, reorganization, recovery of solvency, moratorium, enforcement.

REFERENCES

1. Chorna, Ju. V. (2018). Svitovi systemy bankrutstva: gospodars'ko-pravovyj aspekt: avtoref. dys. kand. jur. nauk za spec. 12.00.04 [World bankruptcy systems: economic and legal aspect: auth. ab. dis. cand. jur. sciences for special. 12.00.04]. Instytut ekonomichno-pravovyh doslidzhen' Nacional'noi' akademija nauk Ukrai'ny. Kyi'v [in Ukrainian].
2. Chorna, Ju. V. (2018). Svitovi systemy bankrutstva: gospodars'ko-pravovyj aspekt: dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. juryd. nauk: spec. 12.00.04 – gospodars'ke pravo, gospodars'ko-procesual'ne pravo [World bankruptcy systems: economic and legal aspect: dis. for obtaining of degree of cand. jurid. sciences: special. 12.00.04 - commercial law, commercial procedural law]. Instytut ekonomichno-pravovyh doslidzhen' Nacional'noi' akademija nauk Ukrai'ny. Kyi'v [in Ukrainian].
3. Butyrs'ka, I. A. (2017). Pravovyj status uchasykiv spravy pro bankrutstvo. Chernivec'kyj nacional'nyj universytet im. Juriya Fed'kovycha [Legal status of participants in bankruptcy proceedings]. Chernivec'kyj nacional'nyj universytet im. Juriya Fed'kovycha, Chernivci: Tehnodruk [in Ukrainian].
4. Butyrs'ka, I. A. (2017). Uchasyky provadzhenja u spravi pro bankrutstvo: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.04 [Participants in bankruptcy proceedings: auth. ab. dis. ... cand. jurid. sciences: 12.00.04]. NAN Ukrai'ny, In-t ekon.-prav. doslidzh. Kyi'v [in Ukrainian].
5. Levshyna, Ja. O. (2020). Vidpovidal'nist' u proceduri bankrutstva: avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.04 [Liability in bankruptcy proceedings: auth. ab. dis. ... cand. jurid. sciences: 12.00.04]. Donec. juryd. in-t MVS Ukrai'ny. Kryvyj Rig [in Ukrainian].
6. Jarynko, B. V. (2020). Administratyvno-pravovi zasady zdijsnennja kontrolju za dijalnistju arbitraznyh kerujuchyh: avtoref. dys ... kand. juryd. nauk: 12.00.07. Nac. un-t bioresursiv i pryrodokorystuvannja Ukrai'ny [Administrative and legal principles of control over the activities of arbitral trustees: auth. ab. dis. ... cand. jurid. sciences: 12.00.07. Nat. Un-y of Bioresources and Nature Management of Ukraine]. Kyi'v [in Ukrainian].
7. Kodeks Ukrai'ny z procedur bankrutstva: Zakon № 2597-VIII vid 18.10.2018. [Bankruptcy Procedure Code of Ukraine: Law № 2597-VIII of October 18, 2018]. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny vid 10.05.2019 – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine dated May 10, 2019, 19* article 74 [in Ukrainian].
8. Pro vidnovlennja platospromozhnosti borzhnyka abo vyznannja jogo bankrutom: Zakon № 2343-XII vid 14.05.1992 [On restoring the debtor's solvency or declaring him as bankrupt: Law № 2343-XII of 14.05.1992]. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny vid 04.08.1992 – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine dated August 4, 1992, 31*, article 440 [in Ukrainian].

9. Pro Zagal'noderzhavnu programu adaptacii' zakonodavstva Ukrai'ny do zakonodavstva Jevropejs'kogo Sojuzu: Zakon Ukrai'ny vid 18.03.2004 № 1629-IV. Oficijnyj sajt Verhovnoi' Rady Ukrai'ny [On the National Program for Adaptation of the Legislation of Ukraine to the Legislation of the European Union: Law of Ukraine of March 18, 2004 № 1629-IV. Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>[in Ukrainian].
10. Pro pryvatyzaciju derzhavnogo i komunal'nogo majna: Zakon № 2269-VIII vid 18.01.2018 [On privatization of state and communal property: Law № 2269-VIII of January 18, 2018]. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny vid 23.03.2018 - Information of the Verkhovna Rada of Ukraine dated March 23, 2018, 12*, article 68 [in Ukrainian].
11. Gospodars'kyj kodeks Ukrai'ny: Zakon № 436-IV vid 16.01.2003 [Economic Code of Ukraine: Law № 436-IV of 16.01.2003]. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny vid 02.05.2003 – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine dated May 2, 2003, 18*, article 144 [in Ukrainian].
12. Pro perelik ob'ektiv prava derzhavnoi' vlasnosti, shho ne pidljagajut' pryvatyzacii': Zakon № 847-XIV vid 07.07.1999 [On the list of objects of state property that are not subject to privatization: Law № 847-XIV of 07.07.1999]. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny vid 17.09.1999 – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine dated September 17, 1999, 37*, article 332 [in Ukrainian].
13. Pro vyznannja takym, shho vtratyv chynnist', Zakonu Ukrai'ny «Pro perelik ob'ektiv prava derzhavnoi' vlasnosti, shho ne pidljagajut' pryvatyzacii'». Zakon № 145-IX vid 02.10.2019 [On recognizing as invalid according to the Law of Ukraine "On the list of objects of state property that are not subject to privatization". Law № 145-IX of October 2, 2019]. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny vid 15.11.2019 – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine dated November 15, 2019, 46*, article 302 [in Ukrainian].
14. Pro vykonavche provadzhennja: Zakon № 1404-VIII vid 02.06.2016 [On enforcement proceedings: Law № 1404-VIII of 02.06.2016]. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny vid 22.07.2016 – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine dated July 22, 2016, 30*, article 542 [in Ukrainian].

УДК 342.518 | DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(112\)08](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(112)08)

ШЕВЧЕНКО Олена к. ю. н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: o.shevchenko@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0003-3270-5550 вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

СЕНЧЕНКО Людмила к. ю. н., доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: l.senchenko@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4397-4898 вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ПРАВОВІ ЗАСАДИ КООРДИНАЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Визначено сутність поняття «координація». Досліджено нормативно-правове забезпечення координаційної діяльності на рівні центральних органів виконавчої влади. Розглянуто координаційні зв'язки в системі центральних органів виконавчої влади. Запропоновано напрями вдосконалення управління в зазначеній сфері.

Ключові слова: координація, функція координації, координаційна діяльність центральних органів виконавчої влади, координаційні зв'язки в системі центральних органів виконавчої влади.

Шевченко Е., Сенченко Л. Правовые основы координации центральных органов исполнительной власти. Определена сущность понятия «координация». Исследовано нормативно-правовое обеспечение координационной деятельности на уровне центральных органов исполнительной власти. Рассмотрены координационные связи в системе центральных органов исполнительной власти. Предложены направления совершенствования управления в указанной сфере.

Ключевые слова: координация, функция координации, координационная деятельность центральных органов исполнительной власти, координационные связи в системе центральных органов исполнительной власти.

Постановка проблеми. Розгалужена система центральних органів виконавчої влади в Україні в умовах розвитку публічної влади та реформування окремих сфер і галузей на сьогодні зазнає трансформації, зокрема й у питанні забезпечення координації. Постійні зміни в складі повноважень центральних органів управління, їхніх назв і підпорядкування не завжди сприяють виконанню основних завдань держави, забезпеченню розвитку окремої сфери управління. Тож наразі актуальною є проблема визначення принципів і функцій координації на рівні центральних органів виконавчої влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання координації на рівні центральних органів виконавчої влади в останні роки

розглядалося науковцями лише в окремих сферах. І. Вороніна [1], А. Русецький [2], В. Невядовський [3] та інші присвятили свої дослідження координаційній діяльності правоохоронних органів, А. Бондаренко [4] зосереджував увагу на діяльності органів державного фінансового контролю; розмежування понять «координація» і «взаємодія» в управлінській науці на прикладі практичної діяльності органів внутрішніх справ вивчав О. Клюєв [5]. Окремо з'ясовував питання координації державних органів і громадських організацій В. Львов [6]. Також досліджував проблеми удосконалення діяльності координаційних, консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб при Президенті України Н. Коваль [7] тощо.

Проте не вивченою залишається така управлінська функція, як координація на рівні середньої ланки – центральних органів виконавчої влади. Отже, це дослідження присвячене пошуку шляхів удосконалення координаційної діяльності на рівні центральних органів виконавчої влади.

Метою статті є визначення сутності поняття «координація», нормативного забезпечення координаційної діяльності на рівні органів центральної виконавчої влади та шляхів її вдосконалення.

Матеріали та методи. Нормативну базу дослідження становлять Закон України «Про центральні органи виконавчої влади», Закон України «Про Кабінет Міністрів України», Постанова Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади». Методологічною основою проведеного дослідження є загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання.

Результати дослідження. Питання координації системи органів виконавчої влади досліджували вчені В. Авер'янов, О. Аксьонов, Г. Атаманчук, О. Бандурка, І. Голосніченко, В. Колпаков тощо, однак єдиного розуміння його сутності так і не знайдено, що підкреслює актуальність наукового пошуку в цьому напрямі.

У науковій літературі стосовно адміністративного права у загальному значенні терміном «управління» позначається цілеспрямована сукупність дій, що забезпечують узгодженість і координацію спільних робіт з метою досягнення суспільно важливих цілей та вирішення завдань [8, с. 53].

У Академічному тлумачному словнику термін «координація» трактується як «погодження, зведення до відповідності, установлення взаємозв'язку, контакту в діяльності людей, між діями, поняттями тощо» [9]. Саме поняття «координація» має латинське походження (*ordinare* – «упорядковувати», суфікс *ordo* – «ряд, стрій, порядок») [10].

О. Клюєв пропонує таке визначення поняття «координування»: це сукупність дій, спрямованих на забезпечення упорядкованого функціонування суб'єкта й об'єкта управління, зокрема узгодженої роботи всіх ланок системи та окремих працівників [5, с. 78].

Отже, сутність координації полягає у встановленні взаємозв'язків між елементами системи органів виконавчої влади.

У юридичній літературі поняття координації розкривається як функція управління. Вчені-юристи Г. Атаманчук, А. Берлач, Ю. Битяк, С. Ківалов, Ф. Фіночко та ін. до загальних функцій, окрім планування, організації, регулювання та контролю, відносять і координацію. До того ж у наукових колах побутує думка, що координація як функція управління посідає своє місце серед допоміжних функцій. Так, допоміжні функції за критерієм забезпечення потреб класифікують у чотири групи: у *цілепокладаючій організації* – прогнозування, стратегічне та поточне планування; у *необхідних ресурсах* – фінансування, матеріально-технічне постачання, транспортне обслуговування, стимулювання, трудові ресурси, кадрове забезпечення; у *впорядкованості, погодженості в діях* – керування, координація, організація, контроль та ін.; у *постійному вдосконаленні самої системи управління* – організація, діагностування, проектування, організаційний розвиток тощо [11, с. 131]. Отже, координація входить до групи функцій, що забезпечують впорядкованість системи, відповідають за погодження у діяльності.

Відповідно до класифікації функцій управління, яку пропонують Ю. Ведерніков і В. Шкарупа [12], виокремлено три групи функцій. До *орієнтування системи* вони відносять функції: аналізу, прогнозування, планування, правового регулювання та методичного керівництва; до *забезпечення системи* – функції матеріально-технічного, фінансового, кадрового та інформаційного забезпечення; до функцій *оперативного управління* – організації управління, загального керівництва й оперативного розпорядництва, попередньої та поточної координації, контролю, обліку й оцінки. Зокрема за зазначеної класифікації визначено два види координації: *попередню* і *поточну*.

Як бачимо, функції управління дублюються, проте вчені відносять їх до різних груп. Утім, не викликає сумніву, що функція координації є неодмінною частиною публічного управління.

Слушною є позиція науковців у тому, що за координації одна «сторона – організатор – виступає як керуючий компонент системи, тобто є суб'єктом управління, а друга – є керованим компонентом, а саме об'єктом управління, якому немає потреби нести організаторський тягар» [5, с. 78]. Тож одна зі сторін адміністративних відносин (яка застосовує функцію координування) має владні повноваження стосовно іншої, що закріплено на законодавчому рівні.

Функція координації у сфері виконавчої влади прописана у Законі України «Про Кабінет Міністрів України» [13], зокрема такий орган виконує координацію роботи міністерств, інших органів виконавчої влади (п. 9 ст. 2); у відносинах з міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади – спрямовує і координує їхню роботу (ст. 21); а також у п. 1 ст. 18 Закону України «Про

центральної органи виконавчої влади» [14] зазначено, що «Кабінет Міністрів України спрямовує та координує діяльність центральних органів виконавчої влади через міністра у порядку, визначеному цим законом та актами Кабінету Міністрів України».

Координація як функція управління віднесено до основних повноважень уряду України. Ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [13] зазначає, що вищий орган виконавчої влади України координує діяльність органів виконавчої влади нижчої ланки, органів місцевого самоврядування, а також установ, організацій, підприємств у сферах: охорони навколишнього природного середовища; ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій; правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина щодо запобігання й протидії корупції.

Міністри представляють основні питання діяльності свого міністерства у Кабінеті Міністрів України. Втім, діяльність центральних органів виконавчої влади, керівники яких не входять до складу уряду України, зокрема різноманітні служби, інспекції, агентства тощо, координують міністри зі складу уряду. Отже, діяльність центральних органів виконавчої влади на рівні вищого органу виконавчої влади презентують ті міністри, до сфери спрямування та координації яких належать ці органи.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» міністр здійснює функції, що пов'язані з координацією центральними органами виконавчої влади (ЦОВВ):

- забезпечує формування державної політики у відповідній сфері;
- видає нормативні акти, які обов'язкові до виконання ЦОВВ;
- погоджує призначення на посади та звільнення з посад керівників і заступників керівників самостійних структурних підрозділів; пропозиції керівника ЦОВВ щодо утворення, реорганізації, ліквідації його територіальних органів;
- порушує перед урядом України питання: щодо скасування актів ЦОВВ; притягнення до дисциплінарної відповідальності, проведення службового розслідування;
- доручає керівнику ЦОВВ скасувати акти його територіальних органів;
- заслуховує звіти про виконання покладених на ЦОВВ завдань та планів роботи;
- визначає структурний підрозділ апарату міністерства, що відповідає за взаємодію з ЦОВВ; посадових осіб міністерства, які включаються до складу колегії ЦОВВ; порядок обміну інформацією між міністерством та ЦОВВ, періодичність її подання;
- тощо.

З метою організації взаємодії та координації органів на центральному рівні є необхідність чіткого визначення підпорядкованості. Для розв'язання таких питань з 2014 року уряду передана

функція формування системи ЦОВВ, який сьогодні визначає схему координації та спрямування роботи центральних органів виконавчої влади через відповідних членів Кабінету Міністрів України.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» чітко врегульовано та нормативно задекларовано підпорядкованість державних служб, державних агентств, державних інспекцій тощо – центральних органів виконавчої влади. Відповідно до Схеми спрямування та координації діяльності центральних органів виконавчої влади визначені міністри – члени Кабінету Міністрів України, які координують діяльність відповідних ЦОВВ (таблиця).

Таблиця

Координаційні зв'язки у системі центральних органів виконавчої влади

Міністр, через якого здійснюється координація ЦОВВ	ЦОВВ, діяльність яких координується міністерством
Міністр внутрішніх справ України	Адміністрація Державної прикордонної служби України Державна міграційна служба України Національна поліція України Державна служба України з надзвичайних ситуацій
Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України	Державне агентство водних ресурсів України Державне агентство лісових ресурсів України Державне агентство рибного господарства України Державне агентство України з управління зоною відчуження Державна екологічна інспекція України Державна служба геології та надр України
Міністр інфраструктури України	Державна авіаційна служба України Державне агентство інфраструктурних проєктів України Державне агентство автомобільних доріг України Державна служба морського та річкового транспорту України Державна служба України з безпеки на транспорті
Міністр енергетики України	Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України Державна інспекція енергетичного нагляду України
Міністр культури та інформаційної політики України	Український інститут національної пам'яті Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти Державне агентство України з питань кіно Державне агентство розвитку туризму України Державна інспекція культурної спадщини України Державний комітет телебачення і радіомовлення України Державна служба України з етнополітики та свободи совісті Державна служба охорони культурної спадщини України
Міністр освіти і науки України	Національна комісія зі стандартів державної мови Державна служба якості освіти України
Міністр охорони здоров'я України	Національна служба здоров'я України Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками
Міністр розвитку громад та територій України	Державна інспекція містобудування України Державна сервісна служба містобудування України

Закінчення таблиці

Міністр, через якого здійснюється координація ЦОВВ	ЦОВВ, діяльність яких координується міністерством
Міністр розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України	Державне агентство резерву України Державне космічне агентство України Державна служба експортного контролю України Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру Державна служба України з питань праці
Міністр соціальної політики України	Державна соціальна служба України Пенсійний фонд України
Міністр фінансів України	Агентство з управління державним боргом України Державна аудиторська служба України Державна казначейська служба України Державна митна служба України Державна податкова служба України Державна служба фінансового моніторингу України Державна фіскальна служба України
Міністр цифрової трансформації України	Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України
Міністр юстиції України	Державна архівна служба України

Джерело: складено авторами за [15].

Окрім наведених у таблиці даних, варто зазначити, що окремі ЦОВВ координуються напряму урядом України. До таких органів належать: Антимонопольний комітет України; Державна інспекція ядерного регулювання України; Державна регуляторна служба України; Державна служба статистики України; Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів; Національне агентство з питань державної служби України; Національне агентство з питань запобігання корупції; Фонд державного майна України.

Доречно звернути увагу на відмінність за кількістю органів, діяльність яких координується міністром. Так, на міністра культури та інформаційної політики України покладається обов'язок регулювати діяльність вісьмох державних органів, а на міністра цифрової трансформації чи міністра юстиції – лише одного. Така позиція впливає на завантаженість роботи та якість управління. Доцільно також переглянути повноваження державних служб, щоб уникнути дублювання повноважень або укрупнити служби, що виконують споріднені повноваження (для прикладу: Державна податкова служба України та Державна фіскальна служба України чи Державна інспекція культурної спадщини України та Державна служба охорони культурної спадщини України).

Досить часто вносяться зміни до нормативно-правових актів щодо підпорядкованості ЦОВВ, що негативно впливає на діяльність цих органів і системи виконавчої влади загалом. За результатами аналізу нормативно-правових актів зазначено, що з жовтня 2014 по серпень 2020 рр. внесено 45 змін щодо координації системи центральних органів виконавчої влади України.

Висновки. Така діяльність, як координація, на рівні центральних органів виконавчої влади України законодавчо закріплена у Законах «Про центральні органи виконавчої влади», «Про Кабінет Міністрів України». У процесі реформ здійснено спроби щодо зміни схем спрямування та координації центральних органів виконавчої влади. Однак до сьогодні тривають пошуки в напрямі покращення ефективності діяльності управлінських органів.

Для налагодження координаційної діяльності необхідно широко використовувати електронні засоби зв'язку, що допоможе налагодити оперативне управління між суб'єктами. З метою розвитку функції координації на середній ланці центральних органів виконавчої влади пропонується внести до ст. 18 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» пункт щодо погодження планів роботи центрального органу виконавчої влади міністром, що забезпечує координацію цього органу. Це дасть можливість на стадії планування спрямувати діяльність конкретного органу центральної виконавчої влади у напрямі імплементації державної політики у відповідній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вороніна І. М. Аксіологічні засади нормотворчості МВС України щодо координації діяльності Національної поліції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2018. 19 с.
2. Русецький А. А. Адміністративно-правове забезпечення взаємодії та координації діяльності правоохоронних органів на регіональному рівні в Україні: монографія; за заг. ред. О. М. Ключова. Харків: Панов А. М., 2018. 423 с.
3. Невядовський В. О. Теоретико-правові аспекти сутності координації правоохоронної діяльності. *Форум права*. 2016. № 4. С. 224-228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
4. Бондаренко А. І. Напрями вдосконалення координації діяльності органів державного фінансового контролю. *Державне будівництво*. 2011. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2011_1_36.
5. Ключев О. М. Проблеми розмежування понять «координація» і «взаємодія» в управлінській науці та практичній діяльності органів внутрішніх справ. *Право і Безпека*. 2011. № 3. С. 76-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2011_3_18.
6. Львов В. Є. Координація діяльності державних органів і громадських організацій в сучасний період незалежності України. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 64. С. 272-278. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2016_64_26.
7. Коваль Н. В. Проблеми удосконалення діяльності координаційних, консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб при Президентіві України. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 73-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_2_18.
8. Шкарупа В. К., Армаш Н. О., Поліщук В. Г. Адміністративне право України: навч. посіб.; за заг. ред. Т. О. Коломощ, Г. Ю. Гулевської. Київ: Істина, 2007. 216 с.
9. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/koordynacija>.

10. Етимологічний онлайн-словник російської мови; за ред. Шанського Н. М. URL: <https://lexicography.online/etymology/shansky/%D0%BA/%D0%BA%D0%BE%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F>.
11. Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Дяченко О. В. та ін. Адміністративне право України: підручник; за ред. Ю. П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
12. Шкарупа В. К., Ведерніков Ю. А. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 336 с.
13. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>.
14. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.
15. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 № 442. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF#top>.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2020.

Shevchenko O., Senchenko L. Legal bases of coordination of central executive authorities.

Background. *The extensive system of central executive bodies in Ukraine needs to be improved in general, in particular with regard to the implementation of coordination relations.*

Analysis of recent research and publications. *The issue of coordination at the level of central executive bodies has been studied in recent years by scientists only in certain areas, therefore, our attention is paid to finding ways to improve coordination activities at the level of central executive bodies.*

The aim of this article is to define the essence of the concept of «coordination», the study of regulatory support for coordination activities at the level of central executive bodies and ways to improve it.

Materials and methods. *The study is based on special legislation in this area using general scientific and special legal methods of cognition.*

Results. *The essence of coordination is to establish relationships between the elements of the system of executive bodies. The coordination function is an integral part of public administration and ensures the orderliness of the system. Coordination, as a management function, is one of the main powers of the Cabinet of Ministers of Ukraine, as it directs and coordinates the work of central executive bodies.*

In order to organize interaction and coordination of bodies at the central level, there is a need for clear subordination. As of today, the subordination of certain state services, state agencies, and state inspections to the relevant ministers of the Cabinet of Ministers of Ukraine is clearly defined. It is worth emphasizing the differences in the number of bodies whose activities are coordinated by the Minister, which affects the workload and quality of management.

Conclusion. *In our opinion, it is necessary to review the powers of public services in order to avoid duplication, as well as to reduce the number of management bodies, for example, by transferring inspection functions to public organizations, which will relieve government bodies and provide more attention to strategic issues.*

Keywords: *coordination, coordination function, coordination activity of central executive authorities, coordination relations in the system of central executive authorities.*

REFERENCES

1. Voronina, I. M. (2018). Aksiologichni zasady normotvorchosti MVS Ukrai'ny shhodo koordynacii' dij'al'nosti Nacional'noi' policii' [Axiological principles of rule-making of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine regarding the coordination of the activities of the National Police]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyi'v [in Ukrainian].
2. Rusec'kyj, A. A., & Klyuyev, O. M. (2018). *Administratyvno-pravove zabezpechennja vzajemodii' ta koordynacii' dij'al'nosti pravoohoronnyh organiv na regional'nomu rivni v Ukrai'ni* [Administrative and legal support for interaction and coordination of law enforcement agencies at the regional level in Ukraine]. Harkiv: Panov A. M. [in Ukrainian].
3. Nevjadovs'kyj, V. O. (2016). Teoretyko-pravovi aspekty sutnosti koordynacii' pravoohoronnoi' dij'al'nosti [Theoretical and legal aspects of the essence of law enforcement coordination]. *Forum prava – Law Forum*, 4, 224-228. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index [in Ukrainian].
4. Bondarenko, A. I. (2011). Naprjamy vdoskonalennja koordynacii' dij'al'nosti organiv derzhavnogo finansovogo kontrolju [Directions for improving the coordination of public financial control bodies]. *Derzhavne budivnytvo – State building*, 1. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2011_1_36 [in Ukrainian].
5. Kljujev, O. M. (2011). Problemy rozmezhuvannja ponjat' «koordinacija» i «vzajemodija» v upravlins'kij nauci ta praktychnij dij'al'nosti organiv vnutrishnih sprav [Problems of distinguishing between the concepts of «coordination» and «interaction» in management science and practice of law enforcement agencies]. *Pravo i Bezpeka – Law and Security*, 3, 76-80. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2011_3_18 [in Ukrainian].
6. L'vov, V. Je. (2016). Koordinacija dij'al'nosti derzhavnyh organiv i gromads'kyh organizacij v suchasnyj period nezalezhnosti Ukrai'ny [Coordination of activities of state bodies and public organizations in the modern period of Ukraine's independence]. *Gumanitarnyj visnyk Zaporiz'koi' derzhavnoi' inzhenernoi' akademii' – Humanitarian Bulletin of the Zaporizhzhya State Engineering Academy*. (Issue 64), (pp. 272-278). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpqgvzdia_2016_64_26 [in Ukrainian].
7. Koval', N. V. (2015). Problemy udoskonalennja dij'al'nosti koordynacijnyh, konsul'tatyvnyh, doradchyh ta inshyh dopomizhnyh organiv i sluzhb pry Prezydentovi Ukrai'ny [Problems of improving the activities of coordination, advisory, consultative and other subsidiary bodies and services under the President of Ukraine]. *Chasopys Kyi'vs'kogo universytetu prava – Journal of Kyiv University of Law*, 2, 73-77. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_2_18 [in Ukrainian].
8. Shkarupa, V. K., Armash, N. O., & Polishhuk, V. G. (Eds.). (2007). *Administratyvne pravo Ukrai'ny* [Administrative law of Ukraine]. Kyi'v: Istyna [in Ukrainian].
9. *Akademichnyj tlumachnyj slovnyk ukrai'ns'koi' movy* [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/koordinacija> [in Ukrainian].
10. *Etymologichnyj onlajn-slovnyk rosij's'koi' movy* [Etymological online dictionary of the Russian language]. Shansky N. M. (Ed.). Retrieved from <https://lexicography.online/etymology/shansky/%D0%BA%D0%BA%D0%BE%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F> [in Russian].
11. Bytjak, Ju. P., Garashhuk, V. M., & Djachenko, O. V. (et al.) (2007). *Administratyvne pravo Ukrai'ny* [Administrative law of Ukraine]. Kyi'v: Jurinkom Inter [in Ukrainian].
12. Shkarupa, V. K., & Vedjernikov, Ju. A. (2005). *Administratyvne pravo Ukrai'ny* [Administrative law of Ukraine]. Kyi'v: Centr navchal'noi' literatury [in Ukrainian].

13. Zakon Ukrainy Pro Kabinet Ministriv Ukrainy: vid 27 ljutogo 2014 roku № 794-VII [Law of Ukraine On the Cabinet of Ministers of Ukraine: dated February 27, 2014 № 794-VII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> [in Ukrainian].
14. Zakon Ukrainy Pro central'ni organy vykonavchoi' vlady: vid 17.03.2011 № 3166-VI [Law of Ukraine On Central Bodies of Executive Power: dated March 17, 2011 № 3166-VI]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> [in Ukrainian].
15. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro optymizaciju systemy central'nyh organiv vykonavchoi' vlady: vid 10.09.2014 № 442 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On the optimization of the system of central executive bodies: from 10.09.2014 № 442]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF#top> [in Ukrainian].

УДК 346.9(477) DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(112\)09](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(112)09)

МИКИТЕНКО Людмила к. ю. н., доцент, доцент кафедри міжнародного цивільного та комерційного права Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: l.mykytenko@knute.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5365-3377 вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СПОЖИВАЧА: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Розглянуто правові проблеми державного захисту прав споживачів в Україні та досліджено європейський досвід альтернативних способів вирішення спорів за участю споживача. Визначено шляхи удосконалення правового захисту прав споживачів в Україні.

Ключові слова: споживач, арбітражний орган, захист прав споживачів, альтернативні способи вирішення спорів.

Микитенко Л. Альтернативний спосіб разрешення спору при участии потребителя: опыт для Украины. Рассмотрены правовые проблемы государственной защиты прав потребителей в Украине и исследован европейский опыт альтернативных способов разрешения споров с участием потребителя. Определены пути усовершенствования правовой защиты прав потребителей в Украине.

Ключевые слова: потребитель, арбитражный орган, защита прав потребителей, альтернативные способы разрешения споров.

Постановка проблеми. Затверджена Урядом Концепція державної політики в сфері захисту прав споживачів до 2020 року [1] визнає необхідність реформування системи захисту прав споживачів, яка втратила державну керованість і не діє в інтересах багатомільйонної спільноти споживачів. Уряди змінюються, але жоден не приділяє уваги цій проблемі, що загострює ситуацію в країні та призводить до активніших дій та вимог споживачів:

- не діють конституційні гарантії державного захисту законних прав споживачів;
- відсутній дієвий державний орган з питань захисту прав споживачів, незалежний від корпоративних і галузевих інтересів;
- не створено національну систему розгляду скарг споживачів і компенсацій за порушені права й незаконні дії, внаслідок чого споживачі України виявилися незахищеними та фактично безправними перед несумлінними діями певних представників влади та суб'єктів господарювання;
- порушуються міжнародні зобов'язання України щодо захисту прав споживача як головного фігуранта ринкової економіки – Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; Резолюції із захисту прав та інтересів споживачів, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН A/RES/70/186 22.12.2015 [2].

У Звіті уряду щодо виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС за 2019 рік зазначено: виконання зобов'язань Глави 20 «Захист прав споживачів» – 0 % [3].

Світова практика ринкової економіки демонструє важливість уваги урядів до визнання прав споживачів і відповідальності за їхній ефективний захист і недопущення системних порушень цих прав. Споживачі в будь-якій країні є головними інвесторами національної економіки. Проте в Україні голос споживчої громадськості не враховується, не працюють механізми захисту прав споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові проблеми системи захисту прав споживачів розглянуто вченою Н. Притульською [4]. Питання щодо альтернативних способів вирішення спорів досліджено науковцями І. Бережною [5], Н. Мазаракі [6], О. Черняк [7].

Метою дослідження є правовий аналіз підстав запровадження альтернативних способів вирішення спорів за участю споживача на підставі кращих європейських практик.

Матеріали та методи. Під час дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи: формально-логічний (аналіз, синтез, аналогія, узагальнення, індукція, дедукція), унаслідок чого виявлено неточності, суперечності та недоробки законодавства України стосовно правових механізмів захисту прав споживачів. Завдяки методу соціологічного дослідження сформульовано механізми забезпечення належного захисту прав споживачів, встановлення законодавчих гарантій такого захисту. Для дослідження європейської системи захисту прав споживачів за допомогою альтернативних способів вирішення спорів застосовано системний метод.

Інформаційною базою дослідження є національне та європейське законодавства, інтернет-ресурси європейських інститутів споживчої політики та аналітичні матеріали вітчизняних науковців.

Результати дослідження. У ст. 42 Конституції України зазначено, що «держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів» [8]. У п. 1 ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів» прописано, що споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, що реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на захист своїх прав державою. Згідно з п. 3 ст. 5 Закону України «Про захист прав споживачів» «захист прав споживачів здійснюють центральний орган виконавчої влади, що формує та забезпечує реалізацію державної політики у сфері захисту прав споживачів, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного контролю за додержанням законодавства про захист прав споживачів, місцеві державні адміністрації, інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування згідно з законом, а також суди» [9]. Тож на законодавчому рівні закріплено певну систему органів влади, які формують і реалізують споживчу політику, а також механізми захисту прав споживачів, проте на наше переконання – формально [10, с. 14].

Державна функція захисту прав споживачів в Україні у період 2014–2017 років делегована урядом Державній службі з питань безпечності харчових продуктів і захисту споживачів (Держпродспоживслужба). Проте під час своєї каденції цей орган підтримав рішення про скасування Книги відгуків і пропозицій, утім не запропонував дієвий механізм захисту прав споживачів. Наразі порядок відстоювання та захисту своїх прав як споживача – це довготривала й зазвичай неефективна процедура. Під час подання скарги (звернення) до Держпродспоживслужби уповноважений орган повинен погодити здійснення позапланового заходу державного нагляду (контролю) суб'єкта господарювання з Міністерством економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України та Державною регуляторною службою України. Термін такого міжвідомчого погодження

(розгляду) становить від двох тижнів до місяця. Але досить часто скарги залишаються без розгляду.

Судовий захист для споживача є обтяжливою, довготривалою, а подекуди й недоступною процедурою. За змінами, що внесені в Цивільний процесуальний кодекс України в січні 2020 року, споживачі позбавлені права подати касацію. Відповідно до ст. 389 цього кодексу, касаційному оскарженню не підлягають судові рішення у малозначних справах, ціна позову в яких не перевищує 250 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. А на сьогодні це 506 750 грн.

Як вбачається, державна функція «захист прав споживачів», що закріплена Конституцією України та основоположними міжнародними та європейськими документами з питань захисту прав споживачів, які ратифіковані в Україні, набула характеру декларативності та втратила чимало свого змісту через вищезазначені організаційно-правові зміни. Тобто фактично споживачі в Україні позбавлені доступного, ефективного та неупередженого механізму захисту своїх прав.

За результатами опитування споживачів, проведеного ВФС «ПУЛЬС» в липні-жовтні 2017 р., 97 % респондентів вважають, що система захисту прав споживачів в Україні потребує суттєвого реформування за європейськими принципами, і майже така кількість опитуваних (98 %) бажають знати, які саме зміни передбачені в рамках реформування чинної системи захисту прав споживачів [11].

Відповідно до європейського вектора розвитку України та її зобов'язань у рамках Угоди про асоціацію з ЄС [12] система захисту прав споживачів гостро потребує реформування з метою забезпечення належного рівня захисту прав споживачів і досягнення сумісності між вітчизняною та європейською системами захисту прав споживачів. У пункті *f* (Претензії споживачів та суперечки зі споживачами) Резолюції ООН зазначено, що комерційним підприємствам необхідно забезпечувати наявність механізмів розгляду претензій для оперативного, справедливого, прозорого, не пов'язаного зі значними витратами, доступного, невідкладного та дієвого врегулювання суперечок без зайвих фінансових чи інших витрат. Комерційним підприємствам варто вивчити можливість використання національних і міжнародних стандартів, пов'язаних із внутрішніми процедурами розгляду претензій, альтернативних послуг із врегулювання суперечок і стандартів якості обслуговування клієнтів [2]. За нормами Резолюції держава повинна забезпечити, окрім загальноприйнятих (державних) механізмів захисту, й альтернативні способи для справедливого, невідкладного, не пов'язаного зі значними витратами врегулювання суперечок та отримання правового захисту споживачів. За доцільність такого впровадження в національну систему виступають вчені Н. Мазаракі [6, с. 96] та О. Черняк [7, с. 200].

I. Бережна дає тлумачення *альтернативному вирішенню правових спорів* (ABC): «Це сукупність заходів і методів позасудового врегулювання спорів, у результаті застосування яких сторони, що сперечаються, укладають взаємоприйнятну угоду. В усьому світі існує практика застосування альтернативних форм вирішення правових конфліктів (*Alternative Dispute Resolution*), які є альтернативаю офіційному правосуддю. У багатьох випадках ABC виступає більш прийнятним у порівнянні з державною судовою процедурою способом вирішення конфліктної ситуації, оскільки не потребує значних фінансових та організаційно технічних витрат з боку учасників спірних правовідносин. Основне значення ABC полягає в тому, що за його допомогою відбувається фільтрування тих правових (зокрема цивільноправових) спорів, які дійсно потребують повного судового розгляду, від тих, що можуть бути вирішені без участі суду. Крім того, все більше людей звертається до способів альтернативного вирішення конфліктів, розуміючи, що навіть невеличкий судовий процес може зруйнувати їхні взаємовідносини (особливо це стосується в сім'ї та бізнесі). Можливо саме тому, як вказують окремі науковці, на частку ABC в країнах ЄС припадає понад 70 % усіх приватноправових спорів і лише 30 % надходить до державних судів» [5].

Н. Мазаракі зазначає, що, на відміну від судового розгляду, що є суворо врегульованим, формалізованим та зосередженим на суті позову, *медіація* дає змогу гнучкого підходу до вирішення спору, урахування всіх аспектів «спірної ситуації, незалежно від їхнього юридичного чи правового значення. Саме тому медіацію відносять до альтернативних методів вирішення спорів» [6, с. 94].

Н. Бондаренко-Зелінська вважає, що «несудовий захист є додатковим засобом забезпечення й захисту прав людини в демократичному суспільстві та в жодному разі не може обмежувати право особи звернутись до суду. Отже, як тільки законодавець виправить власну помилку і скасує обмеження можливості учасників арбітражу звертатися до судової форми захисту, потреба в примусовому виконанні рішень арбітражів відпаде сама собою, адже арбітри будуть зацікавлені в прийнятті таких рішень у справі, які сторони будуть виконувати добровільно» [13, с. 167].

Загальноєвропейська практика демонструє ефективні підходи до альтернативних способів вирішення спорів у споживчій політиці [6, с. 96; 14]. Своєю чергою європейське законодавство врегулює питання альтернативних способів вирішення спорів Рекомендацією № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи щодо медіації в сімейних справах від 21.01.1998 р. та Рекомендацією Res № (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи щодо медіації в цивільних справах від 18.09.2002 р.; Директивою Європейського парламенту та Ради ЄС № 2008/52 щодо деяких аспектів посередництва (медіації) у цивільних і комерційних справах від 21.05.2008 р. тощо [15].

Отже, з огляду на ситуацію щодо неефективних державних механізмів захисту споживачів в Україні та враховуючи позиції науковців, доцільно проаналізувати *досвід Німеччини* стосовно альтернативних способів розгляду споживчих спорів, зокрема за допомогою арбітражної комісії, для подальшого впровадження в національну правову систему.

Однією з дієвих практик Німеччини стосовно позасудового врегулювання окремих спорів між споживачами та компаніями транспортної галузі, туристичної сфери є діяльність незалежної арбітражної комісії споживачів *SöP (Schlichtungsstelle für den öffentlichen Personenverkehr e.V.)*. Результати оксфордського дослідження свідчать про ефективність захисту та високу довіру споживачів щодо діяльності з посередництва *SöP* [16].

Schlichtungsstelle für den öffentlichen Personenverkehr e.V. (далі *SöP*) є незалежною арбітражною комісією споживачів. Вона визнана Федеральним урядом згідно із законом про врегулювання спорів споживачів (*VSBG*) та визнається ЄС.

Основним завданням *SöP* є позасудове врегулювання окремих спорів між мандрівниками як споживачами та компаніями транспортної галузі й туристичної сфери. Федеральне міністерство юстиції та захисту прав споживачів Німеччини (*Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz; BMJV*) ретельно перевіряло *SöP* на предмет його фінансової та правової незалежності та визнало його як ефективну споживчу арбітражну раду.

У складі *SöP* функціонує незалежна Консультативна рада, засідання якої проводяться двічі на рік. До Консультативної ради входять представники транспортних і споживчих асоціацій/фондів, транспортних компаній та представники Федерального уряду, Бундестагу Німеччини, федеральних штатів. Сьогодні майже 400 залізничних, повітряних, автобусних міжнародних, водних транспортних компаній, а також громадські транспортні й туристичні компанії беруть участь в арбітражному процесі *SöP*.

Фінансування *SöP* здійснюється асоціаціями перевізників шляхом членських внесків. *SöP* працює як «інтермодальний перевізник», застосовує підхід, орієнтований на обслуговування та практику. Оскільки мандрівники дуже часто пов'язують різні транспортні засоби («автобус-потяг-аеропорт») під час поїздок від пункту *A* до пункту *B*, то в разі виникнення спірних питань споживачу потрібно було б відстежувати весь транспортний ланцюжок (транспортних компаній або підрядників) і шукати винних осіб.

Основна функція *SöP* – це процедура посередництва між постраждалим споживачем (мандрівником) і транспортною (або туристичною) компанією.

Причини скарги споживача щодо перевізника можуть бути різними: затримка, пропущене сполучення, скасування залізничного

або авіарейсу, відмова у посадці, проблеми з багажем (затримка пошкодження/втрата) тощо.

Споживач може звернутися зі скаргою до перевізника, з яким він вступив у правовідносини. Для цього потрібно надати детальну інформацію щодо вимог та коротко пояснити причину такої скарги. Потім транспортна компанія повинна розглянути претензію споживача та надати відповідь. Для перевізників встановлені строки, в які вони повинні розглянути скаргу та надати відповідь споживачеві: для всіх транспортних компаній – 1 місяць, для авіакомпанії – 2 місяці.

Якщо відповідь компанії не задовольняє вимоги споживача, він подає запит на примирення до Погоджувального органу *Sör*, який розглядає юридичні вимоги споживача в рамках примірної процедури та надає незалежну юридичну оцінку. Процедура відбувається у контексті медіації, тож *Sör* здебільшого виступає як посередник консенсусного вирішення спорів. Така Погоджувальна процедура для споживачів є *безкоштовною*. Споживачі (мандрівники) не сплачують збори чи інші платежі за розгляд справ, що виникають у спірних ситуаціях.

Проте для розгляду запиту на примирення споживачем повинні бути дотримані такі умови:

- посередництво можливе лише, якщо компанія, проти якої подано скаргу споживачем, є членом *Sör* (перелік компаній-членів є в онлайн-формі *Sör*);
- якщо споживач раніше звертався до компанії зі скаргою, а ті дотрималися строків розгляду та відповіді (рейс/корабель – 2 місяці, міжміський автобус/залізничний та громадський транспорт – 1 місяць);
- причина оскарження не є чи не була предметом судових або примірних процедур (якщо суд не призначив посередництво, і судові провадження з цієї причини припинені).

Запит на посередництво споживач може подати через вебсайт, заповнивши онлайн-форму, надіслати заявку електронною поштою, листом або факсом.

Якщо споживач подав запит на примирення, він одержить підтвердження про отримання з номером справи протягом декількох днів. Якщо ж споживач не одержав такого підтвердження, то він може через два тижні після подання запиту на примирення звернутися в будь-якій формі ще раз.

Весь процес арбітражного врегулювання (медіації) відбувається після отримання всієї необхідної інформації протягом декількох місяців. Часто це здійснюється набагато швидше, за умови, якщо, наприклад, компанія повністю приймає претензію споживача. Однак можливі затримки через необхідність отримання додаткової інформації, особливо в складних випадках.

Сама процедура арбітражу відбувається шляхом вивчення правової ситуації. Потім споживачу надсилають результат експертизи

в письмовій формі з детальними поясненнями справи. Якщо вимога споживача повністю або частково виправдана, споживач та відповідна компанія отримують рекомендацію щодо примирення. Однак, якщо претензія споживача за рішенням *Sör* є необґрунтованою, надається вмотивоване «коротке рішення».

Якщо обидві сторони погоджуються з рекомендацією *Sör* щодо примирення, на цій основі укладається обов'язкова договірна угода. Однак якщо споживач або компанія відмовляються від пропозиції *Sör*, примирна процедура вважається такою, що не вдалася. У разі відхилення споживачем або компанією пропозиції про примирення, і через це договірну угоду не укладено, споживач може звернутися до суду.

У 2018 р. *Sör* подано 32 тис. скарг, з яких 87 % стосувалися перельотів, майже 10 % – залізниці, ще 2 % – автобусного транспорту та 1 % – комунального транспорту. Показовим є те, що у 8–9 випадках із десяти досягається компроміс між споживачем і транспортною компанією.

Європейська практика із захисту прав споживачів загалом та в Німеччині зокрема демонструє ефективні підходи та механізми реалізації сучасної споживчої політики. Споживачі ЄС відчують себе захищеними чинним законодавством і відповідними діями керівних органів ЄС та урядів країн-членів. Важливо, що діюча в ЄС система захисту прав споживачів і законодавство щодо захисту прав споживачів постійно аналізується, переглядається та доповнюється.

Висновки. Система захисту прав споживачів в Україні потребує суттєвих змін у контексті євроінтеграції як важлива складова ринкової економіки, про що наголошено Главою 20 «Захист прав споживачів» Угоди про асоціацію з ЄС. В Україні одним із ефективних і перспективних напрямів у сфері захисту прав споживачів має стати запровадження (унормотворення) системи альтернативних способів вирішення спорів за участю споживача. Україна повинна запропонувати для споживачів можливість вибору способу захисту, а також забезпечити механізм вирішення спорів за допомогою альтернативних способів на кшталт медіації, арбітражного органу, що дасть змогу сторонам уникнути державних судових процедур (звернення до суду бажано використовувати як винятковий спосіб врегулювання юридичного спору). Створення арбітражного органу суттєво розвантажить судову систему, яка могла б ефективніше й компетентніше розглядати найскладніші справи.

Доречно також запровадити грантові програми для громадських організацій у споживчій сфері, які б виконували ті функції, де державні органи є неефективними. Зокрема це може бути правова допомога, консультативне сприяння, а також арбітражне врегулювання споживчих спорів.

Усі зазначені пропозиції мають знайти своє відображення у проекті Закону «Про медіацію», Законі України «Про захист прав споживачів», Законі України «Про громадські об'єднання».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року: розпорядження Кабінету міністрів України від 29 березня 2017 р. № 217-р. База даних «Законодавство України». КМУ України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249869713>.
2. Резолюція із захисту прав та інтересів споживачів: Генеральна Асамблея ООН A/RES/70/186 22.12.2015 р. База даних. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditccplpmisc2016d1_ru.pdf.
3. Звіти про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu/zviti-pro-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu>.
4. Притульська Н. Система захисту прав споживачів в Україні: проблеми реформування. *Товари і ринки*. 2015. № 2. С. 5-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tovary_2015_2_3.
5. Бережна І. Сумна доля альтернативних методів вирішення спорів в Україні. URL: <http://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/2073.aspx>.
6. Мазаракі Н. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 92-100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2016_1_11.
7. Черняк О. Ю. Практика застосування альтернативних способів вирішення спорів про захист прав споживачів: досвід ЄС та проблеми запровадження в Україні. *Збірник наукових праць. Приватне право і підприємництво*. 2016. № 11. С. 198-202.
8. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-вр. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
9. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-ХІІ. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
10. Бородачова Н. В., Микитенко Л. А. Модель органу влади з реалізації споживчої політики. *Право і суспільство*. 2018. № 3. ч. 2. С. 10-16. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/3_2018/part_2/4.pdf.
11. Опитування споживачів ВФС «ПУЛЬС» у 2017 році. URL: <http://www.consumerinfo.org.ua/about/atts/2017.ua-eu-assoc-consumers-assesment-results.pdf>.
12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 30.11.2015, підстава - v2980321-15. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
13. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Впровадження способів альтернативного вирішення правових спорів (ADR - ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION). URL: <http://www.univer.km.ua/statti/>

- 1.bondarenkozelinska_n.l._vprovadzheniya_sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_(adr__alternative_dispute_resolution).pdf.
14. Альтернативне вирішення спорів (медіація). URL: <http://avantgardelaw.webnode.com.ua/mediation>.
15. Directive 2008/52/EC of the European parliament and of the council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:136:0003:0008>.
16. Vertrauen in außergerichtliche Streitbeilegung Fallbeispiel: söp_Schlichtungsstelle für den öffentlichen Personenverkehr e.V. URL: https://soep-online.de/assets/files/Service-Dokumente/Oxford-Studie Teil_soep.pdf.

Стаття надійшла до редакції 30.03.2020.

Mykytenko L. An alternative way of resolving dispute with consumer participation: experience for Ukraine.

Background. The Government-endorsed Concept of State Policy for Consumer Protection by 2020 recognizes the need to reform a consumer protection system that has lost its control and is not acting in the interests of the multi-million consumer community.

Governments are being chanted, but no one is paying attention to this problem, which exacerbates the situation in the country and leads to more active actions and consumer demands: there are no constitutional guarantees for state protection of legitimate consumer rights; there is no effective state body for consumer protection, independent from industrial interests; there is no national system for handling consumer complaints and compensation for violations of rights and illegal actions, resulting in consumers of Ukraine being unprotected and virtually disenfranchised against the dishonest actions of certain authorities and economic entities.

Analysis of recent researches and publications. The legal problems of the consumer protection system were investigated. However, their works did not propose specific mechanisms for introducing alternative ways of resolving consumer disputes.

The ***aim.*** Legal analysis of the grounds for introducing alternative ways of resolving consumer-related disputes, based on an analysis of best European practices.

Materials and methods. General and specific research methods were used to elaborate on the topic outlined.

Results. The state function of «consumer protection», enshrined in the Constitution of Ukraine and fundamental international and European consumer protection instruments ratified in Ukraine, has become declarative and, as a consequence, consumers are deprived of an accessible, effective and impartial mechanism for protecting their rights. The state should provide, in addition to the generally accepted (state) mechanisms of protection, also alternative ways for fair, urgent, untreated to significant costs -settling disputes and obtaining consumer legal protection.

Europe-wide practice demonstrates effective approaches to alternative ways of resolving consumer policy disputes. In view of the current situation

regarding inefficient state mechanisms for consumer protection in Ukraine, the German experience of alternative ways of resolving consumer disputes is analyzed, as exemplified by *Schlichtungsstelle für den öffentlichen Personenverkehr.V. (Söp)*, which is an Independent Consumer arbitration Commission. Here we have analysed Söp's work on the out-of-court settlement of individual disputes between travelers as consumers and companies in the transport and tourism sectors which can show us the great mechanisms of solving above-mentioned problems.

Conclusion. In Ukraine, one of the most effective and promising areas in the field of consumer protection should be the introduction (normalization) of a system of alternative ways of resolving consumer disputes. We are convinced that our state should offer the option of choosing the consumer's remedy, and provide a mechanism for resolving disputes through alternative means that will allow parties to avoid state litigation (going to court is preferable to use as an exclusive way of settling a legal dispute).

Keywords: consumer, an arbitration body, consumer protection, alternative way of resolving.

REFERENCES

1. Pro shvalennja Koncepcii' derzhavnoi' polityky u sferi zahystu prav spozhyvachiv na period do 2020 roku: rozporjadzhennja Kabinetu ministriv Ukrai'ny vid 29 bereznja 2017 r. № 217-r. Baza danyh «Zakonodavstvo Ukrai'ny»/KMU Ukrai'ny [On approval of the Concept of state policy in the field of consumer rights protection for the period up to 2020: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 29, 2017 № 217-r. Database «Legislation of Ukraine» / CMU of Ukraine]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/249869713> [in Ukrainian].
2. Rezoljucija iz zahystu prav ta interesiv spozhyvachiv: General'na Asambleja OON A/RES/70/186 22.12.2015 r. Baza danyh [Resolution on the protection of the rights and interests of consumers: UN General Assembly A / RES / 70/186 22.12.2015 Database]. Retrieved from https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditceplpmisc2016d1_ru.pdf [in Ukrainian].
3. Zvity pro vykonannja Ugody pro asociaciju mizh Ukrai'noju ta JeS [Reports on the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu/zviti-pro-vikonannya-ugodi-pro-asociaciyu> [in Ukrainian].
4. Prytul's'ka, N. (2015). Systema zahystu prav spozhyvachiv v Ukrai'ni: problemy reformuvannja [Consumer rights protection system in Ukraine: problems of reform]. *Tovary i rynky – Commodities and markets*, 2, 5-16. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/tovary_2015_2_3 [in Ukrainian].
5. Berezhna, I. (n.d.). Sumna dolja al'ternatyvnyh metodiv vyrishennja sporiv v Ukrai'ni [The sad fate of alternative dispute resolution methods in Ukraine]. *blog.liga.net*. Retrieved from <http://blog.liga.net/user/berezhnaya/article/2073.aspx> [in Ukrainian].
6. Mazaraki, N. (2016). Mediacija v Ukrai'ni: problemy teorii' ta praktyky [Mediation in Ukraine: problems of theory and practice]. *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: economics, finance, law*, 1, 92-100. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2016_1_11 [in Ukrainian].

7. Chernjak, O. Ju. (2016). Praktyka zastosuvannja al'ternatyvnyh sposobiv vyrishennja sporiv pro zahyst prav spozhyvachiv: dosvid JeS ta problemy zaprovadzhennja v Ukrai'ni [The practice of using alternative methods of resolving disputes on consumer rights protection: the experience of the EU and the problems of implementation in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prac'. Pryvatne pravo i pidpryjemnyctvo – Collection of scientific works. Private law and entrepreneurship*, 11, 198-202 [in Ukrainian].
8. Konstytucija Ukrai'ny vid 28 chervnja 1996 roku № 254k/96-vr. Baza danyh «Zakonodavstvo Ukrai'ny». VR Ukrai'ny [Constitution of Ukraine of June 28, 1996 № 254k / 96-vr. Database «Legislation of Ukraine». Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> [in Ukrainian].
9. Pro zahyst prav spozhyvachiv: Zakon Ukrai'ny vid 12 travnja 1991 roku № 1023-XII. Baza danyh «Zakonodavstvo Ukrai'ny». VR Ukrai'ny [On consumer rights protection: Law of Ukraine of May 12, 1991 № 1023-XII. Database «Legislation of Ukraine». Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> [in Ukrainian].
10. Borodachova, N. V., & Mykytenko, L. A. (2018). Model' organu vlady z realizacii' spozhyvchoi' polityky [The model of government authority for the implementation of consumer policy]. *Pravo i suspil'stvo – Law and society*, 3, (part. 2), (pp. 10-16). Retrieved from http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/3_2018/part_2/4.pdf [in Ukrainian].
11. Opytuvannja spozhyvachiv VFS «PUL'S» u 2017 roci [Consumer survey of ACF «PULSE» in 2017]. (n.d.). *consumerinfo.org.ua*. Retrieved from <http://www.consumerinfo.org.ua/about/atts/2017.ua-eu-assoc-consumers-assessment-results.pdf> [in Ukrainian].
12. Ugoda pro asociaciju mizh Ukrai'noju, z odniji' storony, ta Jevropejs'kym Sojuzom, Jevropejs'kym spivtovarystvom z atomnoi' energii' i i'hnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi' storony vid 30.11.2015, pidstava - v2980321-15. Baza danyh «Zakonodavstvo Ukrai'ny». VR Ukrai'ny [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand, dated 30.11.2015, grounds - v2980321-15 // Database «Legislation of Ukraine». Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].
13. Bondarenko-Zelins'ka, N. L. (n.d.). Vprovadzhennja sposobiv al'ternatyvnogo vyrishennja pravovyh sporiv (ADR - ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION) [Introduction of ways of alternative settlement of legal disputes (ADR - ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION)]. *univer.km.ua*. Retrieved from [http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenkozelska_n.l._vprovadzhennja_sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennja_pravovykh_sporiv_\(adr__alternative_dispute_resolution\).pdf](http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenkozelska_n.l._vprovadzhennja_sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennja_pravovykh_sporiv_(adr__alternative_dispute_resolution).pdf) [in Ukrainian].
14. Al'ternatyvne vyrishennja sporiv (mediacija) [Alternative dispute resolution (mediation)]. (n.d.). *avantgardelaw.webnode.com.ua*. Retrieved from <http://avantgardelaw.webnode.com.ua/mediation> [in Ukrainian].
15. Directive 2008/52/ES of the European parliament and of the council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:136:0003:0008> [in English].
16. Vertrauen in außergerichtliche Streitbeilegung Fallbeispiel: söp_Schlichtungsstelle für den öffentlichen Personenverkehr e.V. Retrieved from https://soep-online.de/assets/files/Service-Dokumente/Oxford-Studie Teil_soep.pdf [in German].